

M. T. R. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. ^{Ref.}
Ser. 792

Title: *Dana Mayakha*

792

दानमयूख. (by नीलकंठ)

: Dāna mayūkha :		Title
:	:	Author
: Nīla kanta :		
:	:	Editor
:	:	Year, Vols.
:	:	Publisher
792:	:	Remarks

792

॥ दानमयखः प्रकृतः ॥ ८ ॥
॥ पत्र १ ८ ३ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीरविर्जयति ॥ यो लीलया संतनुते तत्र विधे तत्प्राप्त्यात्मनि विष्णुरूपे लयं न त्याग्य च
 पूर्णरूपं शिवं ततोत्पत्तिरविर्ममासौ ॥ १ ॥ स्मृतीः स्मृती वीक्ष्य पुराणजातं तत्र त्रिबन्धनपिसन्निबन्धात् ॥ श्री
 शंकरस्यात्मजराशदाने श्रीनीलकंठो विदुषो तिष्ठत्यं ॥ २ ॥ परस्वोत्पत्त्यंतोऽव्यत्यागोदानं ॥ व्यत्यागविनिम
 मादयस्त्वेतच्चाध्यायवदानपदप्रयोगादितिकेचित् ॥ परप्रयोगस्य नाक्तत्वात्तद्विन्नत्वेनापि विशेषणीय
 मित्याहुः ॥ दामोदरवक्त्रस्तु क्रमादिवारयितुमदृष्टार्थत्वेन विशेषणीयं प्रात्यादिदानेदानपदं गौरामि
 त्कचेतन्न सोमक्रयातिव्याप्त्यवारणात्तगौडायां मानाभावाच्च ॥ ३ ॥ दूरस्य विप्रश्च्युद्देशेन तत्कस्यापहर्तु
 प्रत्यवैत्येव ॥ तादृशापहारे शिष्टविगानेन निषेधकत्वात् ॥ परस्वनाददात्येव प्राकारकप्रत्यक्षमुनिषे
 धेन प्रवर्तते ॥ अपहारदशायां कस्यापि स्वत्वाभावात् ॥ दातुः पुनरुत्पत्तौ तु मानाभावः ॥ रक्षणं तु परकीय
 स्यात्प्रात्यादिनोपपद्यत एव ॥ अग्न्युपदेशे तत्कपुरोडाशादाविव अन्यथा अत्रापि पुनरुत्पत्तिप्रयोजकत्वे
 दृष्टादिविधिस एव पुनरुत्पत्तिर्नाप्यथा तत्कोपानेपि विगानादि ॥ इति निरणयितं त्ररत्नादौ ॥ तत्यागकाले

रामः

॥५५॥

पगमः ॥ किंतु विप्रकर्षकत्वाकारकाल इति तु कस्यचिद्वाहता प्रलाप उपेक्षणा य एव ॥ यदि केचित्कंचिद्वाहता
 मुद्दिश्य किंचित्प्रत्ययं सुवर्णरजतादिमनसा पात्रमुद्दिश्य जलमधे जले हि पेटा ॥ दाता तत्फलमाप्नोति प्रति
 ग्राही न दोषनागित्यादिवचनप्रतिपादितेन विधिना अज्यं दे शान्तरस्थायतस्मै मत्प्रहितं तच्च यदि म
 ध्ये मार्गनिष्ठं चौरैर्वाप हृतं तदा दातुर्न कोपि प्रत्यवायः ॥ प्रमाणं भावात् दानफलं तु नैव प्रजायते ॥ वाहता स्वत्वा
 पत्येवमानकल्पे अग्न्याजातत्वात् ॥ न चानेव च सादाना नुकल्पेन पात्रो देशकः संकल्प एव विधीयते ॥ तत्तु पा
 त्रस्वत्वोत्पत्तिपर्यंतं तापि ॥ उद्देशमात्रं अवराणादिति वाच्यं ॥ प्रजापतिवृत्तांतर्गतो घटादित्यानीक्षणसंकल्पवद्वा
 पि फलपर्यंतं तायां आवश्यकत्वात् ॥ अन्यथा तत्रापि संकल्पमात्रादेव फलं स्यात् ॥ अस्त्विति चेन्नैवं तस्य वृत्तमिना
 वरूपासंकल्पक्रियां लक्षयति ॥ तत्र च परिपाजिते निराक्षणादौ वनिचारासंकल्पलक्षणे दुर्घटा स्यात् ॥ अतो
 न संकल्पमात्रात् तत्र फलं ॥ किंचात्र वैधदेशकालावच्छेदेन पात्रहस्तप्रक्षेपासंभवे तस्यानमात्रसपात्रोद्देश
 को जलाधिकरणको जलप्रक्षेपे विधीयते न तु पात्रस्वत्वापत्तिपर्यंतं तापि बाध्यते ॥ पात्रदाटप्रतिगृह्य

प्रपदैः त्यागप्रतिग्रहयोः प्रतीतेः॥ अतो न प्रतिग्रहो व्यापारं विनो देशविशिष्टं प्रहोपमात्रात्फलमिति हि क
यत्तु देवता। अर्थानामुदिते पात्रे अद्याप्रतियादनं दानमित्यनिनिर्दिष्टं व्यापारं तस्य कथ्यत इति तद्व्यमारा
सात्विकदानोक्तार्थं न दानसामान्यपरां इति दानस्वरूपं। एतत्परां सामां वेदोपनिषद्दिदानेन सर्वान्कामानवा
प्नोति चिरं जावित्वमिति। व्यासः॥ यद्ददासि विशिष्टे न्यो यज्ञाश्चासि दिने दिने। तत्रे विप्रमहं मन्ये शेषं कस्यापि रक्ष
सि। यासादर्थमपियासमर्थिन्यः किं न दायते। इच्छानुरूपो विनवः कदा कस्य न विष्यतीत्यादि। तच्च दानं चोक्तं न ग
वर्जिता। दानमिति यद्दानं दायते नुपकारिणे। देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्विकं स्मृतं। यत्तु प्रत्युपकारार्थं फ
लमुद्दिश्य वा पुनः। दायते च परिक्षिप्तं तद्दानं समुदाहृतं। अदेशकाले यद्दानं पात्रे न्यश्नयते अस्तु तत्तमवज्ञा
तं तत्तामसमुदाहृतं। विष्णुधर्मसिरे। तामसानां फलं नुं क्तेति र्यत्के मानवाः सदा। वर्णसंकरनावेन दार्ढ्यं केयदि वा पु
नः॥ बाल्ये वा दासनावे वा नात्र कार्या विचारणा। अतो न्यथा तु मानुष्ये राजसानां फलं न वेत्त। सात्विकानां फलं
नुक्ते देवत्वेनात्र संशयः। मास्ये येषां पूर्वकृतं कर्म सात्विकं मनुजोत्तमं। पौरुषेण विना तेषां। केषां चिद्दृश्यते फ

रामः

॥५५५॥

लं॥ कर्मणा प्राप्यते लोके राजसस्य तथा फलं॥ कृद्धेण कर्मणा विदितं तामसस्य तथा फलं॥ हारीतः सुसुखं स्तामसं
यश्चाप्राकृतं ददातीति। अत्र प्रकृतोऽसावधानः गारुडे। अर्हते यस्तु वर्णादिदानं तत्कायिकं मनः। आर्त्ताना
मनयं दद्यात्ते तद्विवाचिकं स्मृतं॥ विद्यामादाय यज्जपेत्तद्दानं मानसं द्विजा इति। अथ दानसामान्येति क
र्तव्यता। तत्र दानादिधिकारस्तु चतुर्णामपि वर्णानां स्त्रीणां च॥ वर्णानामप्यमाणां च चतुर्वर्णेषु धिष्ठिरा दानध
र्मप्रवक्ष्यामि यथा व्यासेन नावितमिव्यासोक्तेः॥ स च निषादस्य पतिवत् वैदिकमंत्रवत् स्वपिसमंत्रक एव स्त्रीश्च
इयोरविद्या। सदृशत्वेनाहंकार्यः॥ अधिकारि न वेष्टुः पूर्वधर्मे न वैदिके। पूर्वधर्मास्तत्रैस्मृत्यंतरे। बहिर्वैदिकं यद्दा
नं तत्पौत्रिकमुदाहृतं। तत्रैव व्यासोपि। अंतर्वैद्यां च यद्दानमिष्टं तदनिधायते इति। अथ पात्रं याज्ञवल्क्यः॥
न विद्यता केवलयातपसा वापि पात्रता। यत्र वृत्तमिमे चोनेतद्विपात्रं प्रचक्षत इति। व्यासः॥ प्रथमं तु गुरोर्दानं द
त्वा ज्येष्ठमनुक्रमात् ततो न्येषां तु विप्राणां दद्यात्सात्रानुरूपतः॥ न विष्णुपुराणे॥ सनिधाने स्थितान् विप्रान् दौ
हित्रं विट्पतितथा। नाग्निनेयं विशेषेण तथा बंधून् गृहगतान्। नातिक्रामेन्नरस्त्वैतान् सुसुभ्रूवन् पि

दानम्.

॥३॥

गोपते॥ अतिक्रम्य महारौद्रं रौद्रं वनरकं वृजेत॥ विद्वपतिर्जामाता विष्णुः॥ मातृघ्नसा चैघतथैव च पित्रघ्नसा॥ माता
महाजागिनेषा जागिनेयस्तथैव च॥ दौहित्रश्चैव जामाता तेषु दत्तमिहा दायं॥ आचरेष्टुतया दत्तं तदप्यस्य मुच्य
ते॥ मातापित्रोर्युगैर्मित्रैर्विनीते चोपकारिणि॥ दानानां यविशिष्टेभ्यो दत्तं च नृतिमिच्छता॥ व्यासः॥ पितुः शतगु
णं दानं सहस्रं मातुरेव च॥ अनंतं दुहितुर्दानं सोदयैरेतमस्य॥ एतत्प्रसंसामात्रं दत्तं॥ सममब्राह्मणे दानं
द्विगुणं ब्राह्मणब्रुवे॥ सहस्रगुणमाचार्ये त्वनंतं वेदपारगे॥ व्यासः॥ ब्रह्मबीजसमुत्पन्नो मंत्रसंस्कारवर्जितः जा
तिमात्रो पञ्चावीचनवेदब्राह्मणः स तु॥ गर्भं॥ धानादिनिर्युक्तस्तथोपनयनेन च॥ न कर्मचिन्तया धीते स न वे
द्ब्राह्मणब्रुवः॥ तथा॥ देवार्चनपरो नित्यं विज्ञाया कं पंचमस्तत्रयं॥ अमो देवलको नाम हव्यकथेषु गृहीतः॥ यत्तु
बृहस्पतिना श्रुते समगुणं दानं वैश्वेदेतु द्विगुणं स्मृतं॥ क्षत्रिये त्रिगुणं प्रोक्तं ब्राह्मणे षडगुणं स्मृतमिति॥ श्रुत्वा ही
नामपि पात्रतोक्ता साक्षाद्वदन् परां श्रुत्वा छादतदा तातु पात्रं नैव विचारयेत्॥ अन्नस्य क्षुधितं पात्रं विव
क्षो वसनस्य चेति विष्णुधर्मोक्तेः॥ अथ पात्राय मंत्रक दानं॥ मंत्रं श्रुत्वा दानं स पात्राय प्रदापयेत्॥ दातुर्निष्क

रामः

॥५५६॥

सहस्रं तु श्रोतुर्जिह्वां निहंततातिशया तातयोक्तेः॥ तथा॥ यस्य वेदश्च वेदाचविच्छिद्येते त्रिपुरुषं स वै दुर्ब्राह्मणो
नाम यस्य वै दृष्ट्वा पतिरिति पात्रमित्यर्थः॥ अथ देयादये॥ यथाविधनं देयं यत्किंचित्कुरुते नरा तथा
विधां शुकैः न श्रुतं॥ शबलेन दुःस्वप्नं मिश्रं॥ कृष्णेनासुखोदयं॥ शुक्लादित्स्वरूपं तु स्मृतौ॥ अतश्चैर्यतया क
न्यायाजशिष्यान्वयागतं॥ धनं सप्तविधं शुकं उदयो तस्य तद्विधः॥ कसादकृषिवाणिज्यश्रिष्यश्रुक्कालु वृत्ति
तः॥ कृतोपकारादा संचरा बलं समुदाहृतं॥ पार्श्वक द्यूतचौर्यान्निप्रतिरूपकसाहसैः॥ व्याजेनोपार्जितं यत्र स
र्वेषां कृष्णमुच्यते इति॥ पार्श्वकं सर्वदा समीपास्थित्या सेवाप्रतिरूपकं वैश्यातरग्रहणं॥ शिवधर्मे तस्मात्त्रिज
गं वित्तं स्य ज्ञावनाय प्रकल्पयेत्॥ जागद्वयं तु धर्मार्थमनित्यं जीवितं यतः॥ सर्ववित्तस्य जागपंचकं कृत्वा जाग
त्रयं जीवनार्थं जागद्वयं धर्मार्थमिति हेमाद्रिः॥ जागत्रयं सर्ववित्तस्य तत्रैको जागो जीवनाय जागद्वयं धर्मार्थे
त्यनेकपरा शक्तिविषयेषु नारते॥ एकां गां दशगुर्दद्याद्दशदद्याच्च गोशतं॥ दत्तं सहस्रगुर्दद्यात्सर्वं समफला
स्मृता इति गोपदे वित्तमात्रोपलक्षणा र्थं॥ अन्यथा पंचगवादे सहस्रा विधिकावादेश्वगोदानेन अधिकारः स्यादि

दानम्.

॥४॥

तिहेमादि॥ यमः सुवर्गैरजतं ताम्रं यति न्योयः प्रयच्छति नतफलमवाप्नोति तत्रैव परिवर्तते यतयेको वने दत्वा
दातापिनरकं व्रजेत् अपि श्रद्धात्मा तिग्हीतापि अंगिरा देवतानां गुरुणा च मातापित्रोस्तथैव च पुण्यं दे
यं प्रयत्नेनैनापुण्यं चोदितं क्वचित् तथा पापदः पापमाप्नोति नरो लक्ष्मणं सदा पुण्यमाप्नोति शतशो यम
हस्त्रशः आपस्वपिन देयानि न च वस्तुनिसर्वदा अन्वये सति सर्वस्वदाराश्च शरणं गता न्यसा धीकुलवृत्ति
च निक्षेपः स्वाधनं सुतः यो ददाति समृद्धात्मा प्रायश्चित्तैर्विशुध्यति अंगिरा ब्रह्मन्योनः प्रदेयानि गो गृह शयनं
स्त्रिय विनक्त दक्षिणाद्येतादातारं तारयंति हि विनक्त दत्ता दयस्त्रानि अथाद्यं स्कां दे अजिनं मृतशय्यां च
मेषां चो नयतो मुखं कुरुक्षेत्रे च गृहीतो न ह्यः पुरुषो न वेत् अथाद्यं प्रकृतं तत्रैव हस्त्यश्चरययानानि म
तशय्या न दय अथाद्या इत्यर्थः आसनं नूतनं च पद्मपुराणं ब्रह्मांडं मिदानं च याद्यं नैकेन तत्र वेत्ताश्च
श्वं च मणिमाते गति लोहानि वर्जयेदिति वसिष्ठः श्राद्धं विषं सुरावा प्रतिश्राद्याणि ब्राह्मणास्य देमाद्रौ पात्रे
अतिदुष्टा घेत शय्या न याद्या द्विजसत्तमैः गृहीतायां तु तस्यां तु पुनः संस्कारमर्हति लोहं तिलाश्च मर्षितैः

रामः

॥५५॥

लवणमेव च तिलधेनुर्मणिश्चैव घोराः सप्तप्रतिग्रहा इति मनुः हिरण्यं नृमिश्रं गामन्नवासस्तिलान्
हृतं अविधान्प्रतिगृह्णानो न स्मान्नवतिकाष्टवत् प्रतिग्रहसमर्थे पि प्रसंगे तत्र वर्जयेत् प्रतिग्रहेण विप्र
णां ब्राह्मणैर्जैवितरपति इति देयं अथ कालः दर्शशतगुणं दानं तत्र तुर्धे दिनद्वये शतघ्नं तत्र संक्रां
तौ शतघ्नं विधुचेततः पुनर्दौ तच्छतगुणं अयने तच्छताहतं सोमग्रहे तच्छतघ्नं तच्छतघ्नं रवे ग्रहे तच्छतघ्नं
व्यतापाते दानं वेदविदो विदुः विष्णुधर्मोत्तरे वैशाखी कार्तिकी माघा पूर्णिमा सुमहाफला पौर्णमासी सुवो
सुमासर्द्धा सहिता सुच दत्ता नामिह दानानां फलं शतगुणं न वेत् यस्यां पूर्णोऽनायोगं याति जावो महाब
लः पौर्णमासी तु विज्ञेया महापूर्वा द्विजोत्तमा स्नानदानं तथा जप्यं अक्षय्यं वै सदा स्मृतं शंखं अमावा
स्या तु सोमेन सप्तमी जानुना सह चतुर्थी नृमिषु त्रैण सोमपुत्रेण चाष्टमी चतुस्त्रिंशत्तयस्त्वितानुत्यास्युर्ग्रहणा
दिभिः सर्वमक्षयमत्रोक्तं स्नानदानं जपार्चिका अमावास्या व्यतापातो ग्रहणं च असूर्ययो मन्वाद्यौ युगादिभ्य
ऽसंक्रांतिवैधृतिस्तथेसादि नारतः रात्रौ दानं न शसंति विना तन्नयदक्षिणं विद्याकन्यां द्विजैश्च दीपमन्तं

दानम०

॥५॥

प्रतिश्रयं विनेति पदं विद्यादिनिरपि संवध्यते तथा महाविद्या तु विज्ञेयामध्यस्तं प्रहर इयं स्नानं तत्र न कुर्वीत
काम्यनैमित्तिका दत्ते निष्ठं त्येके स्नानदानं रात्रौ मध्यमया मयो नैमित्तिकं तदा कुर्वीत त्रिंशत्तु गमना गपि ॥ ३ ॥
यतो मुर्यातुर दाना न यदाना न दानादिकं तु सर्वदा न वताति तत्र तत्र स्पष्टं अथ पुराणदेशाः मनुः दैवदत्ता सर
स्वत्पौ देवतद्योयदंतरं तं देवनिर्मितं देशं ब्रह्मावर्तं प्रचक्षते कुरुक्षेत्रं च मरुताश्च पंचालाः सूरसेनकाः एषव
स्तर्षिदेशो वै ब्रह्मावर्तं दनं तरं मरुता विराट् देशः पंचालाः काम्यकुत्रादिछत्रादिदेशः सूरसेनिकामपुरादि
देशः हिमवद्भिधयो मध्यं तस्मात् विनशनादपि त्रयमेव प्रयागाश्च मध्यदेशश्च कीर्तितः विनशने मंतद्वनि
न विष्णुपुराणे वाराणसी कुरुक्षेत्रं प्रयाग पुष्करक्षेत्रं गंगा समुद्र तारं नैमिषा मरु कंठकश्चापर्वत महाका
लमोकस्य देवपर्वतादी निपुण्यानीति पामे लिंगं वा प्रतिमा वापि दृश्यते यत्र कुत्रचित् तत्र सर्वे पुराणतां यां
ति दानेषु च महाफलं न विष्णोः त्रयोक्तो शमात्रं न वेत्ते त्रैविश्वस्य परमात्मनः प्राणिनां तत्र पंचत्वं शिवसायु
ज्यकारकं फलं दत्तं कृतानां च न्यूनं तं परिकीर्तितं मनुजैः स्थापिते लिंगे क्षेत्रमात्रमिदं स्मृतं स्वयं नु विमह

रामः

॥ ५५६ ॥

स्वस्यादार्पणं चैव तदर्थकं तथा गृहे देशगुणं दानं गोष्ठे चैव शताधिकं पुराणतार्थेषु साहस्रं मनंतं शिवसंनि
धौ भास्व शांलया मसमुद्रतः शैलचक्राकमंडितः तिष्ठते यत्र वसुधैतत् क्षेत्रं योजनत्रयं दारवत्याः शिला
देवि मुद्रिता मसमुद्रया यत्रा पिनायते तस्या त्वक्षेत्रे द्वादश योजनमित्यादि काशारवंडे अत्र न यत्कृतं कर्म व
तं कर्म वतं दानं तपो जप गंगा तटेषु तत्सर्वं कृतं कोटिगुणं न वेत्ता मास्वो अग्निहोत्रि गृहे चैव पदस्य मपि दी
यते तदनेन फलं सर्वं न वतीति विनिश्चयः इति देशः प्रतिग्रहे देशनिषेधः पास्ते नतीर्थे प्रतिगृहीया
त्प्राणैः कंवगतैरपि ब्रह्मपुराणे प्रवाहमवधिं कृत्वा यावदक्षतचतुष्टयं तत्र न प्रतिगृहीयात्प्राणैः कंव
गतैरपि दानधर्मे नाद्रमुक्तचतुर्दशपायावदाक्रमते जलं तावज्जर्नं विजानायात्तद्द्वंद्वं तारमुच्यते ब्राह्मे
पि सार्द्धं हस्तशतं यावज्जर्नं तारमुच्यते स्कान्दे ताराज्ज्मृतिमात्रं तु परितः क्षेत्रमुच्यते इदं च गंगायां
गर्जप्रतिग्रहनिषेधः प्रसिद्धनदीषु प्रसिद्धतरंगं उक्तादिषु तु तीरेपि गंगायां तु क्षेत्रे पीतिसर्वं शिष्टाचारः अ
थ दत्तकृतं मनुः प्रनुः प्रथमकल्पस्य योनिकल्पेन वर्तते न सांपरापिकं तस्य दुर्मते विद्यते फलं कात्यायनः कु

दानम.

॥६॥

शोपनिविष्टेन तथा यज्ञोपवतिना देयं प्रतिगृह्यत यं अथ विफजं न वेत् स्मृतं तरे दद्यात्सर्वमुरवोदानं ग
ह्नीयात्तत्रासुरवः। अथ युविवर्धते दातुं गृह्णीतुः दद्यात्तेन तत् हेमाद्रौ। नामगोत्रे समुच्चार्य सं प्रदानं स चात्म
नः। संप्रदेयं प्रयच्छति कन्यादाने तु पुत्रयः। शारवाम पुच्चारयंति शिष्टाः। वस्त्रादिना विप्रवरणं च कुर्वन्ति मध्य
देशे। तथा। नामगोत्रे समुच्चार्य सम्पूज्य दद्यात्। संकीर्त्य देशकालादितुं संप्रददे इति। नममेत्य
पि कीर्तयंति शिष्टाः। वाराहे सुस्नातः सम्पगा चान्तःकृतं संध्यादिकं क्रिय। कामक्रोधविहिनश्च पारवंडम्पर्ग
वर्जितः। दद्यादिति शेषः। गोत्रमः। अंतर्जानुकरं कृत्वा सकुशं मति लोदकं। फलं न्यपिव संधामप्रदद्याच्छुद्ध्या
न्वितः। तथा। नामगोत्रे समुच्चार्य प्रादुरवो देय कीर्तनात्। उदसुरवाय विप्राय दत्वा तं स्वस्तिकीर्तयेत्। स दे
वता कदेय कीर्तनानंतरं दत्वेत्यर्थः। देवलः। प्रदाय त्राकसुष्टिं वायस्तु अश्वासमन्वितः। महते पात्रं च ता य सर्वा
सुदयमाप्नुयात्। पात्रसंनिधानेनारक्षये। मनसा पात्रमुद्दिश्य जलं च नौ विनिक्षिपेत्। विद्यते सागरस्यांत
स्तस्यांतो नैव विद्यते यत्र संनिधानेऽप्यविप्रकरे दानं देयमिति धौम्यस्मृतौ यात्रासंनिधानेऽप्यु विनिक्षि

राशः

॥५५॥

पेक्षितं षड्विंशन्मते। देयपात्रासंनिधाने तत्रैव विशेष उक्तः। इव्यपात्राविकर्षश्चेत्परोक्षे दातुमुद्यतगतं ध्या
यादै नवं पात्रं इव्यमादित्यदैवतं। तथा। परोक्षे कल्पितं दानं पात्राभावे कथं न वेत्। गोत्रजे न्यास्तदा दद्यात्तद
भावे स्वबंधुः। गोत्रजाः पात्रस्य स्कांदे। तस्मात्परावमुच्चार्य कार्यो दानप्रतिग्रहौ। याज्ञवल्क्यः। प्रतिग्रहे स्तुतिं च
क्रिधजिवेश्या नराधिपाः। इष्टादशगुणं पूर्वात्पूर्वादेते यथाक्रमं राजाशास्त्रातिक्रमवर्त्तनी। नराज्ञः प्रतिगृ
ह्नीयात्सुप्तस्योच्छास्त्रवर्त्तिन इति स्मृतेः। तदपवादः। अथाविता हतं या ह्यमपि दुकृतवर्मणः। अथ नृकुलटः। यं
उपति तैः स्तया द्विषः। तथा। चंडालो जायते यज्ञकरणाच्छुद्धिनिक्षितान्। यज्ञार्थं लक्ष्मददद्वासः को कोपि वा न
वेत्। यज्ञोद्देशेन नयाचेत्यर्थः। प्रकारांतरेण लक्ष्मं यज्ञे कृते न दोषः। अतएव जायते वेत्तपादेयज्ञोद्देशेनापि
याचनीयः। अथ प्रतिगृह्णीतु कृतं। उंकारमुच्चरन् प्राज्ञोऽविशंसकुशोदकं गृह्णीयाद्दक्षिणे हस्ते तं दत्ते स्व
स्तिकीर्तयेत्। पुराणं तरे। प्रतिगृह्णीतासा वित्रं सर्वत्रैवानुकीर्तयेत्। ततस्तु कीर्तयेत्साई इवेण इव्यदैवता।
समापयेत्ततः पश्चात् कामस्तुत्या प्रतिग्रहं। तदंते कीर्तयेत्स्वस्तिप्रतिग्रहविधिस्त्वयं। सावित्रो देवस्य त्वेत्यादि

दानम.

॥७॥

आदित्यपुराणे॥प्रतिग्रहपदेदुःखैः प्रतिगृह्यद्विजोत्तमान्।मंत्रं पवेत्तुराजस्यात्तु उपांशुचतया विशि।मनसा
सुतु तथा श्वे स्वस्ति वाचनमेव च।सोकारं ब्राह्मणे कुर्यान्निरोकारमही पतौ॥उपांशुचतया वैश्वे मनसा श्वे
जेमति॥प्रतिग्रहश्च दक्षिणहस्तमध्ये कर्त्तव्यः॥हस्तमध्ये चैव ब्रह्मताये दक्षिणग्रह रोतुतदिति स्मरणात्॥त
था॥प्रतिग्रहस्य यो धर्म्यं न जानाति द्विजो विधिः॥इत्यस्यैव समाधुको नरं कप्रतिपद्यते॥विधितु धर्मं विज्ञाय ब्रा
ह्मणस्तु प्रतिग्रहे हात्रा सह तरत्येव महा गार्गपसौ ध्रुवमिति॥याज्ञवल्क्यः॥प्रतिग्रहसमर्थोपि नादत्ते यः प्रतिग्र
हाये लोका दानशालानां सतानां प्रोतिपुष्कलालिति॥अप्रत्यारये यमप्याह सरवः॥कुशाः शाकं पयो मत्स्या गंध
पुष्प दधिसितिः मांसं शय्यासनं धाना॥प्रत्यारये यमचारिवा रधोदकं मूलफलमन्नमधु च तंच यत् सर्वत प्रति
गृह्णीयात् स ध्या नय दक्षिणमिति॥एधः काष्ठे च सुगते श्रया चिता गते॥मनुः॥शय्या गृहं कुशा न गंधानपः पुष्पं
तथा दधि मत्स्या नानाः पये मांसं शाकं चैव न निर्णयेत् तत्तथा॥अथ मांसं मधु घृतं धाना क्षीरमयोदिते॥एतं स्तकं
च मया ह्ये निवृत्तेनापि श्रुतं॥खलक्षेत्र गतं धान्यं वा पीकूप गतं जले॥असा धोरपि तद्वा ह्ययं च गोष्ठ गतं पयः॥इ

रामः

॥५६॥

कुफलानि पिण्या कं प्रतिग्राह्याणि सर्वतः॥बृहस्पतिः॥विवाहोऽस तु यज्ञेषु त्वं त राम तस्मत्तको॥पूर्वसंकल्पितं
या ह्येन दोषा परिकीर्तित इति॥अत्र विवाहोऽस वयज्ञे द्वितियजतिषु ये यजामहं करोति नान्य यजो धिति च दुः
श्रप विशेषणमविवक्षितं॥अन्यथा परिगतरतं व्यर्थं स्यात्॥अतो न्यत्र पूर्वसंकल्पितस्य स्मृतकादौ ग्रहणे दोष एव
ति॥इत्यदेवता सैतरीये॥सोमाय वासः रुद्राय गं॥वरुणाय॥प्राजापतये पुरुषां मनवे तस्य॥त्वष्ट्रेऽजा॥हस्ते विनि
कृत्या अश्वतर गार्हपत्ये॥हिमवते हस्तिनं गंधर्वांशरो न्यः॥स्त्रगले करणे विश्वेभ्यो देवेभ्यो धान्या वाचे नै॥ब्रह्मण
ओदनं॥समुद्रा पाय॥उत्तानाये गिरसा यान वैश्वे नरा यरयमिति॥विष्णु धर्मोत्तरे॥अथ यं सर्वदेवानां नृमिवै विष्णु देवता
कन्यादा स स्तया दासा प्राजापत्याः प्रकीर्तिता॥तथा चैकत्रा फं सर्वं कथितं यमदेवते॥महिषा द्यास्तथा याम्य उष्ट्रवै नै
रुतौ न वेत्॥रौद्रा धेतु विनिर्दिष्टा छागमाये यमा दिशेत्॥मेषंतु वारुणं विद्यात् वराहं वैश्वं तया॥आरण्याः पशवः स
वै कथिता वायु देवता॥जलाशयांस्तु सर्वा सुवारि धानी कमंडलुं॥कुं न च कंचैव वारुणानि निबोध मे समुद्रूतानि
सर्वाणि वारुणानि द्विजोत्तमा॥अथेयं कनकं प्रोक्तं सर्वजो हानि वाप्यथा॥प्राजापत्यानि सस्यानि पक्वान्मपि वै

द्विजः। ज्ञेयास्तु सर्वगंधर्वैर्गंधर्वाश्च विचक्षणैर्वाहस्पत्यं स्मृतं वासः। सौम्या ज्ञेयाश्च पूर्वसंकल्पितास्तथा॥ पक्षिणश्च
तथा सर्वे वायव्याः परिकीर्तिताः॥ विद्या ब्राह्मणा विनिर्दिष्टा विधौ यकरणानि च॥ सारस्वतानि देयानि पुस्तकादिनि
पंडितैः॥ सर्वेषां शिल्पिनां डां विष्वक्कर्मा तु देवतं॥ दुर्माणां मथ पुण्याणां शाकैर्हरितकैः सदा फलानामपि सर्वे
षोतया ज्ञेयो वनस्पतिः॥ मत्स्यमांसे विनिर्दिष्टे प्राजापत्ये तथैव च॥ छत्रं कृष्णाजिने शय्यं रथमासनमेव च॥ उपानहौ च
याने च यज्ञात्प्राणिवर्जितं॥ तत्र च गिरसत्वेन प्रतिगृहीतमानवाः॥ शूरो पयोगियस्सर्वे शास्त्रचर्मधजादिकं रणो
पकरणं सर्वं विज्ञेयं सर्वदेवतं॥ गृहं तु सर्वदेवतं यदनुकं द्विजोत्तमा॥ विज्ञेयं विष्णुदेवतं सर्वेषां द्विजसत्तमा
हेमाद्रौ यजुः पावानंतरं राजात्वावरुणो वयतु देविदक्षिणेऽप्यमुकस्मैऽप्यमुकं तेनामृतत्वमर्पयाम्योदात्रे त
योमद्यमस्तु प्रतिगृह्णन्ति॥ ततः कामस्तुतिः॥ उं स्वस्त्यतिविशेषः॥ विष्णुधर्मोत्तरे॥ नृमेः प्रतियह कुर्व्यामूर्द्धि
कुर्वन्पदक्षिणं॥ करे गृह्णात्वा विन्यस्य धर्मोत्तरेयः प्रतियह॥ श्वा रुह्यतु गजस्यैककरो वा श्वस्य कीर्तितः॥
तथा चैकशफानां तु सर्वेषां च विशेषतः॥ तथा॥ कर्णे प्रतिगृहीततान् शृंगेषु छेदकृष्णाजिने तथा॥ तान् एक

शफानां च शृंगिणां॥ मेकशफानां शृंगे इतरेषां तु कर्षप्रतिव्यवस्था॥ कर्णे जः पशवः सर्वे यावत्पुच्छे विचक्ष
णैः॥ गृहीयान्महिषं शृंगे रवरं वैष्टददेशतः॥ प्रतियसमर्थे ह्यस्य यानां चाधिरोहणा॥ बाजानां मुष्टिमादाय
रत्नामादाय सर्वतः॥ वसुं दशां तादा दद्यात्परिधाया यवा पुनः॥ आरुह्यो पानहोमं च मारुह्यैव तु पादुके च
र्मधजौ च संस्पृष्ट्वा प्रविशपचतया गृहं॥ श्वतार्यं च सर्वाणि जलस्थानानि वै द्विजाः॥ र्षां यां तु रथो या ह्य
छत्रं दंडं तथैव च॥ दुर्मांश्च प्रतिगृहीयान्मूलमस्तकरो द्विजः॥ श्वा पुधानि समादाय तथा मुच्यन्ते पुराणं॥ प
रिशिष्टे तु प्रतिगृहीतं गं पुच्छे करो वा हस्तिनं करो॥ मूर्द्धिदा समजं चैव दृष्टे श्वतरगर्दनौ॥ त्वं च करो सिंहे वा
पि त्वं न सुदिशं धारयेत्॥ शय्यासने गृहं द्वे त्रं स स्पृश्यादाय कोचनं॥ उष्ट्रं च ककुदे स्पृश्यामगांश्च महि
षादिकान् गोधामश्च विधानेन पुच्छे संस्पृश्य पत्रिणः॥ दंष्ट्रिणां दंष्ट्रिणश्चैव तथा सुष्टमगाश्च ये॥ तु जस्विनो
च सत्वानामेष एव विधिः स्मृतः॥ छत्रं चामरं मूले फलं स गृह्य गौरवात्॥ प्रगृह्यो पानहोमं च वाचयेत्
तिसुच्यै॥ वासस्त्वय समादाय कं न्याशा स्मर्य वाक्रे रतिना र्यां परपूर्वां प्रतिगृहीतवाहतां पुनर्मुष्ट

दानम०

॥ २५ ॥

गमारोप्यप्रतिगृहीतदत्तकं॥ रथंरथसुरवेष्टप्रापतिगृहीतकृवरोकृवरोयुगाधारंकाष्टं॥ युगमकाचनवस्त्रा
रांनारायणसुक्तेप्रतिग्रहः॥ इति सामान्येति कर्तव्यतानिरूपणं॥ अथपरिभाषा॥ वामनपुराणे॥ सर्वमंगलमं
गल्यं वरेण्यं वरदेशु न॥ नारायणं नमस्कृत्य सर्वकर्माणि कारयेत्॥ न विषयसंकल्पेन विना विप्रयत्नं चित्तु
रुतेषु न॥ फलं चाप्यमकंतस्य धर्मस्यार्धद्वयो न वेत्॥ जपहोमोपवासेषु धौतवस्त्रधरो न वेत्॥ अलंकृतस्य
चिमैर्निग्रहावादिनितेजसि॥ याज्ञवल्कर॥ यदिवाग्यमलोपस्याज्याहिषुकयंचन॥ व्याहरेद्वैल्लवं मंत्रं स्मरेद्वि
सुमव्ययं रौद्रपित्रासुरान्मंत्रांस्तथाचैवानिचारिकान्॥ व्याहृत्यालम्ब्य चात्मानमप॥ स्मृत्या न्यदा न वेत्॥ कासा
यनः॥ पितृमंत्रानुद्बुणा आत्मानं नेधमेक्षणां॥ अधोवायुसमुर्गं पृथ्वा सेतुतनाषणं॥ मार्जरिमूषकस्य
शेष्वाकुशेको धसं न वे॥ निमित्तेष्वेतुसर्वेषु कर्मकुर्वन्नप्युद्वेगं॥ आत्मानं नो हृदयस्पर्शः॥ स च कर्मणि
विहित इति केचित्॥ स्मृत्यर्थसारे॥ कर्तव्यानामनुक्तौ तु दक्षिणां गं न वेत्तया॥ छंदोगपरिशिष्टे पुत्रादिभिः प
मौनास्ति जपाहिषुकयंचन॥ तित्त्वस्तत्र दिशः प्रोक्ता रेदी सौम्या पराजिता॥ आसीत उर्ध्वः प्रोक्ता वानियमो य

रामः

॥ ५६२ ॥

त्रनेदश॥ तदा सानेन कर्तव्यं न प्रको न नतिष्ठते ति॥ तथा॥ पंचाशच्चिन्वेदस्तातदर्धेन तु विष्टर॥ दक्षिणाव
र्तको॥ ब्रह्मावामावर्तस्तु विष्टरा॥ तथा॥ अने तग निर्गंसायं कौशं द्विदले मे वच॥ प्रादेशमात्रं विज्ञेयं पवित्रं य
न कुत्रचित्॥ तथा॥ स दोषवातिना नायं सदा बद्धिरेवेन च॥ विशिरेवोमुपवीतश्च यत्करोति न तत्कृतं॥ वि
सुधमेतरे॥ मंत्रेणांकारपूतेन स्वाहांतेन विचक्षणं॥ स्वाहावसानजुहुयाद्यापत्तेमंत्रदेवतां॥ ब्राह्मे॥ शमीपलाश
न्यग्रोधपद्मवैकंकतौद्भवा॥ अश्वत्थौद्बरोबिल्वश्चंदनः सरलस्तथा॥ शालश्च देवदारुश्च ईश्वरवहिरश्चेति या
ज्ञिका॥ कर्मप्रदीये॥ नां गुलादधिका कार्या समिच्छन्तथा क्वचित्॥ न विपुक्तत्विचाचैवन स कीटानपाटिका॥
प्रादेशाद्वाधिको नो नान तथा स्याद्विशारिका॥ न स पर्णा समित्कार्या द्वौ सकर्मसु जानता॥ तथा॥ प्रागग्राः
समिधो याह्याश्चर्वानोष्टपाटिता॥ काम्येषु वृषकर्मदौ विपरीता जिघांसतः॥ विशालादिद्वलारुत्वावकाव
ऊर्जिरा॥ कृणादीर्घास्तुलाद्युगैरुष्णकर्मसिद्धिविनाशका॥ वायुपुराणे॥ कंडनं पेषणं चैव तथैवोत्तरे वनं तथा
सहदेवपिदणं स्याद्देवानां तत्रिह्यते॥ न विष्यत्पुराणे॥ नमोऽस्ति तेन पात्रेण विष्टर्धेन च पाणिना॥ वामेन यदु

शार्दूलनांतरिक्षेतुह्यते॥ धनासुदार्दरेरवासुसोमताप्यंतुमध्यमं॥ लाजादिहवनंतेन कर्तव्यं वपनंतथा॥ वप
नंनिर्वाप॥ कात्यायनः॥ पाण्याकुतिद्विदशपर्वपरिकारसादिनाचेत्सुचिपर्वपरिकादेवेनतीर्थेनचक्ष्यते
हविःस्वंगारिणित्वर्चिषितञ्चयावके॥ योनर्चिषितुहोत्यग्नौव्यंगारिणिचमानव॥ मदाग्निरामयावीचदरिद्रश्चै
वजायते॥ तस्मात्समिद्धेहोतव्यं नासमिद्धेकथंचनश्चारेण्यमिच्छतायुश्चश्रियमात्यंतिकीतथा॥ जुह्वुश्चजु
तेचैवपाणिश्रुपुवादिभिः॥ नकुर्यादग्निधमनंकुयतिव्यजनादिना॥ सुरवेनैवधमेदश्चिसुरवादेवोध्यजाय
तानाग्निसुरवेनेतुतुयल्लौकिकेयोजयंतितत्॥ बह्वचपरिशिष्टे॥ अथाबुधसधमेतुजुह्वयद्योऊताशने॥ य
जमानो नवेदंधः सपुत्रइतिचश्रुतिः॥ मास्ये होमोयहादिपूजायां शष्टमष्टोत्तरचवेत्॥ अष्टाविंशतिर
ष्टौवायथाशक्तिविधीयते॥ गृह्यपरिशिष्टे॥ बह्व्यंवासगृह्यसंयस्यकर्मप्रकीर्तितं॥ तस्यतावतिशास्त्रार्थे
कृतेसर्वेहतेनवेत्॥ प्रवृत्तमन्यथाकुर्याद्यदिहोमात्कथंचनयतस्तदमन्यथा न्तंतंरावसमापयेत्॥ अ
न्यथान्तंविपर्यस्तं छंदोगपरिशिष्टे॥ यन्नाम्नातंस्वशाखायां तारकमविरोधियत्विद्विजित्तरुष्टेय

रामः

॥५६३॥

मन्त्रिहोत्रादिकर्मवित्॥ समाप्तेयदिजानीयान्मयैतदुपतयाकृतं॥ तावदेवपुनः कुर्यान्नावृत्तिः सर्वकर्मणा॥ प्रधान
स्याक्रियायत्रसंगंतत्क्रियतेपुनः॥ तदेगस्याक्रियायांतुनावृत्तिर्नचतत्क्रिया॥ तथादर्जाः कृष्णाजिनंमंत्रा
ब्राह्मणद्विरभ्यस्य॥ अथातयामान्येतानितियोज्यानिपुनःपुनः॥ लघुहारीतः॥ चितौदर्जाः पण्डितर्जाः येदर्जा
यज्ञभूमिषु स्तरणसनपिंडेषुषट्कुशान्यरिवर्जयेदिति॥ ब्राह्मणयोक्तयस्त्वसंपत्तौग्राह्यंतदनुकारियत्
यवानामिवगोधूमाव्रीहीणामिवशालयः॥ अज्यंज्यमनादेशेजुहोतिषुविधायतोमंत्रस्यदेवतायाश्चप्रजा
पतिरितिस्मितिः॥ अनादेशेचविधाने॥ प्राजापत्यमंत्रः समस्तव्याहृतयइतिमदनः॥ स्मृत्यंतरेपि॥ नव्याकृत्या
समंकृतइतिगारुडे॥ प्रणवादिनमोतंचचतुर्थीतवसत्तमदेवतायास्वाकं नाममूलमंत्रः प्रकीर्तितः॥ विष्णु
मंत्रेरेदध्वलाचैपयः कार्यमध्वलानेतथागुडः॥ घृतप्रतिधिकुर्यापयोवाधिवान्यपः सर्वनावेयवः प्र
तिनिधिरितिपैतानसिनोक्तं॥ बोधायनः॥ यज्ञाश्वत्थरुदिरशौहितकौतुंबराणामिध्मास्तदलानेसर्ववन
स्पतीनांबोधायनः॥ अज्यहोमेषुसर्वेषुगममेवचनवेहृतं॥ तदलानेमहिष्याश्चअज्यमादिकमेवच॥ तदल

दानमः

॥२१॥

मेतुतैलं स्यात्तद नावेतुजार्त्तिलं॥ तद नावेतकौसं नंतद नावेतुसार्पय॥ याज्ञवल्क्य॥ आर्षं छंदश्च देवत्यं विनियोगं त
थैव च वेदितव्यं यत्नेन ब्रह्मणं च विशेषतः॥ अविदित्या तु यः कुर्यात्तनाध्यायतं जपे॥ होमं तर्जलादी नितस्य
वा ल्यं फलं न वेत्त॥ आदित्यपुराणे॥ सुवर्णं राजतं सुक्ता राजा वर्त्तमानं॥ रत्नं पंचकमारव्यातं शेषं वस्तु ब्रह्म
हं॥ स्मृत्यंतरे तु॥ कनककुलिशं नालं पद्मरागं च मौक्तिकं॥ एतानि पंचरत्नानि रत्नशास्त्रविदो विडुरिति॥ तत्रैव
अनावे सर्वरत्नानां हेम सर्वत्र योजयेत्॥ विलुध मे त्रिरे॥ गायत्र्या दायगो मूत्रं गंधद्वारेति गोमया आध्यायस्वेति
चक्षारं दधिका कोति वैदधि॥ तेजो सिद्धि कर्मित्या ज्यं देवस्य ता कुशोदकेण निस्तु पंचनि॥ युक्तं पंचगव्यमिति स्मृ
तं॥ मद नर लेका त्या यन॥ आर्ज्यं क्षारं मधु तथा मधुरत्रयमुच्यते इति॥ आत्मा॥ अश्वत्थो हं वरुण दक्ष तनू धपद्म
वा पंचभंगा इति प्रोक्ता सर्व कर्म सुशोभना॥ पंचभंगा॥ पद्मवा॥ चतुःसमागारुडे कस्तूरिकाया दौ नागौ श्वत्वा
रा चंदनस्य च॥ कुंकुमस्य त्रयश्चैव शशिनश्च चतुसमं॥ शशा कर्पूरं कर्पूरं चंदनं दपं कुंकुमं च समो शकं॥ सर्व
गंधमिति प्रोक्तं समस्ता सुरवस्त्रं तथा॥ कपूरं मगरुश्चैव कस्तूरा चंदनं तथा॥ कंकोलं च नवेदे नि॥ पंचनि

रामः

॥५६४॥

पक्षकर्म॥ छंदोगपरिशिष्टे॥ कुपुंसां सा हरिद्रे दे सुराग्रैलेयचंदनं॥ वचा चं पक सुस्तावसर्वौषधो दशस्मृता
॥ याज्ञे॥ इह वत्सुगाराजं च निष्पावा जा जिधान्यकं॥ विकार वच्च गोक्षारं कुसुं नंतु कुसुं तथा॥ लवणं चाष्टमंत
कसौ जाग्याष्टकमुच्यते॥ स्तणराजस्तालस्तपत्रं॥ अजा जाजारकं॥ विलुध मे त्रिरे॥ मुक्ता फलं हरितकं वैद
र्यं पद्मरागकं॥ पुष्परागं च गोमेदं नालगुरुं ततं तथा॥ प्रवालमुक्तायुक्तानि महारत्नानि वै नव॥ स्कां दे॥ दधि क्षारम
था ज्यं च माक्षिकं लवणं गुडतपै वै ह्युरसश्चेति रसाः प्रोक्ता मनीषिणि॥ न विष्पत्पुणे॥ आपक्षीरं कुशग्राणि दध
क्षततिलास्तथा॥ एवासिद्धार्थकाश्चेति द्युर्घोषांगः प्रकीर्त्तिता॥ तत्रैव सुवस्त्रं रजतं ताम्रमारुदं तथैव च॥
लोहे त्र्युतथा सां संधातवः परिकीर्त्तिता॥ पचरात्रे रजांसि पंचवर्णानि मंडलायं हि कारयेत्॥ शालितं तु लवणं
नशुक्तं वायवसे न वारं कुसुं नसिं हूरं गौरिका दिसमुद्भवं॥ हरितालोद्भवं पातं रजतीसं नवे तथा॥ कृष्णं दग्ध
ववै हरितं पातं ललविमिश्रितं रजनि हरिद्रा॥ न विष्पत्पुराणे॥ इव धिवां कुरश्चैव बालकं धृतपद्मवा॥ हरिप्रद्वय
सिद्धार्थं शिखिपत्रो रगत्वचा॥ कंकणौषधयश्चैव॥ कौतुकार्यानवस्मृता इति नवकौतुकानि॥ दशांगधूपो म

दानमः

॥१३॥

ह नरत्ने गंध युक्ते ॥ षड्भाग कुण्डं द्विगुणं गुडश्च लाक्षा च पंचनरवस्य नागा ॥ हरीतकी सर्जरसः समो सी नागै कनेकं त्रि
लवं शिलाजं ॥ घनस्य च त्वरितरस्य चैको धूपोदशंगः कथितो मुनीं डौ ॥ शिलाजं शैलेयं ॥ घनो मुस्ता ॥ पुरो गुगुलु
न विष्णुपुराणे विशेषः ॥ अत्रुक्त इत्यतः संख्या देवता प्रतिमानं प सो वरं शराजताता श्री वृक्षजामात्रिकी तथा ॥ चि
त्रजा पिष्टलेपो छानिज विज्ञानुलेपतः ॥ आमाघातपल पर्यंता कर्तव्या शाक्यवर्जितै ॥ अंगुष्ठपर्वप्रमृतिवितस्सव
धिका स्मर्तेति ॥ तत्र दानं गदेवता प्रतिमा लक्षणानि तत्र तत्र वक्ष्यंते ॥ तुला धिष्ठित देवता प्रतिमानं तुलक्षणानि त्रि
नेत्रो वृष नख त्रिश्चल धृक्कपाल पाणिश्चार्ध नृषण ईश ॥ धिता श्वर धगः सोमो गदा पाणिर्वरप्रदः ॥ धाव हरिण पृ
ष्ठे स्ते ध्वज धारी समारणः ॥ रक्तवर्णा स्त्रिनयना दिभुजाश्चंद्रमौलयः जटिलाः श्वप्रकर्तव्या रुद्रा वारा धनुर्धरा ॥ धा
शुभ्रश्चंद्रमशु ॥ सिंहारुण सप्रनायकासनः पद्मेन करो नृषितां गोरशना वरः सूर्यः ॥ ५ ॥ श्मश्रु लो रशना धरा संदशपा
णि दिभुजो मूर्ति धरो महा न्विभ्य कर्मा ॥ ६ ॥ पीतांबरः पातवपुः ॥ किरीटी चतुर्भुजो देवगुरुः प्रशातो देउकमंडल
हासत्र धृक्कुरु ॥ ७ ॥ कमंडलुं सुवं चैव शक्तिं दनमधिक्रमात् ॥ कलयत्यंगिरो नाम्नः कराग्रणिममंततः ॥ ८ ॥

रामः

॥५६५॥

पाणयश्चाग्निनाम्नो पिलयंति जयस्वजं ॥ शक्तिं च पुस्तकं चैव क्रमादेव कमंडलु ॥ ९ ॥ यज्ञोपवीता हंसस्त एकव
क्वचतुर्भुजः ॥ अक्षस्वजं सुवं धत्ते कुंडिकां च प्रजापतिः ॥ १० ॥ विश्वे देवास्तु सर्वे पिदक्षिणे बाणपाणयः कर्त
व्या वामपाणौ तु सशरासनपाणयः ॥ ११ ॥ कतुर्दक्षो वसुः सत्यः कालकामौ धुरिलोचनौ ॥ पुरुरवा र्वमश्नेति
विश्वे देवा दशस्मृताः ॥ १२ ॥ जगद्धि धातु रूपं प्रजापति तुल्यं चतुर्मुखत्वमात्रमस्याधिकं ॥ पर्जन्यनामा विशेषो
गजवक्त्रयान्वितः ॥ यो धत्ते सर्वजीवात्मा वरं जीवं विशेषकं ॥ कुवारचपयोजं च चितारत्नं महाशुचि ॥ पाशं चक्रं कि
रासयं कुंडा च दशानिः करैः ॥ १४ ॥ शंजुराशतुल्यः ॥ १५ ॥ कुशविष्टरयस्य स्थापितरः पिंडपात्रिणः ॥ १६ ॥ पीतांबरः पी
तवपुतवपुः ॥ किरीटी चतुर्भुजो देउधरश्च हारा ॥ चमसि धृक् सोमसुतः सदाः सिंहा धिरुहो वरदे बुधश्च ॥ १७ ॥ चतुर्व
क्वश्चतुर्बाहुः सितमास्यसितांबरः ॥ सर्वानरणावा नृष्ये तो धर्मकार्यो महावपुः ॥ १८ ॥ चतुर्दंतगजारुहो वज्रपाणिः ॥
पुरंदरः ॥ प्राचीपतिः प्रकर्तव्यो नानानरणा नृषितः ॥ १९ ॥ दिभुजो देवनिषजौ कर्तव्या वश्ववाहनौ ॥ तयोरोषधयः
कार्या हिमा दक्षिण हस्तयोः वामयोः पुस्तकौ कार्यौ दर्शनीयौ तथा दिजः ॥ २० ॥ वरुणपाशं च सौम्यः प्रतीच्याम

दानमः

॥२३॥

कराश्रया मित्रेकमलपार्श्वकमलासनसंस्थिता ॥ हिलुजः श्वेतमूर्तिश्च सर्वभूतहिते रतः ॥ वरुणस्तु पूर्ववत् ॥ २३ ॥
देवाण्येकोनपंचाशदेवैः समतेजसा ॥ आतः पुरुषस्तस्य मरुतः सूर्यवर्चसा ॥ किरीटहारकेयूरकटकादिविभूषि-
तः ॥ रवद्वचर्मधरानित्यंशक्रस्यानुचराः सदा ॥ २४ ॥ ॥ स्वमापिंगने च गदिनं पातविग्रहं पुष्पकसं धनाध्यक्षध्या-
येच्छिवमखं सदा ॥ २५ ॥ ॥ रवे नक्तलोकां किराटाकुंडलागदा ॥ कयोः सूर्यपंगं धर्वावाणवाद्यरतस्तथा ॥ २६ ॥ जले
शपूर्ववत् ॥ प्रदक्षिणं दक्षिणधः कराद्वारभ्य नित्यं ॥ २७ ॥ ॥ कैमोदकीपमंत्रं रक्चलैरलंकृत इति विष्णुलक्षणं
ब्रह्मवैवर्ते दानकालेषु देवतं प्रतिमाना प्रकीर्तिता धेनुनामपि धेनुत्वं श्रुत्वा सं दानयोगतः ॥ दातुं वै दानकाले तु धे-
नुवः परिकीर्तिता ॥ विप्रस्य वयं काले तु इयं तदिति निश्चय इति ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ हेमरातताम्राश्च मन्मथालक्षणा-
न्विता यात्रोद्वाहप्रतिष्ठादौ कुं नास्युरनिषेचने पंचांशं गुलवै पुल्यापु उसेधे षोडशं गुला ॥ द्वादशं गुलमूलं सुमु-
रवमष्टां गुलं नवेतापं च आशाश्रपंचाशा ॥ आशादत्रापंचाधिकशतमं गुलानि वै पुल्यमिति केचित् ॥ पंचाशदं गु-
लमित्यतो पंचाधिकाशाः पंचदशाः तावान्यै पुल्यं व्यास इति युक्तं ॥ तथा कलशस्य मुखे ब्रह्माग्नीवायां च महेश्वर-

रामः

॥५६६॥

रः ॥ मूलं तु संस्थितो विष्णुर्मध्ये मातृगणास्मृताः ॥ शेषास्तु देवताः सर्वा वेष्टयंति चतुर्दिशं ॥ २४ ॥ ॥ धियां यानि तार्थानि
कलशे निवसंति हि ॥ यदा शान्तिश्च पुष्टिश्च प्राप्तिश्च मतिरेव च ॥ ऋग्वेदश्च यजुर्वेदः सामवेदस्तथैव च ॥ अथर्ववेद-
हिताः सर्वे कलशसंस्थिता इति ॥ षड्भुजं शनते ॥ यवगो धूमधान्या नितिला कंगुस्तथैव च ॥ त्रयामाकं चानकं चैव सप्त-
धान्यमुदाहृतं ॥ मार्कंडेयपुराणे ॥ ब्राह्मणश्च यवाश्चैव गो धूमाः कंगुकास्तिलाः ॥ त्रियंगवको विहरः कोरहपः सतान-
का माषा मुजा मसूराश्च निष्पावाः सकुलच्छकाः ॥ आटकाश्चणकाश्चैव मणसपदशस्मृताः ॥ कोरहपाः कोद्रवाः स-
तानकाः सकलायाः स्कादे ॥ यवगो धूमधान्या नितिलाः कंगु कुलच्छकाः ॥ माषा मुजा मसूराश्च निष्पावाः ॥ शामसर्ष-
पाः ॥ गवैर्धकाश्च नीवारा आटको यमतानकाः ॥ चणकाश्चातकाश्चैव धान्या मणसा दशैव तु ॥ त्रयामाः शामाका-
ः ॥ यमः ॥ सुवर्णं परमंदनं सुवर्णं दक्षिणा परा ॥ सर्वेषामेव दानानां सुवर्णं दक्षिणोप्यते ॥ परेत्युक्ते पुरुषाहारापयि-
कं तुं तुलादिकमपि दक्षिणे ति हेमाद्रि ॥ यत्तन्मेषामेव दानानां सुवर्णं दक्षिणा स्मृताः ॥ सुवर्णं दीपमानं तु रजतं द-
क्षिणोप्यत इति वचनं तन्मूलं मृगं सुवर्णं रजतं ताम्रं तुला धान्यमेव च ॥ नित्यं श्राद्धं देवपूजा सर्वमेव ददक्षि-

दानम

॥२४॥

णमिति व्यासेन केवलमुवर्ण दाने दक्षिणापर्युदासाच्च ॥ अथ च पर्युदासः केवलमुवर्ण दानं न तु सुवर्णं ब्रह्म
शादिदान इति मदन दयः ॥ देयं व्यततायां शं दक्षिणां परिकल्पयेत् ॥ अनुक्त दक्षिणे दाने दशांशं वा विप्रि
क्रितं ॥ तुलापुरुषदानादीन्यधिरूपलिङ्गपुराणे ॥ दक्षिणां च शतं सार्धं वा प्रदापयेत् ॥ कृत्विजं चैव सवैषां दश
निष्कांश्च दपयेत् ॥ न विष्णोचरे ॥ जेयं निष्कशतं पापदाने पु विधिरुत्तम ॥ मध्यमस्तु तदर्धं सवैषां दशाने तदर्धेन
धमस्मृतः सैषां चाकाशपुरुषे तथान्येषु महसुच ॥ एवं वृक्षे रथे डे च धेनो कृष्णजिनस्य च ॥ अत्राक्तस्यापि कृ
शोयं पंच सौ वरिणो विधिः ॥ वृक्षे कल्पपा दये ॥ रथे हिरण्यं श्वरथे ॥ हेमहस्तिरथे च चंडे ब्रह्मांशे ॥ धेनोः सुवर्णकाम
धेनो ॥ अतोऽप्यन्येन यो दद्यान्महा दानेन राधम ॥ प्रतिगृह्णाति चातस्य दुःखं ॥ खशोका वदं न वेत् ॥ अनेषु महसुति
लग्नादिषु ॥ जलानिषे कम निधाय लिङ्गपुराणे ॥ अष्टषष्टिपलोत्मानं दद्याद्दक्षिणां गुरो ॥ होतृणां चैव सवैषां त्रि
शतमुदाहृतं ॥ अधोत्तरां तदर्धेन दारपा नोत दर्धत ॥ अथ पंचगुर्वतिकृजापक दारपालानां च दार्धं दक्षिणा वि
भागे अनुक्त विभाग विशेषेषु दानांतरे धपि दृष्टव्यं ॥ गृह्यपरिशिष्टे दक्षिणा लाने ॥ मूलानां फलानां नक्षा

रामः

॥५६७॥

णां दक्षिणा ददातीति ॥ अथ दयमाने ॥ अत्राज्ञवल्क्य ॥ जलसूर्यमराचिस्तं त्रसरेणुरजः स्मृतं ॥ तेष्टौ निहास्तुता
स्तिस्त्रोराज्ञसर्षप उच्यते गौरस्तु ते त्रय ॥ षट्तेयवो मध्यश्च ते त्रय ॥ कृष्णलः पंचते माषस्ते सुवर्णस्तु षोडश ॥ प
लं सुवर्णश्चत्वारः पंचवापि प्रकीर्तितं ॥ दे कृष्णहेरूपमाषो धरणां षोडशैव ते ॥ शतमानं तु दशानि ॥ धरणां फलमे
व तु ॥ निष्कः सुवर्णश्चत्वार इति ॥ धरणा पुराणे पर्यायै ॥ तथा शतमानपले ॥ रवौक्ताश्चत्वारः सुवर्णराज तो निष्क
इति ॥ कार्षिकस्तान्नकः पण इति तान्नस्योत्मानं ॥ पलचतुर्थं शोनकणोन्मिता ॥ कार्षिकास्तान्नसंबंधी पणो न वति ॥
कर्षसंज्ञश्च निघंटौ ते षोडशाक्षः कर्षेऽप्यलकर्षचतुष्टयमिति ॥ ते षोडशमाषाः षोडशाक्षः सरावकर्ष इत्यर्थः ॥
कर्षा पणसंज्ञश्च नारदेनोक्तं स्मृत्यंतरे पि ॥ षोडशपणपुराणः पणो न वत्काकिराचतुष्टेण पंचाहते अतुर्निर्व
राटकैः काकिनीचैकेति ॥ तथा च देशादिभेदेन पणद्वयवहारे ज्ञेयः ॥ अथ धान्यादिमानं ॥ न विष्णुपुराणे ॥ पणद्वयं
तुष्टं तं द्विगुणं कुंडं च मतं ॥ चतुर्नि कुंडवै प्रस्था प्रस्थाश्चत्वारश्चाटकः ॥ आढकैस्तैश्चतुर्निश्चोरास्तु कपितो बुधै
ः कुं नोक्षेण इयं शूर्यः खारीक्षेण सुषोडश ॥ क्षेण इयं वैश्वर्य इति संज्ञ गोपथे ॥ पंचकृष्णलको माषस्तैश्चतुःषष्टि

मिः पलं पलैर्द्वात्रिंशद्भिः प्रसोमा गधेषु प्रकाशितः आदकैस्तैश्चतुर्भिश्चोराः स्याच्चतुरादकाः विलुधर्मोत्तरे
 पलं चतुर्दशः प्रसू आदको जोरा एव च धान्यमानेषु बोधव्याक्रमशो मीचतुर्गुणाः जोरोः षोडशः स्वराविंशत्या
 कुं न उच्यते कुं नैस्तु दशनिर्वाहो धान्यसंख्या प्रकाशिता विंशत्येव त्रयोऽसि तिसंबधते तथा च कुं नैजोराद
 यमिति पक्षाद्विंशति जोरमितः कुं न इति पक्षांतरं पलसहस्रमितः कुं न इत्यपि पक्षांतरे ज्ञेयं वारा हे पलद्वयं
 तु प्रसूतं मुष्टिरेकपलं स्मृतं अष्टमुष्टिर्नवेत्किंचित्किंचिति च दष्टे तु पुष्कलं पुष्कलानि वचत्वारि आदकपा
 रिकाश्रितः चतुरादको नवे जोरा इति तन्मानलक्षणं एतत्तत्पक्षानां शक्तिदेशकालाद्यपेक्षया व्यवस्था उक्ता श्रीनी
 लकंठारव्य परिभाषादिकं पुरा दानाद्यौ पयिकं कुंडमं पादिवदस्यथा तत्र च मानं आदित्यपुराणे जालंत
 रगते जानौ यस्मिन्मंदरपतेरजः प्रथमतस्त्यमाणानां त्रसरेणुं प्रचक्षते त्रसरेणुस्तु विज्ञेयोऽष्टौ ये परमा
 णवः त्रसरेणुवस्तु ते द्यष्टौ रथरेणुस्तु संस्मृता रथरेणुवस्तु ते द्यौवाला ग्रेतस्मृतं बुधौ बालाया चाष्टकं
 लिङ्गायूकालिङ्गाष्टकं तथा अष्टौ यूकाय वं प्राकुरंगुलं तु यवाष्टकं अन्यत्रापि यूकाष्टकं वं प्राकुरयवा

नामुदरैस्तथा अष्टनिश्चांगुलं तिर्यक्यवानासु त्रमेमते सप्तनिर्मध्यमं प्रोक्तं षड्भिः स्यादधमांगुलमिति द्वा
 दश्यांगुलमात्रौ वैवितस्ति परिकाश्रितः त्वंगुष्टस्य प्रदेशे निष्पाद्यासः प्रादेश उच्यते तालस्मृतो मध्यमयागे
 कर्णश्चापुनामया कविष्टया वितस्तिस्तद्वादशांगुलमानिकः रत्नित्वंगुलपर्वणि विज्ञेयस्त्वेकविंशति
 चत्वारि विंशतिश्चैव हस्तः स्यादंगुलानितु किं कुस्मृतो द्विरत्नित्वं द्विचत्वारिंशदंगुलः षणवत्पंगुलिश्चैव ध
 नुर्दंडः प्रकाशितः धनुर्दंडयुगं नालिज्ञेया ह्येते यवांगुलैः धनुषां त्रिंशतं नल्वं आकुरं संख्याविदो जनाः धनु
 सहस्रे देवापि गम्यतिरपदि श्रुतेः अष्टौ धनुः सहस्राणि योजनं परिकाश्रितं विलुधर्मोत्तरे यदुत्तममया
 श्रोतिनरः संवसरं द्विजः एकं गोचर्ममात्रं तु चतुर्विंशतिः कुर्यात् इति दशहस्तेन दंडेन त्रिंशदंडनिवर्त
 न दशतान्येव गोचर्मं ब्राह्मणेभ्यो ददाति यः सिद्धंतशे शरवरे मात्रांगुलेन हस्तस्यात्कुंडमाने शिवेदितः मध्य
 मांगुलि मध्यस्य पर्वदेर्ध्या चोत्तमं मात्रांगुलेन वाने न मेखलाकं ववानयः कर्तव्याकं वयोनिश्चययाशास्त्र
 प्रमाणता इति नूमानं मार्जनरवननाद्यन्यतम प्रकारेण यथोचितं नूमिसंशो ध्यातव्यमंडपस्तलं सिद्धंतशे

दानम.

॥१६॥

रवरे स्थलादकं गुलोच्छ्रयं मंडपं स्थलमशिमिति ॥ मंडपं प्रकृत्य कपिलपंचरात्रे ॥ उच्छ्रयो हस्तमात्रं स्यात्सु समे
वसुशो ननमिति ॥ ततो दंडत्रयनिर्मितदार्घ्यत्रिकोणकारयंत्रे दंडाग्र्यां जुविन्यस्तेयंत्रमूलान्तिर्यग्दंडोप
रिलंबितमधो नारवद्भूमिमप्राप्तं सूत्रं यथातिर्यग्दंडमध्यचिह्नैः पतेन्यानि स्नात्वा पूर्वोच्चावारवाननायेत्या
दिशल्पशास्त्ररात्यातां समीकृत्य च मंडपाद्युपयुक्तां प्राचां साधयेदेवं तदाहमदनरत्ने नारस्य एवं लक्षणसंयु
क्ते क्षेत्रे सम्यक् समीकृते दिक्शोधनाय तन्मध्ये मंडपमंडलमालिखेत् ॥ पूर्वोक्तलक्षणं शंकुतन्मध्ये स्थापयेत्तत्र ॥
तच्छायां स्पृशेयत्र वृत्ते पूर्वापराक्षयो ॥ तत्र कार्योत्तरे चिह्नैः पूर्वापरैरेव यो ॥ अयमर्थः ॥ समायां जुवि द्वादश
गुलाधिकव्यासार्धमैकं तन्मध्ये चापरं नवांगुलव्यासार्धमिति वृत्तद्वयं कृत्वा तन्मध्ये द्वादशांगुलं दृष्टुमूलं
ह्मात्रं शंकुशंकुनिधाय नवांगुलवृत्तरेखायां च तत्तदिशः ॥ प्रकल्प्यतामुवतस्त्रोक्तज्यापंचदशांगुलाः शला
काः शंकुयष्टयाः स्थाप्याः ॥ शंकुसमतार्थता द्वादशांक्षप्रक्षयाचमहहृत्तरेखां पूर्वाक्षेपत्रस्थितिमाप्रत्य
क्रायत्रापराक्षेसाप्राक् ॥ सूक्ष्मप्राचीज्ञानार्थं तु परदिनेपि तस्मिन्नेव वृत्ते शंकुच्छाया निर्गमप्रवेशयोश्चिह्नं

रामः
॥५६॥

कृत्वा पूर्वापरदिनच्छाया निर्गमः ॥ नचिह्नयोरंतरालमिष्टे त्रिचतुराद्यैर्नागैर्विजयपूर्वदिनच्छाया प्रवेशनिर्गमं
तरालघटाया दच्छाया घटायेंत्रादिना ज्ञात्वा तन्निर्घटिका निःकल्पितान् भागान् गुणायत्तपट्टिनिश्च हरेत्
ततो लक्षांशेन प्राच्यामेव पूर्वदिनकृतापगमचिह्नं उत्तरायण उत्तरस्मिन् दक्षिणायने दक्षिणस्मिन् कपये
त् ॥ तदुपरि पूर्वच्छाया प्रवेशचिह्नं परिचक्षते सूत्रे सूक्ष्मा प्राचीनवतिदिक् ज्ञानोपायो तं च शुल्बे कृत्वा च
वर्णः पुष्पाश्चित्रास्वात्मोपदेतरे ॥ एतस्याद्यादिशोरूपं युगमात्रोदिते सतीति ॥ अत्रायं गुरुपदे ॥ कृत्वा सू
क्ष्मरेध्रंतलिकां काष्टादौ बध्नात् ॥ धेरायुगमात्रं मुपरि गतं कृत्वा दिनज्ञानं नत्रं दृष्ट्वा नलिकां तां प्राक्
प्रत्यक्षे शयोः सूक्ष्मपाषाणद्वयमवलंबयं नमौ प्रक्षिप्य तच्चिह्नयोः प्राची सूत्रं देयं इति एवमेव ध्वं दृष्ट्वा दी
चासाध्या चित्रास्वात्मंतरालज्ञानार्थं तन्लिकाद्वयेनैकेन च दंडांतरेण सूत्राकारं यंत्रं कृत्वा दंडं च मध्ये क
येत् ॥ नलिकाद्वयांतौ तु तथा तद्दृष्ट्वा दिनापरस्परं योजनीयौ यथैकेनैव प्रयत्नेन युगपन्नक्षत्रद्वयमपि दृश्य
ते ॥ एवं दृष्ट्वा मिश्रितान्नलिकाद्वयांतौ दंडमध्यां काश्च पाषाणावपलंबौ प्रक्षेप्याविति ॥ अयमंडपादिलक्षणः

तत्रपंचरात्रेकनीयानदशहस्तस्यामध्यमोद्वाहशोन्मिता। तथा षोडशत्रिहस्तैर्मंडपस्यादिभ्यः। प्रतिशारसंय
हे मंडप। कलाहस्तोवासर्वलक्षणसंयुतः। दशहस्तोवादिद्विधुध्याततः क्रमात्। लिंगपुराणे तुलापु
रुषदानप्रकरणे। विंशहस्तप्रमाणेन मंडपं कट्टमेव च। अथ षाडशहस्तेन कलाहस्तेन वा पुनरिति
वचनेन तुलादानादौ षोडशविंशतिहस्तामंडपाविकल्पेनोक्ता। मध्यस्थं नवलिकोपरिगतैश्चतुर्भिरष्ट
निर्वाम्बुद्गकारकलत्रस्तौतैः काष्ठैर्मध्ये शिखराकारयुतः कट्टं कृतो स्त्रीशिखरं शृंगं इत्यनिधानानुसारा
त्। मध्यस्थं नोपरिसमतया छादितामंडप इति हेमाद्रिः। संप्रतितु कट्टं वा दुरो लोकां मातत्रैव वचमंडप
म्। दशहस्तमंडपस्तु एकमेव लकुंडं पक्षैकाग्रिविधानपक्षे चोपसृक्तो नवतातिमदनरत्ने। पंच
रात्रे कुर्यादैश्वर्यायेषु चतुर्दशैश्च मंडपान्। सारदारुमयान् स्तंभान् दद्यात्कुर्यादित्स्नमान् मंड
पा इति स्तितान् वेदसंख्यांश्च द्वादशमन्वितान्। वलिकान् धृतस्तंभान् दद्यात्कुर्यात्। बाह्यपावप्रमाणेन
तत्र सूत्रविधानतः। कल्पयेद्विकरं चतुरंगुलद्विहितम्। मध्यमोत्तमयोर्वेदो मंडपस्य त्रिजागतः। चतुर्थांशो द्वि

रामः

॥५७॥

तिस्रस्य त्रिसप्तपंचतोपिवानवैकादशहस्तं वा इष्टकानि प्रकल्पयेदिति। चूडाशिखावलिकामिति तेषां चतुःस्तं
भानां शिखानिषोतच्छिद्राण्यमयतच्छिद्रद्वयोपेतानि वलिकारव्यानितिर्यक्काष्ठानिविधेयानां त्वर्थः। प्र
बाह्य इत्यादि। अदौ मध्यस्थं चतुष्टयं विन्यस्य तद्बाह्यपरिधौ मंडपक्षेत्रविस्तारपर्यायपीठपरिमितसूत्रत
त्तायां शैतुल्यांतरद्वादशचिह्नरणापूर्वकं पंचहस्तप्रमाणम्। द्वादशहस्तं नानिरेवेया इत्यर्थः। तदेवं षोडश
हस्तं नानासंपद्यते। तेषु च त्वारो मंडपायामार्द्धमितो ह्युच्यते। अष्टहस्तानवहस्तावाभवेति। अथ मध्यमोत्तमरूपेष्व
ष्टहस्तारते च त्वारः। तथा च शारदातिलके षोडशहस्तं न संयुक्तं च त्वारस्तेषु मध्यगाः। अष्टहस्तसमुच्छ्रया सं
स्थाप्या द्वादशान्वितः। पंचहस्तप्रमाणस्ते निच्छिद्राकृजवः शुभाः। तत्रापि मस्तंभेषु चूडास्तेव तिर्यक्काष्ठानि
वेशनं बाह्येषु तु चूडास्तंभकर्षेषु वेत्यनियमः। सर्वेषु पंचमांशेन्यसेद्भूमौ सर्वसाधारणविधिरित्युक्तत्वात् सू
त्रं पंचमांशेन निरेवेया। सर्वेपेदंशगुलसूत्रवेष्टनयोग्यस्यैव विधेया। कल्पयेदित्यादि कनिष्ठमंडपे द्वार
चतुष्टयं हि हस्तविस्तारं। तथामध्यमे चतुरंगुलाधिकद्विहस्तविस्तारं। एवमुत्तमे अष्टांगुलाधिकद्विहस्त

हानम.

॥१८॥

विस्तारं वेदीत्यादि मंडपमध्यत्रिभागमानावेदि ॥ स्वायामटतीयचतुर्यपंचमसप्तमनवमैकादशान्यतमेनोद्घातु
लापुरुषेतुमात्रे ॥ सप्तहस्तानवेदेदीमध्यपंचकरायवेति ॥ सिद्धांतशेखरे चतुःकोणावेदीसर्वफलप्रदा
तडागादिप्रतिष्ठायां पश्चिनायमसन्निना ॥ राजांस्यात्सर्वतोभद्राचतुर्नक्षत्रनिषेचने विवाहे श्राधरीवेदीवि
शत्यस्त्रसमन्वितेति ॥ द्वारदेहद्व्यावहिर्हस्तमात्रे द्वारशारवानिरेव ॥ इति निबंधांतरे ॥ चतुरवडे तु हस्तद्वयं
बहिस्त्यक्ता तोरणानि निवेशयेदित्युक्तं ॥ मात्रे ॥ द्वारेषु कार्याणि च तोरणानि च त्वार्यपि द्वारवनस्पतानामि
ति ॥ अथ मर्षा ॥ पूर्वद्वारेऽश्वच्छशारवे ॥ दक्षिणेऽदुंबरशारवे ॥ पश्चिमेऽप्रसन्नशारवे ॥ उत्तरतोऽवटशारवे ॥ तदुक्तं वि
श्वं नरवासुशास्त्रे ॥ अश्वच्छोदुंबरप्रक्षवटशारवाकृतानि तु मंडपस्य प्रतिदिशं द्वाराण्येतानि कारयेत् ॥ पंचहस्त
प्रमाणोऽस्ति विस्तारेण द्विहस्तका ॥ षडंगुलातिवृद्धास्तसप्तहस्ताय योऽत्र मंडपः ॥ विस्तारेण तिर्यक्फलकामानं
तोऽरणस्तं नानधिकृत्य शारदातिलके ॥ दशंगुलप्रमाणेन तत्परीणा दर्शितः ॥ परिणहो विशालता ॥ शारवा
स्ताधममध्यमोत्तममंडपेषु क्रमात् पंचषट्सप्तहस्तोच्चास्तासु परिहंत चूडसुतिर्यक्फलमुच्यते ॥ स

रामः

॥५९२॥

छिद्रं चूडमस्तच्छिद्रं निदधात् ॥ तद्विहस्तमधेमंडपे ॥ अंगुलषट्काधिकं द्विहस्तमधे ॥ सर्वहस्तद्वयमुत्तमे
तिर्यक्फलकोपरिमध्यमंडपेषु क्रमात् चतुरंगुला ॥ सार्धचतुरंगुला पंचांगुला ष्ठीकोला निवेश्या ॥ तिर्यक्
फलकं कीलाश्च तत्र कोष्ठजाएव यद्वा वास्तुशास्त्रे ॥ मस्तके द्वादशोन्नतशेखरे चक्रगदांबुजं ॥ प्रागादिक्रमयो
गेन न्यसेतेषां स्वदारुजं ॥ द्वादशोन्नतफलकस्य चतुरंगुलादिरेवोक्तं ॥ शरवचक्रगदांबुजाकारकरणवैभ
वयागविषयं ॥ शैवयागे तु ते कीलास्त्रिशूला ॥ सुस्त्रिशूलाकारत्वं चैवं ॥ मध्यकीलोनवांगुलैश्च ॥ सपादत्र्यंगु
लविस्तारः ॥ तमुच्यते नैकिं चिदत्रै ॥ दैर्घ्यमध्यशूलस्य मूलंगुलद्वयं बिले प्रविशति ॥ इत्यममंडपे ॥ मध्य
मेतैकादशंगुल उच्यते ॥ पादोन्नतं च त्र्यंगुलविस्तारः ॥ त्र्यंगुले बिलप्रवेशः ॥ उत्तमे त्रयोदशंगुलमुच्यते ॥ सपादत्र्यंगु
लो विस्तारश्चतुरंगुलो बिलप्रवेशः ॥ इदं च पिंगलमते ॥ शूलेन चिह्निता ॥ कार्या द्वारशारवास्तुमस्तके ॥ शूलेन
वांगुलैर्दैर्घ्यं तुरीयांशेन विस्मृतिः ॥ क्रुजुवैमध्यशृंगं स्यात्किंचिदक्रंचपक्षयोः ॥ प्रथमतः शमारव्यातं द्वंगुलरोप
ये च ये सादिनोक्तं एवामलाने एकद्वजानितोऽरणानि ॥ तस्याप्यनावेशमीदुमजानितं त्रिवेशनमेवाश्रयि

॥ २५ ॥

रामः

॥५५२॥

शतंगुलवित्त्वता॥ दशहस्ताः पताकां नंदं उपंचाशवे शिता॥ सिंदूराः कर्बुराध्वराध्वराभेयसन्निना॥ हरितापां
दुवर्णाश्च शुद्धाः पूर्वादितः क्रमात्॥ एवं वर्णाः शुद्धाः कार्याः पताकापाकशसनेति॥ अत्र समचतुरस्रमंडपसाध
नमंडपादिव्यासप्रमाणं रज्जुं द्विगुणीकृत्य तमेधो नयतः पाशाभ्यां सहाष्टजविनज्य पंचमांशं ते कर्षणा पषष्टं
शंते शंकुर्ध्वं चिह्नं द्वयं कृत्वा मंडपादे प्राचीं स्तूपं प्रांतद्वये शंकुद्वयं निरवाय रज्ज्वंतया शौतयो॥ शंको रासज्य
कर्षणविह्नं दक्षिणत आकृष्य शंकुचिह्नं शंकुं निरवाय ततः कर्षणविह्नमुत्तरत आकृष्य शंकुचिह्नं शंकुं निरवा
य व्यत्यासं कृत्वा शंको॥ पाशां तावासज्य पूर्ववदक्षिणोत्तरयोः क्रमेण कर्षणविह्नं आकृष्य शंकुद्वयं निह्न्यात्
त ईत शानाभ्यो यादि शंकुषु र्धदक्षिणोत्तरज्जुवेष्टनान्मन्यादिचतुरस्रक्षेत्रं सिद्धं भवति॥ मध्यवेदी साधने मंड
पस्तत्र प्रागायतं दक्षिणोत्तरायतं च त्रेधा विनाज्यं तेन नवजागो मंडपः संपद्यते॥ मध्यमेव मंडे शौतन्मानावेदि
कायजमानहस्तो ह्यायाचविधेया॥ माभ्येदारेषु कुंभद्वयमत्र कार्यं सुगांधधूपं वररत्नयुक्तमिति सद्वनरत्ने
गंधपुष्पाक्षतौपेतान् कुंभां स्तेषु निवेशयेत्॥ ध्वं धरं वा कतिविघ्नेषु तेषु पूजयेत्॥ मंडपस्य तु कोणेषु कलशे

दानम.

॥ २० ॥

सुकमादमाचम्यो दुर्जयश्चैव सिद्धयै मंडलस्य ॥ पूज्या वारस्तु कुंभेषु शक्राद्यास्तु नमस्तु मेतु मेतु ॥ इति मंड
पुनस्तु पुरा ॥ अथ कुंडानि ॥ तत्र न विष्यत्पुराणे ॥ वेदी पादांतरं तत्का कुंडानि नवपंचवा ॥ वेदासां एव तानि सुव
तुलास्य वा क्वचित् ॥ आमायरहस्ये ॥ कुंडानि चतुरस्राणि वृत्तानां कृता निवा ॥ नवपंचाथैकं वा कर्तव्यं लक्ष
णान्वितं ॥ नवकुंडविधाने नु दिक्षु कुंडाष्टके स्थिते ॥ नवमंकारये कुंडं पूर्वे शानदिगंतरे ॥ विधाने पंचकुंडानामाशा
ने पंचमं नवेत् ॥ अत्र चतुःकुंडा पक्षे वा तं नास्तौ तत्कंदे मादौ नारदीये ॥ यत्र पोद्दिपते कुंडं चतुर्कं तत्र कर्मणि वि
हास्य मर्द्धं चतुर्कं पञ्चनिनांतया ॥ यावद्वर्द्धयेत् कुंडं सुमारो घगर्तकं ॥ कुर्यात् कुंडानि चत्वारि प्राच्यादिषु विचक्ष
ण ॥ कुंडवेद्यंतरं चैव स पादकरसंमितं ॥ विशंगुलं प्रकर्तव्यं अंतरं कुंडाया वयो ॥ स्मृत्यतरे वेदां चित्तिपरित्यज्यत्र
योदशानिरंगुले ॥ हस्तमात्राणि कुंडानि चतुरस्राणि सर्वत इति सर्वतो दिक्षु ॥ काम्ये तु ऐं प्राप्ते नैव तु कोणां च
मौ नागे नगाहति च शर्द्धं मारणे याम्ये त्रिकोणं द्वेषनैर्कृतौ ॥ वारुणं शान्तिकं वृत्तं षडसु च्याटने निले ॥ उदीच्या पौ
ष्टिके पयसौ ग्रामेष्टास्त्रिमुक्तिदं ॥ शारदा तिलके ॥ विप्राणां चतुरस्रं स्यात्प्राज्ञावर्तुलमिष्यते ॥ वैश्यानामर्द्धचंद्रे

रामः

॥ ५७३ ॥

नैश्च ज्ञाणं तत्त्वमारितं ॥ चतुरस्रं च सर्वेषां केचिदिच्छंति तां त्रिका ॥ चतुरस्रसाधनं तु मंडपसाधनावसरतु कं प्रक
रोतरमाह विश्वकर्मा कृत्वा प्राकृष्टं त्र्यस्रं कंदर्पिणे त्रयस्य यो ॥ न्यस्पस्रं ततः कोणैरं कितै चतुस्रकं तत्रै
कस्मिन् हस्ते चतुर्विंशत्यंगुलानि मास ॥ द्वयोस्त्रयस्त्रिंशदंगुलानि सप्तयवा ॥ चतस्रो यवा ॥ द्विलक्षे त्रियेक
चत्वारिंशदंगुलानि चत्वारो यवा ॥ चातस्रो यवा ॥ चतस्रो लिखा ॥ चतुर्थं षट् चत्वारिंशदंगुलानि ॥ पंचसु त्रिं पंच
शदंगुलानि पंचयवा ॥ द्वेयुके पंच लिखा ॥ षट्सु च षट्सु पंचाक्षादशंगुलानि ॥ षट्सु यवा ॥ द्वेयुके चतस्रो लि
खा ॥ सप्तसु त्रिं षट्सु गलानि यवत्रयं सप्तयवा ॥ सप्त लिखा ॥ अष्टसु सप्त षट्सु गलानि सप्तयवा ॥ लिखा चतस्र ॥
नवसु द्वादसस्य गलानि ॥ दशसु पंचसप्तस्य गलानि सप्तयवा ॥ एकायुका तिस्रो लिखा ॥ एवं पौंडशहस्तेषां वयं गु
लानि ॥ अथ योनि कुंडा ॥ इष्टचतुरस्रं व्यासं चतुर्विंशतिधा विनज्य स पादौ पंचनिनामौ ॥ मध्यसूत्रं प्राच्या विव
र्धं चतुरस्रमध्ये प्रागुदकसूत्रपातजातो परितत्रात्पचतुरस्रयोः कोणसूत्रद्वयपातजातमध्यादेतकोण
सूत्रार्द्धमानेष्टचतुरस्रोदकसूत्रदक्षिणोतातर्धकसूत्रपश्चिमो मयावत्तर्धमयेतवृत्तादी ॥ एवमेवेतरात्पचतु

दानम्

॥२१॥

रस्त्रेपि इष्टचतुरस्रो दंता तत्रा कसूत्र पश्चिमांत परिचा म्यवृत्ता र्द्धयं रक्षिणो रक्षेति तौ वर्धित प्रा कसूत्रांतं या
वसूत्र इयं पातयेदित्यो नि कुं उं तथा च शारदा तिलको चतुरस्रा कृतं क्षेत्रं पंचधा विनये सुधी ॥ न्यसेत्पु
रस्ता देकांशं कोणा र्द्धा द्विप्रमाणत ॥ नामये कोणामाने नत पान्यदपि संवित ॥ सूत्रयुग्मे ततो दद्यात्कुं उं यो
निनिजं नवेत् ॥ अत्रोपपत्ति प्रादि गतं त्रस्रलंबः सप्तदशंगुलानि ॥ १७ ॥ एकोयवः ॥ ११ ॥ यूका एका ॥ १॥ निरव्या ॥
॥ नस्तु इष्टचतुरस्रमधो द कसूत्रं चतुर्विंशतंगुलं उपरितना म्यस्त्रेपि ॥ सैव लंबस्तु द्वादशंगुलानि चत्ता
र्द्धव्यासा र्द्धयोस्तु त्र्यंगुलानि चत्ता ॥ ६ ॥ यवाश्चत्तरा ॥ ४ ॥ इति योनिमध्यसूत्रं द्व्यंगुलानि एकहस्ते पंचांगुलानि
एकोयव एका यूका पंचलिङ्गा ॥ द्विहस्ते सप्तंगुलानि द्वौ यूकौ एका लिङ्गा त्रिहस्ते द्वादशंगुलानि र्द्धं सप्तयवा तिस्रो
यूका ॥ चतुहस्ते द्वादशंगुलानि चत्वारो यवा ॥ सिस्रो यूका ॥ इलिङ्गे पंचहस्ते एका द्वादशंगुलानि यवचतुष्टयमेका
यूका ॥ षडहस्ते द्वादशंगुलानि चत्वारो यवा ॥ सप्तयूका तिस्रो लिङ्गा ॥ सप्तहस्ते त्रयोदशंगुलानि पंचपया ॥ अष्टह
स्ते चतुर्दशंगुलानि यवचतुष्टयं यूकाश्चत्तरा ॥ इलिङ्गे नवहस्ते पंचदशंगुलानि ॥ यवत्रयं यूका चतुष्टयं सप्त

रामः

॥५७॥

निरव्या ॥ दशहस्ते षोडशंगुलानि द्वौ यवौ तिस्रो कस्तिस्रो निरव्या ॥ एवं षोडशहस्ते विंशतंगुलानि यवचतुष्टयं
यूका चतस्रो लिङ्गा ॥ रामस्तु इष्टचतुरस्र क्षेत्र मध्ये रेखाया द्विनवत्यधिकं शतमं शाचकृत्वाष्ट त्रिंशदशान्त्रम
ध्यसूत्रं प्राच्या एकोनविंशदं शैश्वो नयत ॥ श्रेणिं संवर्धय स हृदि श्रेणि चतुर्थं शिकर्कटेन सूत्रेण वा पश्चिम
नागे हत्ता र्द्धयं प्राङ्मुखश्चो रिश्च सूत्रलंघं विनिरव्य वृत्ता र्द्धयवा ह्य प्रांतयो र्द्धित प्रा कसूत्र चिह्नं या कुर
सूत्र इयेन यो न्याकारं कार्यमिमा ह ॥ तत्फलं संवादेपि विरूपत्वादपुं ॥ इदं चोदगयं कार्यं तच्च मध्यरेखा पंचमांश
वृत्ता बुदी च्या कृतायां नवति ॥ इदमुदा कृतं मदनरत्ने सिद्धांतशेखरे ॥ योन्या रयमुच्यते कुं उं आये व्यासुत्तरा सु
खमिति ॥ अथा र्द्धचं शानं ॥ तड्कं शारदा तिलको चतुरस्रा कृतं क्षेत्रं दशधा विनये सुधी ॥ एकमेकं त्र्यंशं दशमध
उर्ध्वं चतं त्रवित ॥ ज्यासूत्रं पातयेदये तन्माना तन्नामयेतत ॥ अर्द्धचं निजं कुं उं रमणीयमिदं नवेदिति ॥ अयम
र्था ॥ इष्टप्रमाण चतुरस्र मध्ये रेखा दशधा विनया द्यंति मौ नागौ परिमृज्य तत्र चिह्नं दयं कृत्वोपरि चिह्नेति
यं कुरक्षिणो त्रं सूत्रदत्तोपरि चिह्ना धश्चिह्नया व ह तेन सूत्रेण कर्कटेन वा न्रमा हत्ता र्द्ध ज्यासूत्रजातको

दानमः

॥२२॥

दिकमर्धचंद्रकुंडं कुंर्यादिति। अर्धे दो वत्तव्यासादंगुलानि एकस्मिन्नेकोनविंशसंगुलानि। एकोयव। एका
यूकापंचलिरया। द्वयोः सप्तविंशसंगुलानि पंचयूकादेशे लिखे त्रिषुत्रयस्त्रिंशदंगुलानि। एकोयव॥ द्वयूकेष
हलिहा। चतुर्षु च त्रिंशदंगुलानि दौयवो॥ तिस्रो यूका॥ द्वेलिहो। पंचमुद्विचत्वारिंशदंगुलानि सप्तयवा॥
यूकाचतस्रः तिस्रो लिहा॥ षट्सु षट् चत्वारिंशदंगुलानि। सप्तयवा॥ द्वयूके सप्तसु पंचाशदंगुलानि। पंचय
वा॥ द्वयूके चतस्रो लिहा॥ अष्टसु पंचाशदंगुलानि। एकोयव॥ द्वयूके तिस्रो लिहा॥ नवसु सप्तपंचाशदंगुला
नि चत्वारोयवा। दशसु षडंगुलानि। चत्वारोयवा॥ एवं षोडशसु षट्सप्तसंगुलानि। पंचयवा॥ अत्र रा
मेण चतुरश्रात्पृथक् त्रिंशत्पृथक् त्रिंशत्पृथक् त्रिंशत्पृथक् त्रिंशत्पृथक् त्रिंशत्पृथक् त्रिंशत्पृथक् त्रिंशत्पृथक् त्रिंशत्पृथक् त्रिंशत्पृथक् त्रिंशत्पृथक्
सर्वे कांश इष्टक्षेत्रव्यासचतुर्विंशत्पृथक् षोडशशो नवति। एकहस्तचतुरस्रोर्ध्वयवमित। एवं द्विहस्तादि
षष्ट्यहं इदं चोदयं कार्यं तदुक्तं मदनरत्ने। उदगग्रं त्वंचोदय धरेरवायादश धाविभागेन संपादनीयमिति
यत्तु कामिकोचतुरस्रे ग्रहैर्नक्तैस्तत्कायतौ तदंशकौ। मध्ये सप्तशमानेन कुंडं खंडे डुवत्॥ अस्मादिति॥ अत्र

रामः

॥५७५॥

यातक्षेत्रफलविमं वाद। पूर्वोक्तशारदातिलकोक्तं त्वत्प॥ अथ त्रिकोणं इष्टचतुरस्रमध्यस्त्रस्य चतुर्विंश
तिरंशा। तत्र सत्रं प्राच्यां एकांशस्य षोडशं शस हितान् सार्धं सप्तशान् श्रोणिचपाभ्युयोः प्रत्येकं संपादान्
षडंशा न्नां वा ध्वविधितं श्रोणं तयोर्वर्द्धितं प्राक् तत्रांतं यावत्सत्रं द्वयेदत्ते समन्तजं अस्मिन्नवति। यथोक्तं शार
दातिलके। चतुर्धा जाजिते क्षेत्रे न्यसेडु नययाम्ययो॥ एकैकमंशं तन्मानादयतौ लोष्ठयेक्त॥ सत्रत्रयं बुधः कु
र्यान्नसं कुंडमुदाहृतमिति इदं तु किंचित्फलव्यनिचारि अतोस्मान्निरधिका वृद्धिरक्ता॥ राममते तु मध्यस्त्रं द
शानिरंशैः संवर्धितं त्रैकोशः त्वाष्टमांशो न श्रोणिस्त्रस्यो नयतः पंचपंचाशवृद्धिरिति तत्र विषमजुजत्वादुपे
क्ष्यं इदं च निरुक्तौ प्रागग्रं पश्चिमयो निश्चस्त्रजुजा॥ एकस्मिन् षट्त्रिंशदंगुलानि चत्वारोयवा॥ द्वयोरेकपंचोश
दंगुलानि पंचयवा॥ त्रिषु त्रिषडंगुलानि। एकोयवः चतुर्षु त्रिसप्तसंगुलानि। पंचस्वेकांशसंगुलानि चत्वारो
यवा॥ अष्टसु चतुरशतंगुलानि। एकोयवः। नवसु नवाधिकशतंगुलानि। यवत्रयं। दशसु पंचदशाधिकशा
तंगुलानि यवत्रयं। अथ वृत्तं कर्णाद्यं प्राशंपासा दृत्तं कुंडमिहोदितमिति अथ मर्धः। कर्णाद्यं स्योष्टमांशं

दानम.

॥२३॥

गुलद्वयं यवाधिकमेकहस्ते तस्य सम्यक् कृत्वा मं त्या गं ह्वावशिष्टयवत्सु न पंचदशांगुलात्मकव्यामार्धेन वृत्तं कुं
उं नवति। शरिदातिला के चि। अष्टादशो श्रेष्ठे त्रैशं न्यसे दे कं बहिर्बुधः। आमये त्रेन मानेन वृत्तं कुं उ मनुत्त
ममिति अत्रो नयत्रापि क्षेत्रं यल विमं वा देवो ध्या। एकांशं स पंचविंशं शसहितव्यास षोडशं श्राधिकव्या
साधमित कर्कटेन सूत्रेण बाह्यं तं मंडलं वृत्तं कुं उं तच्च प्रागयं पश्चिमयोरे कोने विंशत्यंगुलानि एको यवः त्रिषु
निप्रताय्यो कर्षं। तत्र वृत्तव्यासा दीगुलानि। एकस्मिन् त्रयोदशांगुलानि यवचतुष्टयं द्वयोरे कोने विंशत्यंगुलानि एको
यवः त्रिषु त्रयोविंशत्यंगुलानि यवचतुष्टयं चतुर्धुसप्तविंशत्यंगुलानि। एको यवः। पंचसु त्रिंशदंगुलानि द्वाय
वै। षट्सु त्रयस्त्रिंशदंगुलानि एको यवः। सप्तसु पंचत्रिंशदंगुलानि। द्वायवौ नवसु चत्वारिंशदंगुलानि पंच
यवाः। दशसु द्विचत्वारिंशदंगुलानि पंचयवाः। दशसु द्विचत्वारिंशदंगुलानि सप्तयवाः। अथ षडंशं। षट्चतु
रस्रमध्यस्थं चतुर्विंशतिं शान् कृत्वा तस्मिन् त्रिंशो प्राच्यं वर्धयेत् तत्रै कोशः स्वायमांशो न। तावच्च प्र
ताच्यं संवर्ध्या तदर्थेन वृत्तं कृत्वा तावतै व कर्कटेनो दाचिमार न्य षट्सु स्थानेषु अंकयेदिति। अत्रै कदस्तेता

रामः

॥५७६॥

वदेवं फलं मध्ये दीर्घचतुरस्रांत दीर्घं भुजं। पंचविंशत्यंगुलानि। षट्सु यवाश्च। एवमन्ये पि। अन्य भुजस्तु च
तुर्दशांगुलानि सप्तयवाः। सप्तयूकाश्च तत्र फलपंचाशो त्यधिकानि शतत्रयसंगुलानि। चतुरस्रदीर्घं भुजं
लमे अस्ते तु दीर्घं भुज एव नृः लंबस्तु चतुर्धा शः सप्तांगल वा। पंचयूकाश्चेति तत्फलं पंचनवत्यंगुला
नि चत्वारो यवाश्च। अपरं न्यसे प्येवं। फलत्रययोगे पंचराता षट्सप्ततिश्च यत्तु विलुप्तमिति च नतिव कुनि
। फलसंवाद्यपि त्रयस्रययोगेन बहिर्निर्गतास्तिके षडंशं मुक्तं तदयुक्तं। आ तरबाह्यास्त्रयोगेन द्वादशास्त्र
ता द्वादशभुजतापत्तेः। बहिस्तना ए वास्त्रांतोर्गता इति चेत्। तथापि वक्रभुजतायां नाना नावः चतुरस्रत्र
स्त्राद्यवपि फलसं वादेन कदाचित् प्रयापत्तेश्च। एतेन रामा युक्तमपि प्रसुक्तं। षडस्त्रिभुजांगुलानि एकह
स्तादिकमेण द्वादशहस्तपर्यंतं चतुर्दशांगुलानि। सप्तयवाः। एकविंशत्यंगुलानि। पंचविंशत्यंगुलानि। ष
ट्सु यवाः। एकोनत्रिंशदंगुलानि षट्सु यवाः। त्रयस्त्रिंशदंगुलानि। द्वायवौ। षड्त्रिंशदंगुलानि यवचतुष्टयं। ए
कोनचत्वारिंशदंगुलानि। यवत्रयं। द्विचत्वारिंशदंगुलानि। एको यवः। चतुश्चत्वारिंशदंगुलानि। पंचय

दानमः

॥२४॥

वा॥ सप्तचत्वारिंशदंगुलानि एकोयवा॥ अथपुनः इष्टचतुरस्रमाध्यस्त्रस्य चतुर्विंशतिरंशाः तत्र द्वादशानि
रंशैरेकं दृष्टं कृत्वा तद्विपरिणामं पंचमांशाधिकान्साक्षात्त्रिंशान् संवर्ध्यापरं कृत्वा तत्र द्विषु विदितुं तदं
तरालेषु च स्त्राण्या फालयेत् ततो तद्वरेवाग्रान् स्त्रमस्यात्र देकांतरितमस्याच्च स्त्रद्वयं त्रिकोणास्मा
न्नयेत् तदंतरालमस्य समस्त्रवद्विष्टरेवागतमस्य यावत्तच्चैकस्त्रं समांशतयामधेकयित्वा स्त्रा
र्द्धमितकर्कटकोटिमेकां मध्यांके परं च स्त्रारं न कमस्य संस्थाप्य त्रिकोणमध्ये नमूणा देकं मस्य बहिर्वत्र
रेरवागंत त्रिकोणं तत्र स्मो देवचस्त्रां कं त्रिकोणाद्विपरं मस्य कृत्वा तर्मस्या त्रिकोणाद्विपरं स्त्रा
र्द्ध्या कमेकं बहिर्मस्या त्रिकोणांतरधः स्त्रार्द्ध्या कं मपरमिति संलय्य कोटिकमुपर्यधो न विनचधनुर्द्ध
यंकयौ एव मपरस्त्रेपि कृत्वा स्त्रद्वयमाजने वक्रायं पद्मदलवत् पत्रं भवति एवमन्यापि पत्राणि कृत्वा इ
ष्टचतुरस्रकल्पितचतुर्विंशमध्ये त्रिभिः शो व्यासाद्धेन मध्येतद्विष्टरेषुं शाव्यासाद्धेनेति द्वेष्ट्रेकायोत
त्रांतद्वेष्ट्रे विस्तारेतद्वेष्ट्रेनोच्चतायांतद्यासेन समामदा कर्णिका कार्या बहिर्वत्रे तु केसरा इति तथा च

रामः

॥५७७॥

॥ कामिके चतुरस्राष्टनागेन कर्णिका स्याद्विनागशः तद्विष्ट्रेकमागेन केसरणि प्रकल्पयेत् ततो ये दलम
ध्यानि चतुर्थे दलकोटयः नमूणा त्यक्तुं उर्ध्वं दलायं दर्शयेद्विष्ट्रं विनागशः सर्वदिशा गेष्टित्यर्थः ॥ नमूणा स्त्र
त्रस्येति शेषः एकदहस्ते चतुर्थमहद्वत्रयासाद्धे पंचदशंगुलानि ॥ २५ ॥ पंचापलाः तिस्रो यूकाः ॥ तिस्रो लिखाः ॥ ३६ ॥
वालाये ॥ २॥ द्विहस्ते द्वाविंशतंगुलानि ॥ २॥ एकोयवा ॥ २॥ तिस्रो यूकाः ॥ ३॥ एका लिखा ॥ त्रिहस्ते सप्तविंशतंगुलानि
॥ २॥ एकोयवा ॥ २॥ एका पूका ॥ ४॥ देवालाये ॥ २॥ चतुर्हस्ते एकविंशदंगुलानि ॥ ३॥ दौयवौ ॥ २॥ षट्पूकाः ॥ ६॥ षट्
लिखाः ॥ ६॥ तत्वारिवालायाणि ॥ ४॥ पंचहस्ते पंचत्रिंशदंगुलानि ॥ ३५ ॥ तिस्रो यूकाः ॥ ३॥ षड्लिखाः ॥ ६॥ पंचवालाया
णि ॥ ५॥ षट्ते अष्टत्रिंशदंगुलानि ॥ ३६ ॥ यवत्रयं ॥ ३॥ एका यूका ॥ १॥ देवालाये ॥ २॥ सप्तहस्ते एकचत्वारिंशदंगुला
नि ॥ ४१ ॥ यवत्रयं ॥ ३॥ सप्तयूकाः ॥ ७॥ अष्टहस्ते चतुःचत्वारिंशदंगुलानि ॥ ४४ ॥ दौयवौ यूका षट् ॥ ६॥ षट् लिखा
॥ ६॥ नवहस्ते सप्तचत्वारिंशदंगुलानि ॥ ४७ ॥ दौयवौ ॥ २॥ तिस्रो लिखाः ॥ ३॥ दशहस्ते एकोनपंचाशदंगुला
नि ॥ ४७ ॥ पंचयवाः ॥ ५॥ चतस्रो यूकाः ॥ ४॥ सप्तलिखाः ॥ ७॥ द्वायं एकं वालाये ॥ १॥ पंचरथरेणवः ॥ ५॥ षट् नमरेणवः ॥

दानम.

॥२६॥

पंचयवाः॥ अष्टसंगुलद्वयं यवाः॥ नवसंगुलत्रयं दशसंगुलत्रयमेको यवः॥ षोडशसु च त्वार्यंगुलानि॥ एकहस्ता
दिषु चतुर्धाशाः॥ एकस्मिन् षडंगुलानि॥ द्वयोरष्टांगुलानि॥ चत्वारो यवाः॥ त्रिषु दशांगुलानि यवत्रयं॥ यूकाश्चतस्रः॥
चतुर्षु द्वादशांगुलानि पंचसु त्रयोदशांगुलानि त्रयो यवाः॥ यूकाश्चतस्रः॥ षट्सु चतुर्दशांगुलानि षट् यवाः॥
सप्तसु पंचदशांगुलानि सप्त यवाः॥ अष्टसु षोडशांगुलानि सप्त यवाः॥ चतस्रो यूकाः॥ नवसु द्वादशांगुला-
नि दशसु द्वादशांगुलानि सप्त यवाः॥ षट् यूकाः॥ षोडशसु च विंशत्यंगुलानि॥ अष्टाष्टमंशाः॥ एकस्मिन् संगुल-
त्रयां द्वयोश्च त्वार्यंगुलानि॥ द्वौ यवौ त्रिषु पंचांगुलानि द्वौ यवौ चतुर्षु षडंगुलानि पंचसु षडंगुलानि षट् यवाः॥ ष-
ट्सप्तसंगुलानि यवत्रयं॥ सप्तसु षडंगुलानि॥ अष्टसु षडंगुलानि॥ यवचतुष्कं॥ नवसु नवांगुलानि दशसु नवांगु-
लानि चत्वारो यवाः॥ षोडशसु षोडशांगुलानि॥ द्वादशांशाः॥ एकस्मिन् संगुलद्वयं॥ द्वयोर्द्वयंगुले सप्त यवाः॥ त्रिंशंगु-
लत्रयं यवचतुष्टयं॥ चतुर्षु च त्वार्यंगुलानि पंचसु च त्वार्यंगुलानि चत्वारो यवाः॥ षट्सु च त्वार्यंगुलानि सप्त यवाः॥
सप्तसु पंचांगुलानि द्वौ यवौ॥ अष्टसु पंचांगुलानि पंच यवाः॥ नवसु षडंगुलानि यवत्रयं॥ षोडशसु षडंगुलानि

रामः

॥५७॥

स्त्रायने सर्वकुंडानां धजायः सर्वसिद्धिदः॥ इति उपवाः॥ नवसु षडंगुलानि यवत्रयं॥ षोडशसु षडंगुलानि सप्त यवत्रयं॥
कृत्वा त्वर्षेषु चैतेषु प्रोक्तमाना द्वादशांगुल यवादिभ्यः नमति रिक्तं वाक्यं॥ धजाय साधनीयः॥ विस्तारदैर्घ्यगुणितैर-
ष्टनिर्विचक्रेषु चैकः परिशिष्यते तदा धजाय इति॥ तदुक्तं॥ धजो धूम्रो यस्मिन् स्यात्सौरभेयः खरो गजः॥ धा-
द्वयश्चेति क्रमेणैतदायाष्टकमुदाहृत इति॥ न विष्यत्पुराणे मुष्टिमानं शता दैर्घ्यं शतेवारं त्रिमात्रकं सहस्रे-
त्वप्यहोतये कुर्यात्कुंडं करालकं॥ द्विहस्ते मयुतेत द्वादशहोमे चतुःकरं॥ अष्टहस्तात्मकं कुंडं कोटिहोमेषु
नाधिकमिति॥ यत्तु शारदातिलके॥ एकहस्तमितं कुंडं एकलक्षे विधायते॥ लक्षणां दशकं यावत्तावदस्तेन
वर्धयेत्॥ दशहस्तमितं कुंडं कोटिहोमेषु शारदातिलके इति यत्तु स्कांदे॥ कोटिहोमे चतुर्दशसं चतुरस्रं समंततः॥ यो-
निवक्रद्वयोपेतं तदप्राकृतिमेव लमिति॥ लक्षादिहोमेषु एकहस्तादि कुंडविधानं॥ कोटिहोमे दशहस्तस्य त-
द्यथोचितं ब्राह्मणदिविरदाहि स्थूलद्रव्यविषयं घृतादिक्षिप्रादिद्रव्यविषयं च ज्ञेयं॥ अथ रवाते॥ चूडोत्तरे चतुर्वि-
ंशतिमं नागमंगुलं परिकल्प्यतु॥ चतुर्विंशांगुलं हस्तं कुंडानां परिकल्पयेत्॥ हस्तमात्रं रवने त्रिर्यकुं॥ ३ धर्म

रवलासह। पिंगलमते स्वातोदेकांगुलं त्यक्त्वा मेखलां स्तिर्नवेत्। तथा सर्वेषामेव कुंडानामेकाशतिस्रमे
ववा कुंडलस्य विवृत्तौ। कंठो गुलावहिकार्या मेखलैकारवदंगुलेति च तस्मिन् गुलावपितिस्र। सर्वत्र शो
ननामिति मेखलात्रितयं कार्यं कोणारामयप्रंगुलैरिति। कोणश्चत्वारः। रामास्त्रयः। यमौ द्वौ च तस्मिन् गु
लत्वं च विस्तारे उच्चतायां च। अतएव शारदातिलके मेखलामानं प्रकृत्या विस्तारोऽधेतो ज्ञेयामेखला
सर्वतोऽधेरिति। रामेण तु तिस्रणामपि त्र्यंगुलोच्चतैवा। विस्तारस्तु चतुर्वत् त्रिगुल इत्युक्तं। अथ यो
नि। तत्र स्वायं भुवे। मेखलामेधेतो योनिः। कुंडाद्विभक्तिं विस्तृतं। अंगुष्ठमानोऽष्टकं वा कार्यं च दलद्वयं ति
। कुंडाद्विभक्तिं विस्तृतं। अंगुष्ठमानोऽष्टकं वा कार्यं च दलद्वयं ति। अंगुष्ठमानोऽष्टकं वा कार्यं च दलद्वयं ति। अंगुष्ठमानोऽष्टकं
वा अंगुष्ठमानोऽष्टकं वा कार्यं च दलद्वयं ति। अंगुष्ठमानोऽष्टकं वा कार्यं च दलद्वयं ति। अंगुष्ठमानोऽष्टकं वा कार्यं च दलद्वयं ति। अंगुष्ठमानोऽष्टकं
त उच्चो नाग इत्यपरे। त्रैलोक्यसारे। दैर्घ्योऽस्त्र्यंगुल योनिः। त्र्यंगुलं विस्तरेण तु एकंगुलोद्धितासौ तत्र वि
ष्टान्यन्तरे तथा कुंडद्वयसमायुक्ता वा अष्टदलवन्मता अंगुष्ठमेखलायुक्ता मध्ये त्वज्य धृतिरिति। त्र्यंगुलं

रामः

॥ ५४० ॥

नायो निर्देष्टव्यं त्र्यंगुलेति यावत्। कुंडद्वयेन च तार्द्धयाकारेण मूलदेशे समायुक्ता। शारदातिलके। स्त्रिया
दारभ्यनालं स्याद्योन्यामध्ये सरंध्रकमिति स्वायं भुवे। प्रागग्निं याम्प कुंडानां प्रोक्ता यो निरुद्धा रवी पूर्वा सुरवा।
स्मृताः शोषाय यशोनासमन्विता इति। प्रागग्निं याम्प कुंडानामिति पूर्वोक्तं स्वायं भुववचनाद्यो नि कुंडे योनिः का
थैति केचित्। वस्तुतस्तु नवानां चतुरस्रादिपक्षेण तस्य त्वाचकाशत्वाच्चिदेष निषेधाच्च योनिर्नैव कार्येति त्रै
लोक्यसारे। नवमस्यापि कुंडस्य यो निर्देष्टव्येति। दक्षस्या पूर्व्यामेषु जलस्थापश्चि मोक्षरे। दक्षे दक्षिणं ज
लं पश्चिमं एवं च होतारोऽपि पूर्वदक्षिण कुंडयो रत्तरानि सुरवा। पश्चिमोत्तरयोः पूर्वा नि सुरवाः सिध्यंति होतुरग्रे
यो निरासा मुपर्यश्च स्य पत्रवदि। तितत्रैवोक्ते। आसामेखलानामुपरीत्यर्थं। एवमेव नारायणदया। शारदायां
यो नि कुंडे यो नि मज्ज कुंडे ना निर्वर्जयेदिति। सिद्धांतशेखरे पियो नौ यो नि न कुं कते हि शारदातिलके। कुंडानां कल्प
येदंतना निमं बुज सं निजाते त्र कुंडानु रूपं वामानमस्या नि गृह्यते। सुष्टारलैकहस्तानां निरुत्सेधतो मता।
नेत्रवेदांगुलोपेता कुंडे धन्येषु वर्द्धयेत्। यद्यद्यक्रमेणैव नानि पृथगुदरधीरिति। नेत्रवेदांगुलोपेता उच्चतायां

॥ २४ ॥

रामः

॥५४२॥

पंक्तिषु पार्श्वयोस्तत्रयंत्रयंत्रयंत्रकाप्रतिदिशं मध्यकोष्ठद्वयं मार्जयेत्तेन चतुर्दिक्षु षट्षट्काष्टानि चत्वारिंशराणि
सिध्यन्ति ततो मध्यस्थितषोडशकोष्ठानि मार्जयेत् ततो बाह्ये एकैकं कोणकोष्ठं विहाय कोणकोष्ठद्वारपीठं
तरालवर्त्तन्यवन्निष्ठानि च कोष्ठानि मार्जयेत् तथा मध्यचतुरस्रपीठस्य पादः सिध्यति ततो मध्यस्थित
रिवृत्तानि कुर्यात् तत्राद्ये चत्वार्यंगुलानि व्यासद्वितीये श्येताय चतुर्विंशतिः चतुर्थेषु द्विंशतिः तच्चतुरंगु
लं वृत्तं कर्णिकारूपं पीठेन रजसा पूरयित्वा कर्णिकावधास्वसितेन रजसा निर्माय तद्वह्निर्घ्रातुं लात्मके दत्ते
पीठे रक्तसितरजोनिः संपादितं मूलमध्यागिषोडशके सराणि संपाद्य तत्केसरावधिरेस्वसितेनैव रजसा
गुञ्जोन्नता संपाद्य चतुर्विंशंगुलात्मके तद्वह्निर्घ्रातुं सितरजसा अष्टदिक्ष्वैष्यन्नागिरक्तायाणि कुर्यात् ततो दक्ष
तरैरेस्वसितेन रजसा विधाय दक्षोत्तराणि कृत्वा नरजसा पूरयित्वा तद्वह्निरेकांगुलांतरं बहिर्घ्रातुं रेस्वसितेनै
व रजसो संपाद्य वृत्तद्वयांतरं परितोष्टदलाय तत्संधिचिह्नैः षोडशधा विन्यस्य प्रतिभागं यवाकारान् षोडशा
राक्षसामपातारुणश्चेत्तरजोनिः कल्पयित्वा तदंतरायथा यो गं रजोनिः पूरयित्वा तद्वह्निः सितपीतारुणश्च

दानमः

॥२॥

महर्षिताः पंचरेखा लिखेत् ॥ तद्विः पावके चतुरस्रं यथाशोभं रजो निरलं कृत्वा वावधिरेवं सिते नरजसा चतुर
स्रं चयेत् ॥ द्वारक्षेत्राणि पूर्वादिता पातयेत् तत्र पा महरित रजो निः पूजयेत् ॥ आग्नेयादिकोरां कोष्टचतुष्टयं लो
हित हरित रपा मधवलैः पूरयेत् ॥ आग्नेयादि पावपादचतुष्टयं पंचकोष्टात्मकं क्रमात् सित रक्त पीत रक्त रजो
निः पूरयेत् ॥ ततः सितो नरजसांगुलो नतेन बहिःश्चतुरस्रं रेखांकुर्यादिति पितामह चरणा ॥ मदनाद्यश्च द्रुम
ते तु चतुर्दंस्तं चतुरस्रं तत्र प्रत्येकं द्वादशांगुलानि कोष्टानि वृत्तानि तु पंच ॥ तत्राद्ये वृत्ते चत्वार्यंगुलानि व्यासः
द्वितीये ज्येष्ठोत्ताये विंशति चतुर्थे चतुर्विंशतिः ॥ पंचमेऽष्टविंशतिः ॥ पंचमकोष्टात्मकं पावपादचतुष्टयं
आग्नेयादिकं हरि मेण रक्त हरित रपा मसितैः पूरणीयं ॥ कोरां कोष्टचतुष्टयं प्रत्येकं त्रिभिः स्त्रिजिर्वर्णै र्
ति शेषः ॥ इति शोडशां चक्र निर्मितिः ॥ ददमेव च वारुणं मंडलं ॥ तथा वज्रं प्रागुत्तमे नागे आग्नेयां शक्तिं
ज्वलां आलिखेद्दक्षिणे दंडं नैऋत्यां रवदुमालिखेत् ॥ पाशं तु वारुणे लेख्यं ध्वजं वै वायुगे चरो को वेया तु गदां
चिरमर्द्धां न्यां शूलमालिखेत् ॥ शूलं स्वामदेशे तु चक्रं पश्चंतु दक्षिणे इति ॥ ततो महावेद्यु चरि पंचवर्ण फला

रामः

॥५६॥

पुष्पो यशो नितं विज्ञानं बध्नायात् इति ॥ ततो महावेदीशान नागे आया मदै ध्ये ध्रियै र्दत्त मिताय हादिस्थाय
नार्था परावेदिर्या विहिता स्ति हेमाद्रि मते वितस्सु द्वाया तस्यां सर्वतो न डं लिखेत् ॥ तद्धेतु न प्रकारे पात्यं ॥ प्रागु
च्यागतारे रवा कुर्यादे को न विंशति ॥ रवंडे दुस्त्रिपदः कोरां चतुरस्रं पांच निः पदै ॥ एकादश पदा वल्ली न डं तु न
वनिः पदै ॥ चतुर्विंशत्पदा वा पा परिधि विंशतैः पदै ॥ मध्ये षोडशा निः कोष्टैः ॥ मध्यम एद लं स्मृतं चेतै र्दुः श्वं
लाक्षणा वल्लीना लेन पूरयेत् ॥ न डारुणा सिता वा पा परिधिः पीत वर्णक ॥ बह्यांतरदलं चेतै र्दुः श्वं
वर्णिका परिध्या वेष्टितं पंचम ध्ये सत्वरजस्तमा तन्म ध्ये स्थाय ये देवान् ब्रह्मा द्याश्च सुरा निति ॥ अथ यद्द
जा प्रकारः तत्र यद्दामा र्थे ॥ सूर्यसो मो महा पुत्रः सो म पुत्रो वृद्ध स्याति ॥ शुक्रः शनैश्चरो राहुः केतुश्चै ति रह
न व ॥ स्कां द्वे ज्यन्म न्नगे त्रिमे तेषां वर्णं स्थान मुचानि च ॥ यो ज्ञात्वा कुरुते शान्तिं य हास्ते नाव मानिता ॥ स्थं स्थ
नम धिष्ठानं ॥ एतद्वि ज्ञायकः कुर्यात्तत्सर्वं सफलं भवे ॥ वर्णं जन्म नी आह वृद्ध पराशरा ॥ रक्त क र प प जो नानुः
शुक्रो ब्रह्म सुतः शशी ॥ रक्तो रुद्र सुतो नौमः पीतः सेम सुतो बुधा पीता ब्राह्म सुराचार्यः शुक्लः शुक्रो नृपद

हामनमः

॥ ३५ ॥

ह॥ हस्तः शनारवेः पुत्रः हस्तो राहुः प्रजायते॥ हस्तः केतुः हस्तान्तरः हस्तः पापास्त्रयोमा॥ सुवमाहमहएव उत्प
नोर्क॥ कलिगेषु यमुनायां च चंद्रमा॥ अंगारकस्त्वव्यांतु मगधायां हि मांशुज॥ सैधवेषु गुरुर्जातः शुक्रो नो
जकटे तथा॥ शनैश्चरस्तसौराहुर्वैराटिकेपुरे॥ अंतर्वेद्यांतथा केतुरित्येता यह नमय॥ गोत्रमाहमहागवे
आदित्य॥ कारपयोगोत्रादात्रेयश्चंद्रमा नवेत॥ नारदो नवेद्रौ मतथात्रेयश्च सोमज॥ शक्रपूज्या गिरिगो
त्रशुक्रो वै नार्गवस्तथा॥ शनिः कश्यपपरावायराधुपैतानसिस्तथा॥ केतुवोजैमिनायाश्च यहा लो कहित
वहा॥ हामोदरायेयहान्प्रक्रम्य॥ वर्णरूपगुणैश्च कृतान् व्याहृत्य वाहयेतु तान्॥ तत्रैव॥ नातु तुमंडलो कारं च
ई चंद्रा कृति ध्रुविधुं॥ अंगारकं त्रिकोणं बुधं वाणकृति विदुः॥ यस्मा कारं गुहं कार्या चतुः कोणं च नार्गविदं
उक्तं शनिराहुं मकराकारमेव च॥ रवद्वारांस्तथा केतुन स्यापयेदनु पूर्वश॥ ग्रहादिरूपाणि मास्त्रे॥ प
न्नासनः पद्मकरा पद्मगर्ज समकृतिः सप्ताश्वरथसंयुक्ते द्विजुजः स्यात्सद्वारवि॥ श्वतेः श्वेता वरधरा दशा
श्वः श्वेतचूषण॥ गदापाणि द्विबाहुश्च कर्तव्यो वरदः शशा॥ रक्तमात्म्या वरधरः शक्तिशूलगदाधरः चतुर्भुजो

रामः

॥ ५६ ॥

मेषगमो वरादः स्याद्दरा सुतः॥ पातमात्म्या वरधरः॥ कर्णिकार समा सुति॥ रवद्वर्चमगदापाणिः सिंहस्थो वरदो
बुधः॥ देवदैत्यगुरुस्तद्व्याप्तश्चेतौ चतुर्भुजौ॥ दंडिनौ वरदौ कार्यौ साक्षस्त्रकर्म उल्लाङ्गनीलकृतिः शूलव
रदो गृध्रवाहनः॥ बाणबाणसनधरः कर्तव्यो वसुतः सदा॥ करालवदनः रवद्वर्चमश्ली वरप्रदः॥ नीलसिंहास
नस्थश्चराहास्तत्र प्रशस्यते॥ धूम्रा द्विबाहुवः सर्वगदिनो विश्वकृतानना॥ गृध्रयानगतानित्यं केतवः स्फुर्वर
प्रदः॥ सर्वोकिराटिनः कार्यग्रहा लो कहितावहा॥ केतुनां बहुत्वे एकमेव तात्वे॥ हृद्यपराशरः॥ मध्येतु नास्करं वि
धाद्याच्छशिनं पूर्वदक्षिणे॥ दक्षिणेन धरा सुतं बुधं पूर्वक्षिरेणातु॥ उत्तरेणागुरुं विद्यात्पूर्वेणैवतु नार्गवं शनैश्चरं प
श्चिमस्यां राहुदक्षिणपश्चिमोत्तरतः॥ केतुन स्यापयेदनु पूर्वश॥ सुरवानीमास्त्रे॥ देवानां तत्र संस्थाप्यावेशतिर्घ
दशाधिका॥ आदित्या निमुरवाः सर्वे साधिप्रत्यधिदेवताश्च मास्त्रे॥ नास्करस्येश्वरं विद्याहुमां च शशिनस्तथा
स्कंदं मंगारकस्यापि बुधस्यापि तथा हरिः॥ ब्रह्माणं च गुरोर्विद्या छुक्कस्यापि शचापतिः॥ शनैश्चरस्यापि यमरा
होः कालंतपैव च॥ केतुनां चित्रगुप्तं च सर्वषामधिदेवताः॥ अग्निरायः क्षितिर्विष्णुरिंद्रश्चैवैश च देवताः॥ प्रजाप

तिश्चासर्पश्चब्रह्माप्रत्यधिदेवता॥ एतेषां लक्षणानि॥ विलुधर्मोत्तरे॥ पंचवक्त्रोदृष्टास्तुःप्रतिवक्त्रं त्रिलोचन॥ क
पालनूलखड्गं गाचं ५ मौलिः सदाशिवः॥ अक्षसूत्रं च कमलंदर्पणं च कमलं ३३॥ उमाविनतिहस्तेषु प्रजिता
त्रिदशैरपि कुमारैः पण्डुरः कार्यः शिखंडकविनूषणः॥ रक्तो वरधरो देवो मयूरवारवाहनः॥ कुक्कुटश्च तथा
घंटास्पदक्षिणहस्तयोः॥ पताकवैजयंता स्याच्छक्तिः कार्या च वामयोः॥ विलुः कौर्मोदकोपमशंखचक्रधराः क
मात्मा प्रदक्षिणधः करावारमनित्यशः॥ पद्मासनस्यो जटिलो ब्रह्मकायाश्चतुर्भुजः॥ अक्षमालांस्तु वंविच
मुस्तकं च कमंडलुं॥ चतुर्दंतगजारूढो वज्राकुलिशच्छक्रः॥ प्राचीपतिः प्रकर्तव्यो नानाचरणभूषितः॥ ईषन्ना
लोयमः कार्योदं ३३ हस्तो विजानता॥ रक्तदृक्पाशहस्तश्च महामहिषवाहनः॥ कालाकरालवदनो नालांगश्च वि
नाशकः॥ पाशहस्तो देउहस्तः कार्योदश्चि करोमवान्॥ अर्पाच्यवेपंत्वाकारं द्विभुजं सौम्यदर्शनो दक्षिणेने
खनोचित्रं गुप्तेवा मेतुपानकं॥ पिंगलश्मश्रुकेशंचः पीनो गजवरोरुणः॥ छागस्थः साक्षसूत्रोऽग्निः सप्ताक्षिः शि
क्तिधारकः॥ चिह्नितं चमरेणास्य करमन्यं प्रकल्पयेत्॥ आपः स्त्रारूपधारिणः श्वेतामकरवाहनाः॥ दधानाः पा

रामः

॥ ५६॥

शकलशौमुक्ताचरणभूषिताः॥ शुक्लवर्णमही कार्यादिव्याचरणभूषिताः॥ चतुर्भुजा सौम्यवपुश्चंडी सुमहेश
वरा॥ रत्नपात्रं सस्यपात्रं मोषधमं युतं॥ यमं करे च कर्तव्यं नुवोयादवनंदनः॥ दिङ्मागानां चतुरांसा कार्याष्ट
सगता तथा॥ विलो रिं ३ स्याचैकं वामेशच्याः करे कार्या सौम्या संतानमंजरी॥ वरदामंडिता वार्या द्विभुजा चत
याश्चि॥ यज्ञोपवीता हंसस्य एकवक्त्रश्चतुर्भुजः॥ अक्षरक्तचंस्तु वंविचक्रुडिकोचप्रजापतिः॥ अक्षं चक्ष
मालां कुंडिकां कमंडलुं॥ अक्षसूत्रधराः सपकुंडिकापुच्छनूषणाः॥ एकनोगास्त्रिनोगा वासवं कार्याश्च नीष
णाः॥ ब्रह्मलक्षणमुक्तां यहाणां दक्षिणे पार्श्वे स्थापयेदधिदेवता॥ ग्रहाणामुत्तरे पार्श्वे न्यसेत्प्रात्यधिदेवता
॥ अथ विनायकादिलक्षणानि॥ चतुर्भुजस्त्रिनेत्रश्च कर्तव्यो नृगजाननः॥ नागयज्ञोपवीतश्च शंकाकृतशेषरः
दक्षे दंतं करे दद्याद्वितीये च दक्षसूत्रं कं तृतीये परशुं दद्याच्चतुर्थे मोदकस्तथा॥ शक्तिं बाणं तथा शूलं - खड्गं च
दक्षिणे॥ चंद्राविमयो वामे खेटुश्च ध्वजं कपालं सुकंठकं च विचाराणां सिंहारूढा रुद्रिभुजा॥ एषा देवी समुद्दिष्टा
सुहृर्ग दुर्गा त्रिहारिणी॥ धावहरिणश्च स्थो ध्वजधारी समारणा॥ वरं दानं करो धूम्रवर्णः कार्यो विजानता॥ नीलो

दानम.

॥३२॥

त्यलाचंगगनंत दणो वरधारिच॥ चंद्रार्कहस्तं कर्तव्यं दिनजं सौम्यं रवं उवत्॥ द्विजुजौ सौम्यवरदौ कर्तव्यौ रूपसंयु-
तौ॥ तयोरोषधयः कार्यादिव्यादक्षिणहस्तयो॥ वामयोः पुस्तकौ कार्यो दर्शनीयौ तथा द्विजा॥ एकस्पदक्षिणो पार्श्वे
वामे चान्यस्य यादव॥ नारी युग्मे प्रकर्तव्यं सरूपं चारुदर्शनं॥ रत्नं नोऽकरे कार्ये चंद्रशुक्लावरे तथा अथ लोक-
पात्ररूपाणि॥ तत्रेन्द्रप्रियमवतस्तूरपाण्यधि देवता प्रत्यधि देवतोक्तानि॥ खड्गचर्मधरो बालो निरुतिनं रवाह-
नः॥ ऊर्ध्वकेशो विरूपो हः कराल का प्रिय॥ नागपात्रधरो स्तूरपण्यपश्चिनी प्रिय॥ वरुणो बुतिस्वर्णवर्णो मक-
रवाहनः॥ वायुर्विनायकादिपंचके उक्तः॥ सोमो ग्रहेषु॥ अनंतः प्रत्यधि देवता सु॥ विनायकादिस्थापनं ग्रहेभ्य उ-
त्तरतश्चित्संप्रदायः॥ दक्षिणपश्चिमवायव्योत्तरपूर्वे॥ पुण्याक्रममित्यन्ये राहुमंददिने शाना उत्तरस्याप्युपक्र-
मं गणेशदुर्गावायुश्चराहुके तौ अक्षिणो॥ आकाशमश्चि नौ चेति पंचैतान्स्थापयेद्बुधश्चितिवचनानुसारेणोति-
नहा॥ रूपनारायणश्च॥ पूजाप्रकारमाह॥ याज्ञवल्क्यः॥ यथा वर्णं प्रदेयानि वासां सिक्नुमानि च॥ गंधश्च व-
लयश्चैव ध्यो देयोऽत्र गुगुलुः॥ मास्त्रे धूपामोदोत्तरपुरनिरुपरिष्ठादितानके॥ शोभनेन स्यापयेत्प्राज्ञः॥ फल-

रामः

॥५४५॥

पुष्पसमन्वितं॥ धूपे विशेषो हेमाद्रौ स्कां दे॥ खेः कंदुरुकं धूपः शशिनस्तु घृतं क्षता॥ नौ मे सज्जरसंचै वच्च गरु-
चबुधे स्मृतौ सिंहकंगुरुवेदद्याधुके विल्यागुरु स्मृतं॥ गुगुलुं मंदचारे तुला क्षारा हे॥ अक्षेतवो ह्युदुके श-
स्त्रकानिर्यासः॥ सर्जशालः॥ सिल्हकं सिल्हा इति मध्यदेशे प्रसिद्धं॥ विल्यागुरु विल्वफलनिर्याससहितमगुरु॥ मं-
दचारे शनैश्चराया॥ लाक्षारहवे॥ केतुन्यश्चादिवाकरकुजाभ्यां हि दापयेत्तु चंदनं॥ चंद्रे च नार्गवे चैव सितवर्णं
प्रदापयेत्॥ कुंकुमेन च संयुक्तं चंदनं जावसौम्ययो॥ अग्रं चापिकस्तूर्याराहुके त्वर्कजेषु च॥ अंगदेतानां तु पु-
ष्पाणि सितवर्णानि चंदनं च विजेष्यन्॥ एतेषां गुगुलुर्धूपो नैवेद्यं घृतपायसं॥ वासां सिक्नुमानां तिस्रप्रदायः॥ यह-
वलिना ह॥ पुटौ दनस्वेदं घात्रो माय घृतपायसं यावं बुधाय क्षारषष्टिके॥ दध्यादने तु जीवाय शुक्राय च घृतौ द-
नां शनैश्चराय कृशारं आजं मासं च राहवे॥ चित्रोदनं च केतुन्यः सर्वं नक्षत्रे रथार्च-॥ त्र॥ अत्र सर्वं नक्षत्रे रथार्च-
येदित्यन्यदपि मोदकादिदेयं दामोदरकुर॥ संघावो गोधूमचूर्णसाधितौ घाटारव्य इत्यपि सरवः॥ तंडुलम-
सूराक्षमिति रूपनारायणः॥ कृशतिरं जतं तुलमुद्रसंघितं॥ चित्रोदनं तिलतंडुलमिश्रं स्यादजाक्षीरं च शोणं

दोनम.

॥३३॥

तं॥ कर्णनासाग्रहातं स्यादेतच्चित्रोदनं स्मृतमिति दामोदरः याज्ञवल्क्यः॥ शक्तितो वायथा लानं सत्कृत्य विधि पूर्वकं
पूजयेतो यद्वा नेताश्चमंते सकलं फलं॥ यत्तु पृथ्वी चंद्रोदमादौ॥ वर्णरूपगुणैर्भुक्तान् व्याहृत्या वा हयेतु तान्
इति वचनात्॥ उं नृरादित्यमावाहयामि उं नृरादित्यमावाहयामि उं नृरादित्यमावाहयामि उं नृरादित्यमावाहयामि
रादित्यमिति वस्तु समस्तमस्तव्या हतिनी रा वाह्युनगवानादित्यनक्षत्राधिपते काश्यपगोत्रकलिंगदेशेश्वरजपा
पुष्पोपमं गुह्यं ते हि नृजपस्या नयं हस्तसिद्धिं स्वर्णमास्यां वरातु लेपनं च लक्ष्म्या॥ एतत्स्वचित्तसर्वांगनरणा ना
स्वनेजो निधत्रिलोकप्रकाशकविदेवतामयमूर्तेजमस्ते सन्वधारुणध्वजपताकोपशोभिते सप्तश्वरयवाहने
न मेरुं प्रदक्षिणा कुर्वन् अगच्छाति रुद्राभ्यां सहेत्यादिविशेषणैरपि युक्तान् ग्रहाना वा हयेदिति तन्मूलं विमृ
श्य कार्यं वामनग्रंथे॥ आचार्यप्रभृतिश्च ग्रहार्चनफलं ततः समिदाज्यचरुणां च तिलहोमफलं ततः॥ ब्रह्मतेकुं
न पूजायां चर्चनस्य फलं जयता॥ लोकपालगणेशाद्यास्तत्रयाश्चंगदेवता॥ तां संजम फलेतद्ब्रह्महीयाञ्जलपूर्व
कं॥ ततस्तेभ्यो यथाशक्ति दातव्यं दक्षिणा तत इति॥ इति ग्रहपूजाविधिः॥ अथ पुण्याहवाचनं॥ त्रिकंडमंडनः

रामः

॥५८६॥

गर्जनादि संस्कारेष्विष्टा पूर्तक्रतुष्वपि वृद्धिश्चाहं पुराकार्यं कर्मादौ स्वस्तिवाचनं॥ व्यासः॥ संपूज्य गंधमाल्या
द्यै ब्राह्मणारेष्विष्टा पूर्तक्रतुष्वपि वृद्धिश्चाहं पुराकार्यं कर्मादौ स्वस्तिवाचनं स्वस्तिवाचयेत्॥ धर्मकर्मणि मांग
ल्ये संग्रामेऽनुत दर्शन इति॥ गृह्यपरिशिष्टे॥ स्वस्तिवाचनमृद्धिपूर्तेषु तत्कर्मणश्चाद्यंतयोः कुर्यात्॥ अथ
लायना वैदिके तां त्रिकैचादौ ततः पुण्याह इष्यत इति तच्च रूपं नारायणये इत्यं॥ त्रीनधिकान् ब्राह्मणान्
नोजयित्वा दक्षुरवातुपवेश्य वस्त्रादिभिः पतिरितोष्प पुण्याहं नवं तो बुवंत्विति ब्राह्मणान् यजमानः प्रक्षु
स्वस्त्रिः श्रावयेत्॥ ततो ब्राह्मणः पुण्याहं पुण्याहमिति ब्रूयुः॥ ततः स्वस्ति नवं तो बुवंत्विति त्रिः श्रावयेत्॥ उं
स्वस्तिरिति त्रिर्ब्रूयुः॥ सहिरस्योंकारपूर्वं त्रिस्त्रिरेकैकामाशिषो वाचयित्वा दिना बोधायनेनोक्तं यम॥ पु
ण्याहवाचनं देवै ब्राह्मणस्य विधायते॥ रात देवनिरोंकारं कुर्यात्क्षत्रियवैश्ययो रिति॥ बद्धचर्म गृह्यपरिशि
ष्टे तु॥ अथ निवृत्तजानु मंडलकमलमुकलसदृशं मंजलिं शिरस्याधारय दक्षिणेन पाणिना सुवर्णपूरकं
लशं धारयित्वा दर्घानागानघोगिरयस्त्राणि विष्णुपदानि च॥ तेनायुः प्रमाणेन पुण्याहं दीर्घमायुरस्तु॥ शिवा

॥ ३४ ॥

रामः
॥५८३॥

तिथिकरणमुक्तनक्षत्रयहलघाधिदेवताः प्रायेतां॥ तिथिकरणोमुहूर्त्तमनक्षत्रेसमये सदैवते प्रायेतां॥ त्रि-
पुरोगाविश्वेदेवाः प्रायेतां॥ इन्द्रपुरोगामरुद्राणां प्रायेतां वसिष्ठपुरोगाऋषिगणाः प्रायेतां॥ माहेश्वरपुरो-
गा उमा मातरः प्रायेतां॥ अरुधतिपुरोगा एकपत्न्यः प्रायेतां॥ ब्रह्मपुरोगा सर्वे देवाः प्रायेतां॥ ब्रह्मपुरोगा सर्वे दे-
वाः प्रायेतां॥ वसुधैव कुटुम्बकम् प्रायेतां॥ श्रीसरस्वत्यौ प्रायेतां॥ अश्वमेधे प्रायेतां॥ नगवतीकात्यायनी प्रायेतां॥
नगवती माहेश्वरी प्रायेतां॥ नगवतीऋद्धिकरी प्रायेतां॥ नगवती वृद्धिकरी प्रायेतां॥ नगवती विघ्नविनायकी
प्रायेतां॥ सर्वाकुलदेवताः प्रायेतां॥ सर्वाग्रामदेवताः प्रायेतां॥ हताश्व बलक्षिपः॥ हताश्वपरिपंचिनः॥ हताश्ववि-
घ्नकर्तारः॥ शत्रवः पराजयं यांतु॥ शत्रुमृत्युघोराणि॥ शत्रुमृत्युयापानि॥ शत्रुमृत्युतयः॥ शत्रुनिवर्द्धता॥ शिवा-
यापः संतु॥ शिवाश्रयः संतु॥ शिवावनस्पतयः संतु॥ शिवाश्रयः संतु॥ अहोरात्रेशिवे स्यातां निका-
मेनिकामेनापर्जन्येतितां॥ शुक्रो गारुड बुध हस्ति शनि निराहु केतु सौम सहिता आदित्यपुरोगा सर्वे स-
र्वे देवाः प्रायेतां॥ नगवान् नारायण प्रायेतां॥ नगवान् पर्जन्यः प्रायेतां॥ नगवान् स्वामी महासेनः प्रायेतां॥

दानम्.

॥३६॥

सदृशं एवं वगैरेतत्तत्तन्मैगैवाचार्यादीनां मधुपर्क इति हे माङ्गैः संपूज्य मधुपर्कं कृत्वा विजः कर्मकारयेत्
अपूज्यकारयेत्कर्मकित्विधैरेव युज्यते इति वचनात् ततो यद्वा बध्ति मन्त्रेण ॥ येन बध्ने बध्नी राजानं वैश्वं
महाबलः तेन त्वामग्निं बध्मि रक्षे मा च लमा च क्षेति ॥ अनेन च पीतसूत्रं यजमानतत्सत्ती गुर्वत्तिकृष्ण
रपालानां हस्ते रक्षार्थं बध्ति मध्यदेवो ॥ ततो गौर्यादिषोडश ब्राह्म्यादिसप्तचमाह ॥ श्रीश्वस्रक्ष्माधर्तिर्मे
धास्वाहा प्रज्ञा सरस्वती तिवसोर्ध्वरा देवश्च संपूज्य सपिंडमपिंडं मपिंडं वा वृद्धिश्चादं कुर्यात् ॥ तत्र रूपं नारायणं ॥
णये वि शेषः ॥ त्र्यगै करणमर्घ्यं चावाहने च वजनं ॥ पिंडश्चादे प्रकुर्वीत पिंडं हानेन वर्तने तथा पिंडं निवा
परहितं यत्र श्राद्धं विधीयते ॥ स्वधा वाचनलोपोस्ति विकं रस्तु न लुप्यते ॥ अक्षय्य दक्षिणा स्वस्ति सौमस्य यथा
स्थिताति तत्र संदिप्य प्रयोगः ॥ संत्यक्तु संज्ञका विश्वे देवाश्चो नृर्भुवः स्व इदं पाद्यं ॥ एवं सर्वत्र पाद्यं मातृपि
तामहा प्रयितामहा नंदी सुरयः ॥ नृर्भुवः स्व इदं पाद्यं गमद्गुह्यं च नोस्तु ॥ अन्नं च नो बहु भवेदतिथींश्च
नुने मुही याचितारश्च न संतु मा च याचिष्म कंच नेति संप्राप्य विप्रैर्दातारो वो निवर्द्धतां वेदाः संततिरेव च

रामः

॥५६॥

॥ अक्षचंचनो मायगमद्गुह्यं च नोस्तु ॥ अन्नं च नो बहु भवेदतिथींश्च नृर्भुवः स्व इदं पाद्यं गमद्गुह्यं च नोस्तु ॥ अन्नं च नो बहु भवेदतिथींश्च
कंच नेति प्रत्युक्ते ज्ञानमलकास्तन्निष्कयं वा दक्षिणा दत्वा विश्वे देवाः प्रायंतां मिति देवे वाचयित्वा वाजे वाज
इति मातृ पूर्वं ज्ञायामा वाजस्योऽनुव्रजेदिति नंदी श्राद्धं ॥ अथ वास्तु पूजा ॥ योऽसवा दौ च बलिस्तवा हारो न
विष्यति ॥ वास्तु पूजामकुर्वाणस्तवा हारो न विष्यति ॥ तथ वास्तु यजः समुद्दिष्टस्तदा प्रवृत्तिं शान्तयति ॥ ज्ञा
नरत्नं वस्यं चतुषष्टिपदं वास्तु देवानां परमं हितं एकाशीति पदं वास्तु गृहाणां तु प्रकीर्त्यते ॥ प्रपंचसारे ॥
कृत्वा वनिसमतलां चतुरस्रं संख्यामष्टाष्टकोष्टके पदां च सकोणासूत्रं ॥ तस्य तुष्टदसमन्वितमध्यष्टे
वृत्तात्मा धवो करेण समर्चनीय इत्यादि ॥ अत्र प्रयोगः ॥ मंडपनिर्कृतिनागे हस्तमात्रां वेदिकृत्वा तस्यांतमा
पिते वस्त्रे वा सुवर्णादिशलाकया नवरेखा ॥ प्राकूपश्चिमायता नवचदक्षिणे दगायताः कृत्वा मध्ये कोष्टचतु
ष्टयमेकीकृत्य प्रतिकोणं त्रिषु पदेषु सूत्रं दद्यात् ॥ तथा च चतुर्विंशति र्द्वयं दानि सं पद्यंते ॥ अथ कालादि सं
कीर्त्यं प्रारिप्ति तस्यामुक कर्मणः सा गता सिध्यं वास्तु पूजां करिष्ये इति संकल्प्य वास्तु मंडलं स्या येयादि

दानम्

॥३७॥

सुकोणेषु शंकुचतुष्टयं विशंतु नूतलेनागालोकपाजाम्बसर्वम् ॥ तेभ्यो बलिं प्रयच्छामि पुण्यमोदनमुत्तमं
ने कृत्यादिपतिने कृत्याये च राक्षसाः ॥ बलिं तेभ्यः प्रयच्छामि सर्वं गृहं तु मे न्वितं ॥ उ न मो वायुरक्षेभ्यो ये चान्येता
न्ममाश्रिताः ॥ बलिं तेभ्यः प्रयच्छामि गृहं तु मे ततो मुका ॥ इति मंत्रैः शंकुपाशैः यथाक्रमं भाषन् क्रतुवती नदत्ता
शान्तिर्यशो वती कांतिर्विशाला प्राणवाहिनी सती सुमनानंदामुनदा इति नवप्राणायतरे स्वादेवताः पूजयि
त्वाहिरण्यसुवर्णालक्ष्मीर्बिभृतिर्विमला प्रिया जया काला विशोका इति नवदाक्षिण्ये तत्रायतरे रवादेवताः
असंपूज्यमध्यममल्लव्या इति निर्वास्तु पुरुषमावाह्य पूजयि च माता महप्रमाता मह वृद्धप्रमाता महानां मु
रवाः सायत्नीकाः चतुर्वस्वः इदं पाद्यं ॥ अचमनं सत्यवस्तु संजयानां विश्वेषां देवानां मिदमासनं सुखास
नं नो दीश्यादेक्षणे क्रियेतां ॥ उ त था प्राप्नुतां नवंतौ प्रभवाव ॥ मातृपितामहौ प्रपितामहौ नो दीश्यादेक्ष
णे क्रियेतां ॥ उ त था प्राप्नुतां नवंतौ ॥ प्राप्नुवाव ॥ पितृपितामहौ नो दीमुखेभ्यः पत्नीसहितेभ्य इदं
रवासनं नो दीश्यादेक्षणे क्रियेतां ॥ उ त था प्राप्नुतां नवंतौ ॥ माता महप्रमाता मह वृद्धप्रमाता महानां स

रामः

॥५॥

पत्नीकानामिदमासनं सुरवासनं नो दीश्यादेक्षणे क्रियेतां ॥ उ त था प्राप्नुतां नवंतौ प्राप्नुवाव ॥ ततो गंधादि
दानं सत्यवस्तु संजकेभ्यो विश्वेदेवेभ्य इदं गंधाद्यर्चनं स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः ॥ मातृपितामहौ प्रपिताम
हौभ्यो नो दीमुखेभ्य इदं गंधाद्यर्चनं स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः ॥ पितृपितामहप्रपितामहेभ्यो नो दीमुखे
भ्य इदं गंधाद्यर्चनं स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः ॥ पीतामहप्रमातामहेभ्यो नो दीमुखेभ्यः पत्नीसहितेभ्य इदं
गंधाद्यर्चनं स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः ॥ ततः परिवेषणं कृत्वा गायत्र्या प्रोक्ष्य पवित्रे पात्रमिति पात्रमालम्ब्य स
त्यवस्तु संजकेभ्यो विश्वेभ्यो युदेवेभ्यो युग्मबाह्वर्णो नो जनपत्यां प्रमन्नममृतं रूपेण स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः ॥
मातृपितामहौ प्रपितामहौभ्यो नो दीमुखेभ्यो युग्मबाह्वर्णो नो जनपत्यां प्रमन्नममृतं रूपेण स्वाहा संप
द्यतां वृद्धिः ॥ पितृपितामहप्रपितामहेभ्यो नो दीमुखेभ्यो युग्मबाह्वर्णो नो जनपत्यां प्रमन्नममृतं रूपेण
संपद्यतां वृद्धिः ॥ र्मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहेभ्यो नो दीमुखेभ्यः पत्नीकेभ्यो युग्मबाह्वर्णो नो ज
नपत्यां प्रमन्नममृतं रूपेण स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः ॥ स्वस्ति न इंदो वृद्धश्च वा इति पावः ॥ अनेन नो दीश्यादेने

दानम्

॥३६॥

कर्मो गदेवताः प्रायतो वृद्धिः पुरुषस्तुकादिजपः नां दीश्रादं संपन्नं सुप्रोक्षितामस्तु शिवाश्चापः संतुमौ मनः
स्यमस्तु अक्षतं चारिष्टं चास्तु नां दीशुरव्येमातरः प्रायंतो नां दीशुरवाः पितरः पितामहाः प्रपितामहां प्रायं
तां नां दीशुरवाः मातामह प्रमातामह द्रुमातामहाः प्रायंतो गोत्रनो वर्धंतो वर्धतमितुक्ते दातारो नो निवर्धं
तावेहाः संततिरेव च अक्षानो माता ब्रह्मणे नमो बलिसमर्पयामीति पायसादिबन्दिदघातः तत् पूर्वपदं
येदक्षिणास्तनः ५ यन्नोनमः दक्षिणापदं येजवरदक्षिणा नागे विवस्वते नमः पश्चिमपदं येजवरवामनागे
मित्रा घवामस्तनेष्टृष्वीधराय नमस्तु दक्षपदं ये अयेयकोणसूत्रविधाकृतपदं ये त्रारक्षये दक्षिणा
हस्ते सा विनायक दक्षिणा रक्षये स वित्रे च एव नैरुत्पदं ये पूर्वार्धं दक्षपणयोर्विबुधाधियायात् त्वश्चिमा
क्षमेहे जयंता यव्यदक्षपदं दक्षिणा रक्षेवामहस्ते राजयस्मणे उत्तरार्धे नैरायवर्धं शर्मपदार्धं दक्षये उमिन्
अयः दक्षिणा रक्षये मुखे आपवसायात् तोत्पयं किंगते ईशानपदं दक्षिणा रक्षिरसि शिरविनोत्त दक्षि
णा सार्धं पदे दक्षिणा नेत्रे पर्जन्याय तद्दक्षिणापदयो दक्षिणा श्चेत्रे जयंता यात दक्षिणा यदयो दक्षिणांसे

रामः

॥५॥

कुलिशायुधाय तद्दक्षिणा योर्दक्षिणा बाहौ सूर्याय तद्दक्षिणा योर्दक्षिणा बाहवेव सत्याया तद्दक्षिणा
सार्धं दक्षिणा कूर्परं च शाय तद्दक्षिणा यने पपदा र्धं दक्षिणा प्रवाहौ आकाशाया तत्पश्चिमार्धं दक्षिणा
बाहवेव वायवे तत्पश्चिमैसा र्धं दक्षिणा मणिबंधपूस्ते तत्पश्चिमयोर्दक्षिणा पार्श्वे वितथाया तत्पश्चि
मयोर्दक्षिणा पार्श्वे वगृह्णताया तत्पश्चिमयोर्दक्षिणा रोमनाय तत्पश्चिमयोर्दक्षिणा जानौ गंधर्वाय त
त्पश्चिमैसा र्धं पदे दक्षिणा जंघायां नगराजाया तत्पश्चिमैनेरुत्पदार्धं दक्षिणा स्फिजिमृगाय ५ तदुत्तर
र्धं पादयोः पितृभ्यः वदरे सार्धं पदे वामस्फिजिदौ वारिकाया तदुत्तरयोर्वामनजंघायां सुग्रीवाय तदु
त्तरयोर्वामजानौ पुष्पदेताय तदुत्तरयोर्वामजानौ पुष्पदेताय तदुत्तरयोर्वरौ वरुणाया तदुत्तरयोर्वा
मपार्श्वे सुराया तदुत्तरे सार्धं पदे वामपार्श्वे वशेषाया तदुत्तरे वायव्यार्धं काममणिवंध्यायाया तत्प्रा
गर्धं वामप्रवाहौ रोगाय तत्प्राक् सार्धं वामप्रवाहाहये तात्प्राक् दक्षये वामकूर्परं सुरवाय तत्प्राक् दक्षये वाम
बाहौ चक्षुराया तत्प्राक् दक्षये वामबाहुवैवसेमाय तत्प्राक् दक्षये वामासे सपर्याय तत्प्राक् सार्धं वामश्रोणे

दानम्.

॥ ३५ ॥

अदित्ये सत्र प्रागर्ध्वमने चेदित्येतत् । उत्तरे वास्तोष्पत इति वास्तोष्पति । ततो मंडलादहिराशानादि सुचरकैर्विहा
र्धे पूतना यौवायराक्षस्यै । ततः पूर्वादिषु स्वंदाय अर्च्यमो न काय । पिलिपिदाय पुनः पूर्वादिषु इंद्रादीन् । ततो
मंडलादी शाने कलशं संस्थाप्य तत्र चरुं तत्वायामित्यावाह्यं पूजयेत् । यथा मेरुगिरिः शृंगदवानामालयः
सदा तथा । अस्मादिदेवानां मम यज्ञे स्थिरो भवेदिति प्रार्थयेदिति । ततो मंडपदेवताभ्यः पायसं बलिं दत्वा ह
ण्डं पाजयति । सूक्तानि हि नामं उपेक्ष्य स्मृत्वा वेदं यित्वा वास्तुकशोदकेन यजमानमभिच्य पुनः सं पूजयथाश
क्तिरहितं दत्वा आसुराणां नृजयेदिति ततः । उदं बरादिसमिति बाज्यै । स्वतंत्रं स्पंडिलेष्टाविंशतिरष्टौ वा प्र
त्येकं तत्र नामं त्रैर्हुत्वा वास्तोष्पत इति चतुर्निश्चर्त्तुवा तं वास्तोष्पते क्वास्पृणामित्यनेन च पंचवि
ज्वफलानि हुत्वा स्विष्टं कृत्वा हि पूर्णाहुतं तं कुर्यात् । शारदाति लके वास्तोष्पते वसिष्ठो वास्तोष्पति स्त्रिष्टु
पू वास्तोष्पते प्रतिजानीह्यस्मान्स्वावेशोऽन्नमावोभवानः यत्वेमहे इति तन्नो जुषस्व शन्नो भवद्विष्य देव
वद्विष्य देशं चतुष्पदे । वास्तोष्पते प्रतरणो न राघवस्य फानो गो निरध्वे निरिंदो अजरा सस्ते सरव्ये स्याम

रामः

५५२

पितेव पुत्रान् प्रतिनो जुषस्व । वास्तोष्पते शम्भया संसदाते सदी महिरण्यया गातु सत्या पातु हि क्षेम उत
यागे वरं नो द्यूयं पात स्वस्ति निः सदान् । अन्वमीव हा वास्तोष्पते विश्वास्तु पाण्या विशान् स स्वा सुशो वणा
धनः । धा वास्तोष्पते पयमेव प्रतिष्ठा मंत्रः । होमो नोक्तः । तिलाज्यादि इव्याणां विकल्प इति ग्रंथोतरे । इति वास्तु
पूजा । मात्रे उपोषितास्तु तः सर्वे कृतैव मधिवासनमिति । पात्रे उपवासो न वेदेवम शक्तौ न क्तमिष्यते ।
द्यौधिवाशनं वायु कुर्याद्यौ विकलो नर इति । अधिवासनं चैवं शुक्लवेषः स पलाकः सरुक्को यजमानः । पू
र्णकलशं गृहीत्वा नङ्करो निरित्यादि मंत्रं घेषेण मंडपं प्रदक्षिणा कृत्य पश्चिमद्वारेण प्रविश्य देशकाला
दि स्मृत्वा करिष्यमाणैतत्कर्मागतयामं पदेवतास्थपनादिकरिष्य इति संकल्प्य गणपतिसं पूज्य मंडपांतः सर्व
तः सर्षपान् विकिरेत् । तत्र मंत्रः यदत्र संस्थितं नृते स्थानमाश्रित्य सर्वदा स्थानं त्यक्त्वा तु तस्मै वयं न संयत
त्र गच्छतु अपक्रामंतु नृतानि पिशाचा सर्वतो दिशः सर्वेषामविरोधेन ब्रह्मकर्म समा रमे । इति । ततः कुशैः
पंचगव्येन सर्वत्रापो हिष्टेति त्स्चेन प्रोक्षेत् ततः स्वस्ति न इति मंत्रं पठेत् । अथ द्वारपूजा । पूर्वद्वारं श्रियेन

मः उर्ध्वदिहल्येऽधः वामदक्षिणस्तं नयोगोऽशयस्कंदायनमः। द्वारस्थितकल द्यवेगंगाये यमुनाये दक्षिण
 द्वारये यैः। उर्ध्वदिहल्येऽधः। स्तं नयोः पुष्पदंताय कपर्दिने। कलश द्यवेगोदायैः कृष्णाय विंति। पश्चिम
 द्वारस्थियैः इत्युर्ध्वदिहल्येऽधः। स्तं नयोः नदिने चंडाय। कलशये देवायैतायैः। उत्तरे द्वारस्थियैः उर्ध्वदिहल्ये
 अधः। स्तं नयोर्महाकालाय चंगिणे नमः। कलश द्यवेवाणैः वेणैः इति द्वार पूजा। ततः पूर्ववर्हिर्दस्तमात्रे वटतो
 रणमाश्रित्य वासुदटनामकं सुशो नननामकं वाशं वां कितमग्निमीले इति मंत्रेण न्यस्य सं पूज्य राहु वृहस्प
 ती तत्र न्यसेत् सं पूजयेच्च। तत्रैकः कलशः स्थाप्य। तत्र महीद्यौरिति नृ प्रार्थना उं षधय मिति यव प्रक्षेपः। अ
 कलशेऽद्वितिकलशनिधानं। इमं मे गंगे इति जल पूरणं। गंध दारामिति गंधं प्रदक्षिपेत्। पाशो षधरिति सवै
 षधः। कांठा कांठा इति पूर्वधः। अश्वत्थे व इति पंच पद्मवान्। स्योना पृथिवीति पंच मृदाः। याः फलिनारिति
 फलं सहिरत्नानांति पंच रत्नानि। हिरण्यरूप इति हिरण्यं। सुवासु वासा इति वस्त्रादिना वेष्टयेत्। पूर्णाद
 वृत्तिधान्यपूर्णपात्रपरिनिदध्यात्। तत्र ध्रुवावाहनं पूजनं। उत्तततो दक्षिणे औदुंबरं प्राज्ञं वासु नदं विक

रामः
 ॥५५॥

दं वाचक्रां कितं तोरणमिषे त्वोर्जे त्वोर्जे त्वेति निधाय चंदनादि चर्चितं कृत्वा सूर्यमंगारकं तत्र न्यसेत्। ततः पू
 र्ववत्कलशं स्थापयित्वा तत्र धरा मावा ह्यार्चयेत्। ततः पश्चिमेषाक्षमौ दुंबरं वासुकर्मसु नामं वागदं कितं
 तोरणं अथ आयादा इति न्यस्य चंदनादिना चर्चितं कृत्वा शुक्रं बुधं च तत्र न्यसेत्। ततः पूर्ववत्कलशं स्थाप
 यित्वा तत्र वाक्यावाहनं पूजनादि। ततः उत्तरे नैऋतमाश्रित्य पालाशं वासुहोत्रं सुप्रभं श्वापसां कितं तो
 रणं प्राज्ञो देवीरिति निधाय पूजितं कृत्वा सोमं शनिं च तत्र न्यसेत्। तत्र कलशं स्थापयित्वा तत्र विघ्नेश
 वाहनं पूजनादि। ततः पूर्वद्वारे द्वारशारवा द्ये कलश द्यदध्यक्षतादियुक्तं पूर्ववत्स्थापयेत्। ऐरावतं क
 लश द्ये न्यस्या र्चयेत्। तत्र पूर्वस्मिन् रुक्मे दिनौ कृत्विजौ द्वारे कं वाशं। तिसृक्तपार्थत्वेन त्वामहं चुरे इ
 ति प्रत्येकं मृग्वेदः पञ्च पत्राश्च इति दत्वा अग्निमाल इत्यादिना पूजयेच्च। ततः एहो हि सर्वा मरसिद्धै रनीष्टो वज्र
 धरो मरेश। संवीज्यमानो मरसंगरो नरक्षा धरं नो भगवन्नमस्ते। नो इन्द्र इहा गच्छेदिति षेनोऽसंगं स परि
 वारं सायुधं शक्तिं कंदारकलशे आवाह्य तारमिन्द्रमिन्द्रमिति पूजयित्वा आशुः शिशान इति पीतोपता

दानम०

॥४१॥

कांयातचंधजसुखपेत्त॥ततरेरावतस्थं पातवर्णसहस्राहंकिराटिनंदक्षिणवामहस्तस्थवज्रोत्पलमिंद्रधा
त्वा इन्द्रः सुरपतिः श्रेष्ठेवज्रहस्तो महाबल॥शतयज्ञाधिपो देवस्तस्मै नित्यं नमो नम इति नत्वा॥इंद्रयसांगा
यसपरिवाराय साधुधायसशक्तिकायैतं मर्षनक्तबलिसमर्पयमातिदद्यात्॥ततश्चाचाम्पायेयकोणो ग
त्वा पूर्ववत्कलशं स्थापयित्वा तत्र पुंडरीकममृतं च संपूज्य॥एह्ये हि सर्वा मरुहव्यवाहसुनिप्रवीरैरभिजुष्टे
जोवता लोकगणेन साध्वैर्ममा धरं पृहिकवेनमस्ते॥नो अत्रे इहा गच्छे हतिष्ठे तिसांगादिकमग्निं कलशो
न्वावाह्यत्वं नो अत्रे इत्यग्निं संपूज्य अहृतं मिमिद्रुतमिति रक्तापताकां कंधजं चोद्ध्रयेत्॥ततः छागस्थर
क्तं दक्षिणवामकरधृतशक्तिकमंडलं यज्ञोपवातिनमन्त्रं ध्यात्वा॥अमेयः पुरुषोरक्तः सर्वदेवमयो वयः॥
धूमकेतुरजो ध्वजस्तस्मै नित्यं नमो नम इति नत्वा अत्र येषां गयेत्यादिरतं माषनक्तबलिसमर्पयामातिबलि
दद्यात्॥ततः कृताचमनो दक्षिणो गत्वा प्रतिधारशारं व पूर्ववत्कलशं दयं स्थापयित्वा वामनेदिगाजंतत्राचये
त्ततो यजुर्वेदिनौ द्वावेकं वा दक्षिणद्वारे शान्तिमूक्तजपार्थत्वेन त्वामहं दण्डे इत्युक्त्वा कातराक्षो यजुर्वेदे इत्या

रामः

॥४२॥

प्रत्येकं संप्रार्थ्य इषे त्वोर्जे त्वेति पूजयेत्॥ततर्जराह्ये हि वैवस्वत धर्मराजसर्वामरैरर्चित धर्ममूर्तोऽशुनाशुना
नंदं शुचामधाराशिवाय नः पाहि मरुतं नमस्ते॥नो यमे इहा गच्छे हतिष्ठे तिसांगादिं यममावाह्यमायसोममि
ति गंधादिभिः पूजयित्वा कलशं पताकां कलसं च धजं पंच हस्तदंडं मायंगोरिति उद्ध्रयेत्॥ततो महिषारूढधृतदं
डपाशं दक्षिणवामकरं च जनपर्वततुल्यं रूपमग्निसमलोचनं यमं ध्यात्वा महामहिषमारूढं दंडहस्तं महा
बलं॥आवाहयामि यज्ञेस्मिन् पूजयेयं प्रतिगृह्यतामिति नत्वा सांगा ययमायैतमा षनक्तबलिसमर्पयामातिब
लिंदद्यात्॥ततश्चाचम्पनैरुक्त्या पूर्ववत्कलशं स्थापयित्वा कुमुदगजडर्जं पंच संपूज्य एह्ये हि रक्षो गणनायक
त्वं विशालवेतालपिशाचसंधै॥ममा धरं पाहि पिशाचनाय लोके श्वरस्तं न गवन्नमस्ते॥नो निरुते इहा गच्छे
हतिष्ठे तिसां मावाह्यासु न्वंतमिति संपूज्य नीलापताकां धजं च मोषण इत्युद्धृत्य नगररूढं खड्गहस्तं नील
वर्णं महाबलं महाकायं बहुराक्षसं युतं निरुति ध्यात्वा नितिरव्रज हस्तं च सर्वलोकैकपावनं॥आवाहयामि
यज्ञेस्मिन् पूजयेयं प्रतिगृह्यतमिति नत्वा सांगा यनिरुतयेतं मा षनक्तबलिंदद्यात्॥ततश्चाचम्पयामि

दानम्

॥४२॥

प्रतिधारणां कलशद्वयं पूर्ववन्निधायोजनदिग्गजं न्यस्यार्चयेत् ॥ ततः सामगावृत्तिजैः कृत्विजं वाहत्वासा
मवेदस्तुपिंगाक्षोजागतः शक्रदेवता ॥ नरद्वजस्तुविप्रेन्द्रांतिपाठं मखेकुर्विति प्रार्थयित्वा च यन्त्रायाहा
तिप्रार्थ्या ॥ एह्येहियादोगणवारिधानांगणेन पर्जन्यसहासरोनि ॥ विद्याधरे प्रामरगी यमानपाहिवमस्मा
न नगवन्नमस्त इत्युक्त्वा नो वरुणा इहा गच्छेदिति सैसांगं वरुणमावाह्यतत्वायामातिसंपूज्य धृतोपताका
ध्वजं चैमं मे वरुणेति उच्चित्तमकारस्यापाशहस्ताकिरोदिनाश्चेतवर्णे ध्ववरुणं ध्यात्वा पाशहस्तं च वरुणं याद
सां परिमार्तिबलिंदद्यात् ॥ ततोपुपस्थशवाययां पूर्ववत्कलशं स्थापयित्वा पुष्पदंतं सिद्धार्थं च तत्र पूजयित्वा
एवमाश्वरं ॥ आवाहयामियजेऽस्मिन् वरुणाय नमो नम इति न त्वासांगाय वरुणायैतं माषनक्तबलिसमर्पयामा
ह्येहियजेममरद्वणाय नम गाधिरुढः सहसिद्धसंधै ॥ प्राणाधिपः कालकवेः सहाय गृहारा पूजो नगवन्नमस्ते
नो वायो इहा गच्छेदिति सैसांगं दिवायुमावाह्यतवाह्यतव द्वायवहस्यते इति संपूज्य धृतोपताकां ध्वजं चै
च्चित्तमगा रूढं चित्रां वरधरं युवानं वरवामहस्तं वायुध्यात्वा वायुमाकाशगंचैव यवनंचैव स्रज्जित्वा वाहया

रामः

॥५६५॥

मियजेस्मिन् पूजे यप्रतिगृह्यतां ॥ त्रिनाकारो महौजाश्चादृष्टगतिर्हि वि ॥ ततस्मै पूजाय न गते वायवे ह नमामि
ते इति न त्वासांगाय वायवे एतं माषनक्तबलिसमर्पयामातिबलिंदद्यात् ॥ ततश्चाचम्योत्तरे प्रतिधारणा
रवं कलशद्वयं स्थापयित्वा सार्वभौमं दिग्गजं न्यस्य पूजयेत्सत्वाथर्वविदावृत्तिजैः कृत्विजं वा उत्तर धारेणां
तिस्रस्तजपार्थत्वेनाहं वरुणे इति उक्त्वा ह हन्नेत्रोथर्व वैदेन पुनोरुद्रदेवत ॥ वैशंपायनविप्रेन्द्रांतिपा
ठं मखेकुर्वितुक्त्वा प्रार्थ्या शन्नो देवारिति पूजयत् ॥ एह्येहियजेममरद्वणाय नम गाधिरुढः सहसिद्धसंधै
सर्वोपधानिः पितृनिः सहै वरुण पूजो नगवन्नमस्ते ॥ नो सोम इहा गच्छेदिति सैसांगं समावाह्यवयर्ष
सोमेति संपूज्य हरितोपताकां ध्वजं चाप्यायसेति न्यस्य न स्पनरयुतविमानस्थं कुड्महारकोरुशो नितं
वरगदाधरं दक्षिणवामहस्तं मुकुटिनं महोदरं स्थूलकायं इक्ष्वापिनेत्रं पातवियुहं शिवसरवायं कुवेरं
ध्यात्वा सर्वनक्षत्रमध्ये तु सोमो राजाय वस्थित ॥ तस्मै सोमाय देवाय नक्षत्रयतये नम इति न त्वासांगाय
सोमायैतं माषनक्तबलिसमर्पयामातिबलिंदद्यात् ॥ तत ईशा मंगत्वा चम्य पूर्ववत्कलशं स्थाप्य पुत्र

दानम्

॥४४॥

केयानि चतानि स्यावराणि चराणि च ॥ ब्रह्मविष्णुशिवैः सार्धं रक्षां कुर्वतु तानि मे ॥ देवदानवगंधर्वायक्षराक्षसप
न्नगा ॥ कृषयो मनवो गावो देवमातर एव च ॥ सर्वे ममाधुरे रक्षां प्रकुर्वतु मुहान्विता ॥ ब्रह्माविष्णुशिव इत्येव
क्षेत्रपालो गणैः सह ॥ रक्षतु मंडपं सर्वं धनु रक्षसि सर्वत इति पवित्रा त्रैलोक्येभ्यः स्यावरेभ्यो नूतेभ्यो
नमः त्रैलोक्येभ्यश्चरेभ्यो नूतेभ्यो नमः ॥ ब्रह्मणे विष्णवे शिवाय देवेभ्यो राक्षसेभ्यो पन्नगेभ्यः कृषिभ्यो मनु
ष्येभ्यो गोभ्यो देवमातृभ्यो नम इति प्रत्येकं संपूज्य नमो माषन कबलिंदद्यात् ॥ ततो यजमानः सर्वं कृत्विति
स प्रागक्षरेण मंडपं प्रविश्य दक्षिणाधारपश्चिमभागे उपविश्य गुर्वादयो यथाविहितं कर्म कुरु धर्ममिति व
देत् ॥ प्रतिकुंडमेकैकः कलशो कृत्विति ॥ स्याप्य इति केचित् गुरुणा स्याप्य इत्युक्तं ॥ ततो ह्येकं गवे दधिक्रमा
त प्रागादिकुंडेषु कृत्विति ॥ ततो दक्षिणादि कुंडेषु यजमाना न्वितो हवे धांसर्वतो नम्रमंडलं
वताः स्यापयेदिति पितामहचरणाः यथा ॥ अद्येत्यादि ॥ मंडलं देवता स्यापनं करिष्य इति संकल्प्य स्याप
येत् ॥ तत्र मध्ये ब्रह्मणां ब्रह्मजज्ञां तत उदीचीमारभ्य वायवीयं तं ॥ गौतमो वामदेवो ब्रह्माविष्णुशिव इत्येव

रामः

॥४५॥

पने पूजने विनियोगः ॥ एवमुत्तरत्र घाघंतान ह्यैलोकपालान् ॥ तत्राप्यायस्व गौतम ॥ सोमो गायत्री उं आ ॥
प्यायस्व अन्विता जगती शुनः शोफो ईशानो गायत्री ॥ उं अन्विता देवसवित ॥ ३ ॥ इंद्रं वो मधुच्छंदा इंद्रो गायत्री
उं इंद्रं वो विश्वतः ॥ ४ ॥ अग्निं कण्वो मेधातिथिरग्निर्गायत्री ॥ उं अग्निं हूतं वृणा महे ॥ ५ ॥ यमाय सोमं यमो नु
ष्टु पू उं यमाय सोमं ॥ ६ ॥ सोमो पूरो घो रः करवो निरुतिर्गायत्री उं सो पूरा ॥ ७ ॥ तत्वायामि शुनः शोफो वरुणस्त्रिष्टु
पू ॥ उं ते त्वायामि ॥ ८ ॥ वावो शतं गौतमो वामदेवो वायु रनुष्टुप ॥ वायो शतं ॥ ९ ॥ वायुसोममध्येऽष्टौ वसून् तम
या अत्र मैत्रावरुणो वसिष्ठो बृहस्त्रिष्टुप ॥ उं तमया अत्र ॥ १० ॥ सोमेशानमध्ये एकादश रुद्रान् ॥ अरुद्रा सखा वा
श्वरकादश रुद्रा जगती उं आ रुद्रा स ॥ ११ ॥ ईशाने मध्ये द्वादशादि स्यान्त्यानु सोमो मध्ये द्वादशादि स्यान्त्यानु
यत्रा ॥ उत्पानु सत्रियान् ॥ १२ ॥ इंद्राग्निमध्ये अश्विनौ ॥ अश्विनारागणौ गौतमो अश्विनौ बृहस्त्रिष्टुप ॥ १३ ॥ अश्विनावर्ति
॥ १४ ॥ अश्विनियमध्ये विश्वे देवान् सपैतृकान् ॥ त्र्योमा सोमधुच्छंदा विश्वे देवा गायत्री ॥ उं त्र्योमा सो ॥ १५ ॥ यमनि
कृतिमध्ये सप्तयज्ञान् ॥ अश्विनं वामदेवः सप्तयज्ञाः प्रहृति ॥ उं अश्विनं देवं ॥ १६ ॥ निरुतिवरुणमध्ये नूतन

दानम.

॥४५॥

गान् आयंगोः सार्यराज्ञासर्पागायत्री ॥ उं अयंगोः ॥ १६ ॥ वरुण वायुमध्ये गंधर्वा अरमा ॥ अरसोमैत सक
ष्य शृंगे गंधर्वा अरसोनुष्टुप् ॥ उं अरसो गंधर्वा ॥ १७ ॥ ब्रह्मसोममध्ये स्वेदनं दीश्वर मूलमहाकाला
न कुमारं कुमारः स्कंदस्त्रिष्टुप् ॥ उं कुमारं माताः ॥ १८ ॥ कृष्णमृष नौ वैराजो कृष्णोनुष्टुप् ॥ उं कृष्णमा ॥ १९ ॥
ब्रह्मे शानमध्ये दशादीनसप्त ॥ अदितिर्लोकोर्दहस्पतिर्दक्षोनुष्टुप् ॥ उं अदितिर्ह्यजनिष्ठ ॥ २० ॥ ब्रह्मे द्रम
ध्ये दुर्गां विलुंच ॥ तामग्निवर्णां सौ नरिर्दुर्गां त्रिष्टुप् ॥ उं तामग्निवर्णां इदं विलुः करवो मो धातिथिर्विलुर्गायत्री
उं इदं विलुः ॥ २१ ॥ ब्रह्माग्निमध्ये स्वधां ॥ उदारतां शंखः स्वधा त्रिष्टुप् ॥ उं उदारतां शंखः स्वधा त्रिष्टुप् ॥ उं उदारता
स्तुताः ॥ २२ ॥ ब्रह्मयममध्ये मृत्युरोगान् ॥ परं मृत्यो संकुमुको मृत्युरोगा त्रिष्टुप् ॥ उं परं मृत्यो अनु ॥ २३ ॥ ब्रह्म
निकृतिमध्ये गणपति ॥ गणानां त्वा गृह्यमदौ गणपतिर्जगति उं गणानां त्वा ॥ २४ ॥ ब्रह्मवरुणमध्ये अयः ॥
शन्नो वरीषसिंधुक्षीप आयोगायत्री ॥ उं शन्नो देवीः ॥ २५ ॥ ब्रह्मवायुमध्ये मरुतः ॥ मरुतो ये स्य राहू गणो तमो मरु
तो गायत्री ॥ उं मरुतो यस्या ॥ २६ ॥ ब्रह्मणः पादमूले कर्णिका धः पृथ्वी स्योना मे धातिथिर्नमिर्गायत्री ॥ उं स्यो

रामः

॥५॥

नाष्टयिवा ॥ २७ ॥ तत्रैव गंगादिनद्यः ॥ इमं मे सिंधुक्षेत्रे यमेधो गंगायमुना सरस्वत्यो जगता ॥ उं इमं मे गंगे
॥ २८ ॥ तत्रैव सप्तसागरान् ॥ धाम्ना धाम्नो राजन्नितो वरुणो नमुच ॥ यदापोत्र ध्या इति वरुणोति शपामहे त
तो वरुणो नमुच ॥ मयि वापमोष धार्हि सारतो विश्वस्य च नृत्वेतो वरुणो नमुच ॥ २९ ॥ तदुपरिमरुना म्ना पूज
येत् ॥ बाह्ये सोमादि समायेक मेण्यु धानि ॥ गदां ॥ त्रिभूले ॥ ब्रह्मं शक्तिं दंतं स्वकं पाशं ॥ अंकुशं तद्वह्ने उन्नरादि
त ॥ गौतम नरदा जविश्वामित्र कश्यप जमदग्नि वसिष्ठ अत्रि अरुंधती ॥ तद्वा ह्ये पूर्वादि ॥ रोही कोमरा ॥ ब्रा
ह्म वाराह ॥ चामुंडा वैष्णवी माहेश्वरी विनायकी ॥ इत्यष्टौ शक्तयः प्रतिष्ठाप्य प्रत्येकं सहस्रं पूजयेत् ॥ तत
स्तस्यामेव वेद्यां वस्त्रलिखितं वक्ष्यमाणं उलेयत्वा हि देवताः स्थापयेत् पूजयेत् ॥ अस्मिन् कर्मणि यहा
दि स्थापनं पूजनं च करिष्ये इति संकल्प्य ॥ प्रणवस्य ब्रह्मा कृषिः परमात्मा अग्निर्देवता देवा गायत्री छं
दव्याहृतीनां क्रमदग्नि नरदा ज नृग वीरुषयः ॥ अग्नि वायु सूर्या देवता देवा गायत्री देवा स्त्रिक देवी बृहत्
छंदो सितर्यादा वाहने विनियोगः ॥ केचित्तत्र नमंत्रा वाहने आहुतत्रय रूपं ॥ तमध्ये बर्तुं लै प्राप्सु रं स्वरं परं क

दानमः

॥६॥

पुष्पाक्षतैः। त्वाहस्तेन हिरण्यस्यः सविता त्रिष्टुप् सूर्यावाहने वि० उ० अहस्तेन रजसा० उ० नृनुवस्वः
कलिंगदेशोऽङ्काशपसगोत्र सूर्यइहागच्छेत्वा वाह्यइहतिष्ठेति स्थापयेत्। एवं सर्वत्र मंत्रां ते व्याहृती
रुक्ताइहागच्छेत् इति स्थापयेत्। तत आग्नेये चतुरस्रे प्रत्यस्तु रवं सोमं श्वेतं पुष्पाक्षतैः त्वाप्पायस्व गो
तमः सोमो गायत्री यमुनातीरोद्भव आग्नेय त्रैत्र सोमः॥ ततो दक्षिणे त्रिकोणे दक्षिणासुरं सोमं रक्तं पुष्पाक्षतैः
अग्निमूर्धा विरूपांगारको गायत्री॥ अंबंती समुद्रवनर वाजसगेत्र नौ म॥३॥ तत ईशाने वारुणाकारे बुधमु
दस्तु रवं पात पुष्पाक्षतैः उदुधं बुधः सोमो बुधस्त्रिष्टुप्। मगधदेशोद्भव आग्नेय सगेत्र बुधः॥ तत उत्तरतो
दार्घ्यचतुरस्रे उदस्तु रवं बृहस्पतिपात पुष्पाक्षतैः॥ बृहस्पते गृह्य समदो बृहस्पतिस्त्रिष्टुप् सिंधुदेशोद्भव आग्नि
रसगेत्र बृहस्पते॥ तत॥ पूर्वपंचकोणे प्रास्तु रवं शुक्रं शुक्रपुष्पाक्षतैः शुक्रापाशारः शुक्रो द्विपदाविरामो
जकटदेशोद्भव नार्गव सगेत्र शुक्रइहा॥ ततः पश्चिमे धनुषि प्रत्यस्तु रवं शनिं कृष्णपुष्पाक्षतैः॥ शमन्निरिषि
दिः शनिरुष्मि कसौरा पुनकाशपसगोत्र शनैश्चरततो नैकतैः सूर्याकारे दक्षिणासुरं वराहं कृष्णपुष्पाक्षतैः क

रामः

॥५॥

यानो वामदेवो राहुर्गायत्री राक्षवाहने॥ एविनापुरोद्भव पैवानसिगोत्र राहो॥ ततो वायव्योऽङ्काकारे दक्षिणा
सुरं केतुं धूम्रपुष्पाक्षतैः केतुं मधुच्छंदा॥ केतवो गायत्री॥ अंतर्वेदिसमुद्भव जैमिनि सगेत्र केतो सर्वे वा
आदितामि सुरवा॥ अथाधिदेवता॥ श्वेतपुष्पाक्षतैः क्रमात् सूर्यादीनां दक्षिणातः स्थाप्या॥ अंबकं वसिष्ठो
रुद्रोऽनुष्टुप् वित्तियोगः सर्वत्र ज्ञेयः अंबकं॥ उ० नृनुवस्वः स्वः ईश्वरः॥ गौराभिर्मायदीर्घतमा उमा जंगता सोमद
क्षिणे यदकं होरीर्घमास्कं दक्षिष्टुप्॥ विष्णोर्दीर्घतमा विष्णुस्त्रिष्टुप्॥ ब्रह्मा यज्ञानं गौतमो वामदेवो ब्रह्माग्नि
ष्टुप्॥ इन्द्रो मधुच्छंदोऽङ्गायत्री॥ यमा यमो मयमेनुष्टुप्॥ सोमोऽणो घोरः कण्वः कालो गायत्री॥ ऋषो वाते प्र
त्करवश्चित्रगुप्तो बृहती॥ एवमेव शुक्रपुष्पाक्षतैः ग्रहाणां वामप्रांते व्याहृतिरिहागच्छेत् इति चोक्ता प्रत्यधि
देवता स्थापयेत्। अग्निकण्वो मेधातिथिरग्निर्गायत्री॥ उ० अग्निं इतं॥ अमुमेधातिथिरायेनुष्टुप् स्यात्
मेधातिथिर्नमिर्गायत्री॥ इदं विष्णुमेधातिथिर्विष्णुर्गायत्री॥ इदं सोमविष्णुसमदं इदं दक्षिष्टुप्॥ इदं प्राणं वृषा
कपिरिद्राणा पट्टि। प्रजापते हिरण्यगर्ज॥ प्रजापतिस्त्रिष्टुप्॥ आयेगोः सार्यराज्ञा सार्या गायत्री वृजज्ञानं गो

दानम.

॥४७॥

तमो वामदेवो ब्रह्मास्त्रिष्टुप् ततः शुक्लपुष्पाक्षतैर्विनायकादीन् पंचगणानां त्वागत्समहोगणपतिर्जगता ॥ राहो
उत्तरतो विनायकां जातवेदसे कश्यपो दुर्गात्रिष्टुप् ॥ शनौ रुद्रतो दुर्गां विववायव्यश्चन्द्रो गिरसो वायुर्गाय
त्री ॥ रवे उत्तरतो वायुं ॥ एतान्मेत्रान्यतिसांप्रदायिका तत्रकेषु चिन्मंत्रेषु मुलं चित् ॥ अदित्यत्र स्य वत्स आका
शो गायत्री ॥ राहो हृदि गोत्राकाशं ॥ एषोऽपाप्रत्वरवोऽश्विनौ गायत्री ॥ अश्विना विहाग छतमिहति छतमि
तिकेतो हृदि गोत्राश्विनौ ॥ एतानि विनायकादिस्थानां रिचिता मणौ ॥ विनायकादीन् पंच उत्तरत एवेति ते यदापः
एवं द्वाविंश देवता इति रूपनारायणादयः ॥ हैमाद्रै तु लोकपालादीनामपि सूर्याग्निमुरवानां हि सुस्थापनमु
क्तां तद्यथा इन्द्रं विश्वामित्रेतामाघुच्छं दस इन्द्रो हृष्टमौ पुण्ड्रं ॥ इन्द्रं हागच्छे हतिष्टु पूर्व इन्द्रं एव मुत्तरत्रात्र
शिकारावो मधातिथिरग्निर्गायत्री ॥ यमाय सोमं यमौ नुष्टुप् ॥ सोमोऽपुण्ड्रं द्यौरः कण्वोऽनिकृतिर्गायत्री त्वन्नोऽश्वे
तिर्गायत्री त्वन्नोऽश्वे वामदेवो वरुणास्त्रिष्टुप् ॥ तव वायो व्यश्वा वायुर्गायत्री ॥ सोमो धनुर्गौतमः सोमस्त्रिष्टुप्
तमीशानं गौतम इशा नो जगता ॥ सहस्रशार्वा नारायणो न तो नुष्टुप् ॥ इशानं पूर्वयोर्मध्ये नेतां ॥ उं ब्रह्मज

रामः

॥६०॥

ज्ञानगौतमो वामदेवो ब्रह्मास्त्रिष्टुप् ॥ नैर्ऋत्यपश्चिमयोर्मध्ये ब्रह्मराण ॥ अथ वत्सदेकादशदेवताः ॥ म
याश्च नमैत्रावरुणो वसिष्ठोऽष्टौ वसवस्त्रिष्टुप् ॥ इशानि मध्ये ॥ ध्रुवारसो माया निलानप्रत्सृषप्रनासा
रव्यानष्टौ वसून् ॥ त्यानुसामवे होमश्चो द्वादशादित्या गायत्री ॥ इन्द्रोऽशानमध्ये ॥ धात्र्यममित्रवरुणं शु
नगेंद्रं विवस्व पृषपं न्यस्व एजघन्याजघन्यजविस्वारव्याक्तादशादित्यान् ॥ अरुद्रा सशावाश्चरकादश
रुद्रा जगता ॥ अत्रियममध्ये वीरभद्रं जुमहायशो पुतगिरिणं जैकपादहिर्बुध्मापराजितपिनाका
नुवना धाश्चरविट्पतिकपालिस्थानु नगवद्गणारव्यानेकादशरुद्रान्नगौरीमिमायदीर्घतमागौय
दियो जगता ॥ गौरीयैः शचीमेधासा विन्निविजया जया देवसेना स्वधा स्वाहामातृलोकमातृधतितुष्टि
पुष्पात्मकुलदेवतारव्या ॥ षोडशमातृ ॥ निरुक्तिवरुणमध्ये गणपतिं ॥ गणानां त्वागत्समहोगणपति
र्जगता ॥ मरुतो यस्य राहूगणो गौतमो मरुतो गायत्री वायुसोममध्ये ॥ आवहप्रवहो बहसं वहविव
हपरिवहो निलारव्यात्सप्तमरुतः ॥ वेद्यमेव यथा वकाशं ब्रह्मादीन् पंचस्थापयेत् ॥ ब्रह्मज्ञानं गौतमो

दानम.

॥६८॥

वामदेवो ब्रह्माविष्णुः। इदं विष्णुः कारवो मेधातिथिरच्युतो गायत्री। कडुजापद्यौरः कलवईशानो गायत्री।
अग्निरग्निमविष्णुमिन्द्रोर्कस्त्रिष्टुप्। वनस्पतेर्गोविमस्पतिस्त्रिष्टुप् एवं सूर्यादि द्वात्रिंशदश विष्णुना नव
स्वाहीने कादश वावाह संस्थाप्य पंचनिषोडश निर्वोपचारैः संपूजयेत्। तत्र वस्त्राणि यद्भवानि रवि
मौमयोरक्तचंदनं श्वेदं शुक्रयोश्चेतचंदनं बुधगुर्वीकं कुमयुतं शनिराहूके तनां कृष्णगुलं पुष्पाणि त
त्र दणानि। धूपस्तु सक्षकीनिर्यासं। घृता कयवान् रालमगुलं सिद्धकं विल्वयुतागुलं गुग्गुलं लाक्षा
लाक्षा। क्रमाज्जायन्मास्त्वा उद्दीप्येति सर्वेभ्यो दापागुडोदनं पायसं नावारौदनं क्षीरयुतपाणि कोदनं
दध्मोदनं घृतौदनं तिलमाषयुतमोदनं नासोदनं चित्रोदनं चक्रमानिवेदयेत्। अधिदेवतादिभ्यस्तु
वासो गंधपुष्पाणि श्वेतानि गुग्गुलुर्धूपः। नैवेद्यपायसादियथा लाचं सूर्यादि द्वात्रिंशतामन्येषां पूजाप
राधार्तुसमये नैक्तो यद्देवीशान्यां कलशं संस्थाप्य तत्र वरुणमावाह्यं संपूज्या निमंत्रयेत्। तद्य
था कलशस्य मुखे विष्णुः कंठे रुद्रसमाश्रिताः। मूले तत्र स्थितौ ब्रह्मा मध्ये मातृगणाः स्मृताः। कुक्षौ तु

रामः

॥६०१॥

सागराः सप्तः सप्तद्वीपा वसुंधराः। ऋग्वेदो यजुर्वेदः सामवेदो तथर्वणः। अग्निश्च सारिताः सर्वे कलशं तु
समाश्रिताः। तत्र गायत्रींशं तिष्ठति करीतया। आयांतु यजमानस्य दुरितक्षयकारकाः। देवदानवसंचारे
मप्यमाने महीदधौ। उत्पन्नो सितदाकुं च विष्टतो विष्णुना स्वयं। त्वत्तोयं सर्वतापो निदेवाः सर्वे त्वयि स्थिताः।
त्वयि तिष्ठति च तानि त्वयि प्राणा प्रतिष्ठिताः। शिवः स्वयं त्वमेवासि विष्णुस्त्वं च जापतिः। आदित्यावसवो
रुद्रा विश्वेदेवाः। सपैतका त्वयि तिष्ठति सर्वे पियतः। कामफलप्रदः त्वत्प्रसादादि मयं कर्तुमाहे जलोद्भव।
सान्निध्यं कुरुते देवप्रसन्नो नवसर्वदेति। ततः फलपुष्पमालाशोभितं वितानं बृहस्पतिदेवसं सूर्यादिभ्य इदं
ममेति उच्छ्रज्य ग्रहवेद्युपरि बध्नीयात्। तत एको हातायरो ब्रह्मेति पूर्वकुंडे द्वौ कृत्विजौ दक्षिणादि कुंडेषु यथा
शारवं होमात्प्राक्तन कर्म कुर्युः। तत्र षोडशमहादानादौ प्रागादिक्रमेण ऋग्वेदादिविहितकर्मजलाशयोऽस्य
गदौ पंचकुंडोपक्षेप्येवं तत्राचार्यकुंडं त्वीशानपूर्वयोर्मध्ये च तत्र चतुरस्रं वा तत्रैव नवकुंडा मप्येव मेवाचा
र्यकुंडं। तस्मिन् विदि कुंडेषु च चतुःपंचकुंडा ब्रह्मो मातृत्तिरि केचित्। युक्तं तु कुंडा होम एव विनश्य कार्य इति

दानम्

॥ ४ ॥

सराचैको होता परो ब्रह्माविद्विह उचतुष्टये अष्टावधिका कृत्विजः तत्वाग्नेयादिकोणे क्रमेण कृत्वा दिशा रवा
या इतिकेचित् अनियता इत्यपरे ॥ आचार्यकुंडंतु प्रणयनयोग्याग्निस्थापनार्थमिति सांप्रदायिका ॥ हामाव
र्त्तिर्विभक्त्यहोमानुष्ठानं वेति परो ॥ अथ कृत्वा रवीयानामन्वाधाने विशेषः ॥ तत्र चक्षुषा अग्नेनेत्यंतमुक्ता
त्रप्रधानं सूर्यसोमजौ मधुगुरुशुक्रशनि राहू केतवः समिच्चर्वाग्नौ प्रतिपद्यं स हस्ताष्टविंशतिश्चान्यत
सं संख्यया ईश्वरो मारकंद विष्णु ब्रह्मे इयमकालचित्रगुप्ताख्या अधिदेवता ॥ अथ पूजामिविधेऽं प्राणास
र्पप्रजापति ब्रह्माख्या ॥ प्रत्यदिदेवता ॥ विनायक दुर्गा वाद्याकाशारव्यान् पंचलोकपालान् इंद्राग्नि यमनिकृति
वरुण वायु सोमेशानंत ब्रह्माख्य दशदिक्पालान् ध्रुवा धर सोमाय निजानल प्रत्सुष प्रजासाख्यान् अष्टौ वसू
न्रधात्रयमग्नि वरुणाश्र नगेंद्र विवस्वत्सुष पर्जन्यत्वष्ट्रिस्वाख्यान् द्वादशादित्यान् वीरभद्रांशु गिरि
शार्जैकपादहिबुध्रपिनाकि जुवनाधाम्बरकपालिविशं पतिष्ठाणु नगरव्यानेकादशरुद्रान् आवाहप्र
वहोदहसंवह विवहयरावहाख्यान् सप्तमरुतः ॥ ब्रह्मायुतेशाकं वनस्पतान् पंचचक्षुक संख्यया समिच्च

रामः

॥ ६०२ ॥

वर्ज्यैर्यद्व्य इति वसूनादित्यान् मरुत इति समुदितानामेवोत्तरवोयुक्त इति वहवः ॥ अत्र ग्रहहोम संख्यातो ॥
धिदेवता होमेन मृना सख्येति संप्रदायः ॥ षोडशमहादानेषु तु तिलाज्यद्व्येणेति विशेषः ॥ ततो यजमानो म
उपमधे दक्षिणत उपविष्ट आधाराज्य नागदेश तांश्चान्वाधानोक्त प्रधानदेवताः स्विष्टकृदायुत्रांगदेवताः
अतुष्यंते नो दिव्येताम्यतानि समिति तिलाज्यचर्वादिद्व्याग्निहोतुमुत्सृज्य इति त्यजेत् ॥ ब्रह्मकटके होमे प्र
त्याहुतित्यागस्याश्रप्त्वा इति प्रयोगविदः ॥ ततो होतारः स्वस्वशाखीयैः प्रणवाद्यैः स्वाहां तेस्तत्र नम्रैः कृषि
देवता हः स्मरणपूर्वकं सूर्यादिभ्यः समिच्चर्वाज्यादि जुहुयुः ॥ तत्र वस्वादिभ्य रुद्रमरुतो प्रत्येकं मंत्रावावात्स
रावाहिना चतुर्थः स्वाहां तेन प्रत्येकं होम इतिकेचित् ॥ समुदितानामेव विधौ श्रवणात् मंत्रानुरोधाच्चेति तु पु
क्तं तत्र प्रत्येकदेवता त्वपक्षे पंचाशतिर्देवताः ॥ ५ ॥ समुदितपक्षे एकपंचाशत् ॥ अत्र द्वारपालमंत्रा उच्यंते ॥
आस्तुक्तं पावमानं च सोमस्तुक्तं सुमंगलं ॥ शांस्तथायं चैव सुक्तं रक्षो घ्नं चेति ब्रह्मचैः ॥ दक्षिणे द्वारपालौ तु रु
द्रान् पुरुषस्तुक्तं ॥ श्लोकाध्यायं शुक्रियं च मंडलाध्यायमेव च ॥ वामदेवं बृहस्पतिं सामज्येष्टसामख्यं तं तथा

दानम.

॥५०॥

पुरुषसूक्तं च रुद्रसूक्तमतः परं ॥ अज्यदोहानि सामानि शोकं नारुडानि च ॥ पश्चिमे दारपालौ तु पवेतां सामसौ तथा
अथर्वानि रसं नानं रुद्रं वै वापराजितं ॥ देवी च मधुसूक्तं रोदसं शान्तिका ध्यायमेव च ॥ अथर्वानौ दारपालौ पवे
ता उत्तराश्रितौ ॥ आसूक्तं हिरण्यवर्णं हिरण्यवित्वादि ॥ यावमानं स्वादिष्टमद्वियेत्यादि सोमसूक्तं ॥ त्वंसोमप्र
तिचिकित इत्यादि ॥ सुमंगलकनिकददित्यादि ॥ इन्द्रसूक्तं योजातरवेत्यादि ॥ रौद्रं सप्तपञ्चाज इत्यादि रुद्र
चमस्त इत्यादि पुरुषसूक्तं सहस्रशीर्ष इत्यादि शोका ध्यायो देवसवित ॥ प्रसुवयजमित्यादि ॥ शुक्रियं कवेवाच
मित्यादि मंडलाधो यो यदेत नमंडलमित्यादि ॥ ज्ञात्वा ॥ चामदेवं कयानश्चित्रमित्यस्यामृचिगातं ॥ वृहत्सामत्वा
मिद्धिवामह इत्यस्यामृचिगातं ॥ ज्येष्ठसामं च नं दिव इत्यस्यां रथं तरुमश्चित्राशूरे इत्यस्यां ॥ पुरुषसूक्तं सहस्र
शीर्षेत्यादिक सु ॥ रुद्रसूक्तमावोराजानमिति वर्गद्वयं ॥ अज्यदोहानि देवव्रतान्यात्पादिरां तिका ध्यायः ॥
वोध्यश्चिरित्यादि ॥ नारुडसामानि इमेस्तोममित्यामृचुगातानि ॥ छंदोगाय वृहज्जायेत्यादि ॥ अजिरसं मगिरस्ते
जन्मानीत्यादि ॥ नीलरुद्रं यारुद्रयस्यावित्यादि ॥ अथराजिता देवी परिवर्त्तन्तीत्यादि ॥ मधुसूक्तं मधुवाता ह्यतापत

रामः

॥६०३॥

इत्यादि राधसं नयं धावाण्यिवात्यादि प्ररांतिका ध्यायः ॥ शन्नं ज्ञात्री नवतामवोमीत्यादि होमकाले रु
ज्विदिनौ दारपालौ पूर्वे दार उदस्युरैवौ रात्रिसूक्तौ इंपावमानं सुमंगलं शन्नं इंपाया इति सूक्तानि प
वेता ॥ यशविदौ दक्षिणोशां क्रौरौ इंसौम्यं कौशं मंडं कंच वायित्व ध्यायं च पवेतां ॥ पश्चिमे होमविदौ सु
पसंवैराजं अग्नेयं रुद्रसंहितां ज्येष्ठसामं बोधयेति च पवेत ॥ उत्तरे अथर्ववेदितोरं शाकुनकं पौष्टिकं
सुमहाराजं शन्नं इंपाया इति रुद्रयं च पवेताम् ॥ तत्र गुरुः सर्वकर्मा ध्यक्षो नवेत ॥ अथ होममं
त्रा ॥ तत्र रुद्रवेदितां स्थापनं मंत्रारवर्षदेवतायुक्ता ॥ अथ तत्र देवत्यानि सूक्तानि तथा सि ॥ क्रयामा
त्येकादश चर्चस्पसूक्तस्य हिरण्यस्य पुरुषिः सविता देवताद्याया ॥ पादत्रये मित्रावरुणौ रात्रिवैश्वदेव
तात्रिष्टुपुष्टं दः ॥ आ दानवस्यो ॥ जगती सूर्यप्राज्ञये जपे विनियोगः ॥ क्रयाम्यग्निद्वं ॥ २१ ॥ त्वंसोमेति त्रयोद
श चर्चस्पसूक्तस्य गौतमपुरुषिः सोमो देवता पंचम्यादि द्वादश गायत्र्याः सप्तदशुत्तिक् शोवास्त्रिष्टु न ॥ सो
मप्रीतये जपे विनियोगः ॥ त्वंसोमगवि हो ॥ समिक्षा मिमिति त्रिशक च स्पसूक्तस्य विरूपत्रिगि

दानम.

॥५१॥

रसोऽग्निर्गायत्री नैमप्रातयेसमिधात्रिन्विशोतिरुद्धमिति द्वादशर्चस्य सूक्तस्य बुधो वि श्वेदेवानवमी द्वाद
शोचजगती पंचमी बृहती चतुर्थी षष्ठी गायत्री शेषात्रिंशो बुधप्रातये ० उद्धमधं ० पीतये ० यस्तु
नेत्येकादशर्चस्य वामदेवो नवानां बृहस्पतिरंत्योरिंश बृहस्पतिदशत्रिंश ज्योतिषजगती बृहस्पतिप्रा
तये ० यस्तु ० मराती ॥ शुक्रं त इति चतुष्टयं चरद्वजः पूषात्रिंश पूषा जगती शुक्रप्रातये ० शुक्रं ते ०
न्यस्तं च ॥ आयो हिष्टेति नवर्चसां वरीषसिं ध्वी प आपः सप्तगायत्री पंचमी वर्धमाना सप्तमी प्रष्टोत्से देव
हृ नौ शनी प्रातये ० आयो हिष्टा ० वर्चसा कयान इति पंचदशर्चस्य वामदेव इंदो गायत्री तृतीया पादनि
धत्त राऊ प्रातये ० कयानश्चि ॥ मिषो परे पुंजंती दशर्चस्य मधु छंदा आद्यानां तिसृणां त्र्यं त्यो श्वे ० श्वेतु
थी षष्ठी मीनां मरुतो गायत्री केतु प्रातये ॥ पुंजंति वध्नं रजसः ॥ इति नवमहसूक्तानि ॥ अथाधिदेवतानां
इमारुजायेत्येकादशर्चस्य कुशो रजगती त्र्यं त्ये त्रिंश नेरुद्र प्रातये इमारुजायत द्योः ॥ आयो हिष्टेति न
वर्च पूर्ववत् ॥ उमा प्रातये ० आयो हिष्टा ० वर्चसा प्रातयुतयुजेत्येक विंशत्सूक्तस्य मेधातिथिराद्यानां

रामः

॥६०॥

चतसृणां आश्विनौ चतसृणां सविता द्वयोरग्निरेकादश पादेयो द्वादश पादं जगती वरुणा न्यसेयेषां योधा
वाच्यि यो पंचदश ॥ एधि वीषणां विष्णुर्गायत्री स्कंद प्रातये ॥ प्रातयुजा ० यदे अतो देवा इति षणां मेधा
तिथिर्विष्णुर्गायत्री हरि प्रातये ० अतो देवा ० यदे ॥ अथ आयाहीति विंशत्सूक्तस्य सूक्तस्य नमोऽग्निः प्रगा
थः ब्रह्मप्रातये ० अथ आयाहीति विंशत्सूक्तस्य सूक्तस्य नमोऽग्निः प्रगा
थः ० इंदो विश्वा ० यमीः ॥ आयं गौरिति तिसृणां सार्यराज्ञां त्यागा यत्रायमप्रातये ० आयं गौः ॥ एभि ० ह्युमि ॥ परं म
त्योरिति चतसृणां संकुसुको मत्सुस्त्रिंश काल प्रातये ० परं मत्सु ० ते न चित्तेत्यस्य नर द्रजो मरुतस्त्रिंश ह्युचि
त्र गुप्त प्रातये ० सवित्रा वित्रै ० युवस्वा ॥ अथ प्रत्यधिदेवतां अग्निं दूतमिति द्वादशर्चस्य मेधातिथिरग्निः ष
ष्टा ॥ आद्ये पादे निर्मप्या हवना यौ गायत्री अग्नि प्रातये ॥ अग्निं दूतं ० स्वम ॥ कस्येति पंचदश स्याजी गर्तः ॥
शुन ॥ शो य आद्यया ॥ को द्वितीयायास्ति तिसृणां सविता दशाना वरुणस्तृतीयायास्ति त्र्यो गायत्री शो
षास्त्रिंश नान्नाश्रीतये ० कस्य नूनं ० स्यामास्यो नामेधातिथिः ॥ एधि वीगायत्री नमि प्रातये ० स्योना एधि वि

ज्ञानम०

॥५२॥

ॐ प्रथमः सहस्रशीर्षेति षोडशार्चस्य नारायणः पुरुषोत्तमस्तु वंत्पात्रिष्टुप् प्रविस्तु प्रातये ॥ सहस्रशीर्षा ० देवा ॥ इन्द्राय
कस्ययः पवमानसोमो गायत्री इन्द्रप्रातये ॥ इमांस्वनामातिषस्मा इन्द्राणीं प्राणपनुष्टुप् नंतं त्यापंच पदापंक्ति
॥ इन्द्राणां प्रातये ॥ इमारवनामिधधातु ॥ अजापते हिरण्यगर्भा ॥ प्रजापतिस्त्रिष्टुप् प्रजापतिप्रातये ॥ अजाप
ते ० रयाणां कालिको वसिष्ठासर्पाश्चनुष्टुप् सर्पप्रातये ॥ कालिको नाम सर्प ॥ हन ॥ ब्रह्मा देवानां देवोदासिः प्र
तर्दनो ब्रह्मास्त्रिष्टुप् ब्रह्मप्रातये ० ब्रह्मा ० रे नं ॥ अथ विनायकादिपंचानां ॥ अत न इति नकुसादा ॥ काण्वोगणप
तिगायत्री विनायक प्रातये ॥ आत न इन्द्रवरेते जातवेदसे कश्यपो जातवेदास्त्रिष्टुप् कश्यपप्रातये ॥ जातवेदसे
० तस्य ॥ काणात्रितो वायु रुक्मि क्वायु प्रातये ॥ काणात्रिष्टुप् द्विता ॥ आदि द्वत्स आकाशो गायत्री आकाश
प्रातये ० आदित्य तस्य ॥ दिवा एषा उषो प्रस्तु रोग्मि नौ गायत्री अश्विनो ॥ प्रातये ॥ एषो ० हत ॥ अथ लोकपा
लानां ॥ इदं विश्वं त्यष्टानं ते तामधुच्छंदस इंदोनुष्टुप् इन्द्रप्रातये ॥ इदं विश्वा मसी ॥ अग्निः स सिमितिसप्ता
नां सोची को निर्वैश्वानरो अग्निस्त्रिष्टुप् अग्निप्रातये ॥ अग्निः सग्निः सि उस्व ॥ परे पिवांसमिति षोडशार्चस्य यमः

रामः

115.0411

पंचानां यमः षष्ठांश्च गिरमस्तिष्ठं शांश्चानौ वतस्तृणां यमो द्वादशस्त्रिष्टुभौ द्वे त्रिष्टुभौ पादनि वृत्तौ पंचदश व
हता योऽशीश्च नुष्टुप्यमप्रातये ॥ परेपिवासं ॥ हिता वेद्यादिविष्वमनावैपश्वो निरुति प्रातये ॥ वेद्यादि
॥ मि वमो षिति पंचैनां वसिष्ठो वरुणो गायत्री चं त्याज गता वरुण प्रातये मोषु वरुणो ॥ रीरिषः ॥ वात इति धित्स
॥ वाताय न उलो वायुर्गायत्री ॥ वायु प्रातये ॥ वातश्चावातु ॥ समा वसे ॥ त्वं सोमे तिग्रहवत् ॥ इमारुद्रायेति पू
र्ववत् ॥ सहस्रशर्षेति प्राग्वत् ॥ त्वमिदं नो त्रिर्हता ब्रह्म प्रातये ॥ त्वमिदं प्रया ॥ धसः ॥ अथ वत्सा दिन
वानां जयाश्च त्रेति वसूनां होमयत् ॥ इमा गिर इति सप्तदर्शर्चस्य गार्गसदः कूर्मश्चादित्यस्त्रिष्टुपश्चादित्य
प्रातये ॥ इमा गिर ॥ वराः ॥ अत्रात इति पंचदशर्चस्य गार्गसदः कूर्मरुद्रस्त्रिष्टुपश्चानप्रातये ॥ अत्राते पित
ः ॥ वारः ॥ मरुतो यस्येति दशानां गौतमो गायत्री मरुत्प्रातये ॥ मरुतो यस्य ॥ इमसि ॥ हिरण्यगर्भ इति दशर्च
स्य हिरण्यप्रजापतिः कस्त्रिष्टुपश्च प्रातये हिरण्यगर्भः रयीणां सहस्रशर्षेत्य्युतस्य प्राग्वत् ॥ अत्राते पित
रितीशस्य प्राग्वत् ॥ चित्रे मितिषणाः कुसोर्कस्त्रिष्टुपश्च कर्षातये चित्रं देवानां ॥ उत द्यौः वनस्पत इति तितृ

शानमोस्तुदेवाचनंतोनुष्टुप् ॥ १० ॥ वसप्रजापतिर्वसविष्टुप् ॥ १० ॥ अथवस्वादीनां ॥ स्वर्गादेवावासवंस्त्रिष्टु
 प्रयज्ञोदेवानांकुसत्रादित्यस्त्रिष्टुप् ॥ यणतावंतश्चपरमेष्ठीरुद्रोनुष्टुप् ॥ मरुतोयस्यगौतमोमरुतोगाय
 त्री ॥ वसप्रजापतिर्वद्यायजुः ॥ इदंविष्णुर्मधातिथिरभ्युतोगायत्री ॥ मानस्तोकेकुसुमंशोजगती ॥ चित्रंदे
 वानांकुसोकासूर्यस्त्रिष्टुप् ॥ अयंहिप्रजापतिर्वनस्पतिर्यजुः ॥ अयंहित्वा० रुहेम ॥ इतिहोममंत्राः ॥ अथजप
 सूक्तानि ॥ विन्नाडितिसप्तदशर्चस्यावाकस्यआद्यायाविन्नाडुरततस्तिष्ठणंप्रस्करणः पंचम्याअवत्सारश
 काश्रपः षष्ठावेनः सप्तम्याः कुत्सोष्टम्याः अगस्त्यो नवम्याः अतकक्षसुकक्षौदशम्याः ॥ प्रस्करणबोधयोः
 अथद्वयोर्जमदग्निः पंचदशपातमेघाबोउरपाः कुत्सश्चत्वायाहिरण्यरूपात्रांगिरसः पंचम्याविश्वेदेवाः ष
 ष्ठासोमोन्मासांसूर्यआद्यापंचमीजगती ॥ द्वितीयादितिस्त्रोनवमादशमीवगायत्रस्त्रयोदशीपंचदश्योपम्यावह
 त्योचतुर्दशसतोवहतीशेषासहस्रिष्टुनः सूर्यप्रातयेजयेविनियोगः ॥ त्रिंविन्नाडुहत्प्रश्नः ॥ अथपाठपु
 स्त्वितिचतस्रणांगौतमः सोमस्त्रिष्टुप्बुधप्रा ॥ १ ॥ बृहस्पतिश्चतिगृहमदोवसविष्टुप्बृहस्प सोमप्री ॥ अ

रामः

॥ ६० ॥

षाठंपुत्साविष्टौ ॥ ५ ॥ अग्निमूर्धविस्तुपादोनिर्गायत्री ॥ १ ॥ उद्धुधस्वपरमिष्टाग्निस्त्रिष्टुप्बुधप्रा ॥ १ ॥ बृहस्पति
 चतिगृहमदोवसविष्टुप्बृहस्पतिप्रा ॥ १ ॥ अथात्यरिस्तुतः प्रजापत्यश्चिसरस्वतीप्राइंजगतीशानोदेवीद
 धुः ॥ अथर्वणआयोगायत्री ॥ २ ॥ कयानश्चित्रं वामदेवोरतुः गायत्रीकेतुंरुगवन्मक्षंदाअग्निर्गायत्री ॥ ५ ॥ एतमे
 त्राएवसूक्तानि ॥ अथाधिदेवतानां ॥ षट् ० षष्ठिमंत्रात्मनोरुद्राध्यायस्यपरमेष्ठीरुषिः ॥ आद्यानांषोडशाना
 मेकारुद्रस्ततोवक्रुद्रोआद्यागायत्रीतिसेनुष्टुप्नेदेजगत्योनमोहिरण्यबाहवइत्यतत्रिशयज्रविज्ञायइसु
 परिष्ठाहृहती ॥ इमारुद्रयेतिजगतीयातेरुद्रेसनुष्टुप्ततोद्विष्टुनोविकिरिद्रेत्याद्यादादशानुष्टुनशेषाणित्राणि
 यजंषिरुद्ररूपा० नमस्तैरुद्र० दध्माइइदधाः इत्यंताः षोडशैवरुद्रसूक्तमिति रूपनारायणाये ॥ प्राणांतोदक
 स्पत्राः ॥ अथतेउत्तरनारायणोनारायणस्त्रिष्टुप्उमाप्रातये ॥ १ ॥ यदक्रंदोभार्गवजमदग्निदीर्यतमसोअस्त्रिष्टुप्
 स्कंदप्री ॥ १ ॥ सहस्रशोर्षेतिषोडशानोनारायणाः पुरुषोनुष्टुप्त्रेत्यात्रिष्टुप्बुधप्रा ॥ १ ॥ ॥ अथब्रह्मप्रजापति
 र्वसविष्टुः वसप्री ॥ १ ॥ अथक्रुद्रिष्टुप् ॥ षष्ठावामदेवोनिर्जगती ॥ सप्तम्याविष्णुमित्रंशानोस्त्रिष्टुप् ॥ अष्टमा

दानम०

॥५६॥

स्यतिप्री०॥२॥ततोव्याहृतिहोमादिवर्हिर्होमांतंयजुर्वेदिकंपूर्णकृतिप्राग्नाविकर्मकृत्यात्॥अथसामगानां
कुशकंडिकानंतरंप्रधानहोममंत्रा॥३॥हंसप्रस्करवःसूर्येगा॥२॥अग्निमूर्द्धाविरुणो नोमगायत्री॥अथ
येविवस्वतमंजोमहन्निबुधोवहता॥४॥वहस्पतेपरिदायातिरथोवहस्पतिस्त्रिष्टुप्॥शुक्रंतेनरदाजःशु
क्रस्त्रिष्टुप्॥५॥शन्नोदेवाःसिंधुद्विपःशनिर्गायत्री॥६॥कयानोवामदेवोराहुर्गायत्री॥७॥केतुंहरावन्मधुच्छंदो
केतवोगायत्री॥८॥अथाधिदेवतानां॥आवोराजो नं वामदेवोरुद्रस्त्रिष्टुप्॥९॥आपोहिष्ठासिंधुद्विपः
मागायत्री॥१०॥स्योनाष्टयिवामेधातिथिःस्कंदउल्लिभक्॥इंदंविष्णुर्मेधातिथिविष्णुर्गायत्री॥११॥त्वमित्सप्र
थागौतमोब्रह्मावहस्पति॥१२॥इंमिदेवताउक्तस्तुगिंस्त्रिष्टुप्॥१३॥अयं गौःसर्पराजीयमप्री०ब्रह्म
जज्ञानं ब्रह्माकालस्त्रिष्टुप्॥१४॥चित्रशक्तिशोमित्रगुप्तोजगता॥१५॥अथप्रत्यधिदेवतानां॥अग्निदूतंनरदा
जोमिर्गायत्री॥१६॥उदुन्नमंगोतमश्चापस्त्रिष्टुप्॥१७॥अथियंतरिक्षंविष्णुः॥अथियुल्लिभक्॥सहस्रशीर्षानाराय
णोविष्णुरनुष्टुप्॥१८॥इदोषोवधायइंजोगायत्री॥एकाष्टकावसिष्टइंशरान्निष्टुप्॥१९॥प्रजपतेनत्वद्विराप

रामः
॥६०॥

गर्भःप्रजापतिस्त्रिष्टुप्॥विदित्रावसिष्टःसर्पस्त्रिष्टुप्॥२०॥एषब्रह्माप्रजापतिर्ब्रह्माद्विपदागायत्री॥२१॥अथ
विनायकादियंचानां॥आतूनो गौरीवितोर्गापतिगायत्री॥२२॥इमंस्तोमोक्तुशोदुर्गायजगती॥२३॥काणा
शिशुरिंदोवायुरुल्लिभक्॥२४॥आदित्यत्नस्पनिधनकाशोगायत्री॥२५॥एषोउशाप्रस्करवोमिर्नोगायत्री॥२६॥अ
थलोकपाला॥त्वामिद्विनरदाजइंदोवहता॥२७॥अग्निर्वत्राणिश्रौतोमिर्गायत्री॥२८॥नाकेसुपस्मयमोयम
स्त्रिष्टुप्॥२९॥अवेष्ठाहात्यादित्योनिर्कृतिरुक्लिभक्॥इमंमेपुष्कलोवरुणो गायत्री॥३०॥वातश्चावातुप्रतीचोनेका
शतौवायुर्गायत्रीस्वादिएयागंनारःसोमोगायत्री॥३१॥तद्वोगायरुद्रइंशागायत्री॥३२॥त्वमानोअधोउशनाअ
नंतस्त्रिष्टुप्॥३३॥ब्रह्मजज्ञानं ब्रह्माब्रह्मात्रिष्टुप्॥३४॥अथवस्वादिनां॥तमग्निमस्तेवामदेवोविराट्॥अदि
त्यैरिंदंनरदाजदित्योविराट्॥आवोराजानं वामदेवोरुद्रास्त्रिष्टुप्॥३५॥पवमानाअक्षतस्तथादारसनमरुतो
वहता॥३६॥ब्रह्मजज्ञानं ब्रह्मात्रिष्टुप्॥३७॥इंदंविष्णुर्मेधातिथिरसुतोगायत्री॥३८॥आत्वामोमस्पसोमईशा
नोवहता॥इंशयनदतो गौरीवितोर्कोगायत्री॥वनस्पतेविदुंगोताश्वयोवनस्पतिस्त्रिष्टुप्॥३९॥इतिसा

दानम्

॥५४॥

विष्णुर्गायत्री ॥ इन्द्राजुषस्त्वब्रह्मेन्द्रोनुष्टुप् ॥ ५ ॥ अथेतादन्वयवर्जोऽपनुष्टुबं ॥ ६ ॥ नक्तं जातोऽस्य यवार्वा प्रजापतिरनुष्टु
पु ॥ सर्पांस्तु सर्पायर्वा सर्पा ॥ ६ ॥ येदिशामयवर्वा ब्रह्मास्त्रिष्टुप् ॥ ७ ॥ अथविनायकादिपञ्चानां ॥ निर्लक्ष्म इविणोदाविना
यकोनुष्टुप् ॥ १ ॥ वृत्तनाजितमयवर्वा दुर्गास्त्रिष्टुप् ॥ २ ॥ अथतस्त्रिष्टुवा ब्रह्मावायुरनुष्टुप् ॥ ३ ॥ आम्पंतोयवर्वा आकाश
स्त्रिष्टुप् ॥ ४ ॥ संचेत्तयो यों गिरास्त्रिष्टुवा वतुष्टुप् ॥ ५ ॥ अथदिक्पालानां ॥ इममिन्द्रब्रह्मेन्द्रस्त्रिष्टुप् ॥ तेमृत्युर्ब्रह्माय
मस्त्रिष्टुप् ॥ ३ ॥ अथनितंनिकृतिरयवर्वा निकृतिरनुष्टुप् ॥ ४ ॥ येपश्चाज्जकृत्ययवर्वरुणस्त्रिष्टुप् ॥ ५ ॥ वायोः सवितुर
यवर्वा वायुस्त्रिष्टुप् ॥ ६ ॥ यउत्तरतो ब्रह्मासोमस्त्रिष्टुप् ॥ ७ ॥ अताददात्वे गिरा इशानो गायत्री ॥ ८ ॥ अथनंतं विततमय
वर्वा अथनंतपंक्ति ॥ ९ ॥ ब्रह्मापरं पूज्यतोमय ब्रह्मास्त्रिष्टुप् ॥ १० ॥ अथवत्सादीनां ॥ याना वह ब्रह्मावसवस्त्रिष्टुप्
॥ ११ ॥ अथदित्या ब्रह्मा अथदित्त्रिष्टुप् ॥ १२ ॥ अथरुद्रजलाय ब्रह्मा रुद्रास्त्रिष्टुप् ॥ १३ ॥ अथमरुतामन्वे यवर्वा मरुतस्त्रिष्टुप् ॥ १४ ॥ इमा ब्र
ह्मास्त्रिष्टुप् ॥ १५ ॥ तद्विष्णोर्ब्रह्मा च्युतो गायत्री ॥ १६ ॥ अथरुद्रजलाय ब्रह्मे शस्त्रिष्टुप् ॥ १७ ॥ वत्सो विराजो ब्रह्मा कस्त्रिष्टुप् ॥
वनस्पतेर्वा इन्द्रो यवर्वा वनस्पतिस्त्रिष्टुप् ॥ १८ ॥ इत्यथर्वे कर्तव्यमंत्रा ॥ अथसूक्तानि ॥ विषासहिं स हामानेति प

रामः

॥ ई २२५ ॥

समथर्वास्तुर्यो जगती सूर्यज पे विनियोग ॥ एवमथेपि द्वांशक धूममिति चतुर्णामथर्वा सोमो नुष्टुप ॥ त्वया
मन्यो इति समानां ब्रह्म नोमस्त्रिष्टुप ॥ सोमे स्यो शो इति चतुर्णामथर्वा बुधो नुष्टुप ॥ धा नडा दधि श्रेय इति
स्य ब्रह्मा ब्रह्मस्यतिस्त्रिष्टुप ॥ १२ सुक्रो सीत्यर्थवस्तुक्रो नुष्टुप ॥ १३ प्रणा यनम इति स्त्रिष्टुप ॥ ब्रह्मा शनिस्त्रिष्टुप ॥ रा
राजानं ब्रह्माराजस्त्रिष्टुप ॥ १४ यस्तेष्ट्युरिति तत्त्वस्यायवाके तवस्त्रिष्टुप ॥ अद्य योरं त्या नुष्टुप ॥ १५ अथाधि देव
तानां ॥ मानो विदधिति चतस्रणां ब्रह्मा रुद्रस्त्रिष्टुप ॥ १६ आहि शसि धक्षी पउमा गा यत्री ॥ १७ अग्नि रिविमनो
ब्रह्मा स्कंदस्त्रिष्टुप ॥ १८ यत इंद इति पंचानामथर्वा विलस्त्रिष्टुप ॥ वं त्या गायत्री विलुप्री ॥ १९ ॥ २० ब्रह्म जज्ञान
मिति सप्तानां मथर्वा ब्रह्मस्त्रिष्टुप ॥ २१ इंद्रे जयातीति तत्त्वस्य ब्रह्मैव विलुस्त्रिष्टुप ॥ इंद्री ॥ २२ यमो मृत्यु रिति
तत्त्वस्य ब्रह्मा यमस्त्रिष्टुप ॥ यम ॥ २३ त्वो हितः काल इति द्वयोरथर्वा काजो नुष्टुप ॥ २४ अथ इंद्रे परस्तादिति चत
स्रणामथर्वा वित्रणु मस्त्रिष्टुप ॥ २५ ॥ २६ अथ प्रत्यधि देवता ॥ नो ॥ अग्नेर्मन्व इति तत्त्वस्य ब्रह्माग्निस्त्रिष्टुप ॥ २७ शन्नो
देव इति चतस्रणां ब्रह्मा यो गायत्री धसत्यं ब्रह्म इति ब्रह्माग्निस्त्रिष्टुप ॥ यत इंद इति पंचवैलवं प्राग्वत इंद्रे

दानम.

॥५॥

बुधस्वेत्येकस्य ब्रह्मेणो नुष्टुप ॥ २ ॥ त्रैतपादावित्येकस्याथर्वेणो नुष्टुप ॥ प्रजापतेन त्वदिति द्वयोर्ब्राह्मणप्रजापति
स्त्रिष्टुप ॥ २ ॥ शैरनेकेत्यष्टानामथर्वसर्वाः पंक्तिः ॥ ६ ॥ ब्रह्मजज्ञानमिति सप्तवंशं प्राग्वत् ॥ ७ ॥ अथ विनायक
द्विपंचानां ॥ निर्जक्ष्यमिति चतसृणां ॥ ८ ॥ विष्णोर्द्विविको नुष्टुप ॥ ९ ॥ ४८ जनाजितमथर्वा दुर्गा त्रिष्टुप ॥ १० ॥ वायोः सवितु
रिद्वयोरथर्वा वायुस्त्रिष्टुप ॥ ११ ॥ पुरं यो ब्रह्मणे ॥ इति चतसृणां ब्रह्माकाशो नुष्टुप ॥ १२ ॥ अश्विना ब्रह्मणे तस्य ब्रह्म
श्विनौ त्रिष्टुप ॥ अथ लोकपालानां ॥ तत्रेणं प्रियमानां त्रयस्रच ॥ प्रागुक्तस्वयस्यासा आसनीति सृणां ब्रह्मानि
कृतिस्त्रिष्टुप ॥ १३ ॥ उदुत्तमं ब्रह्मावरुणा त्रिष्टुप ॥ वायोः सवितुरिति वायवीयो ह्यचः प्राग्वत् ॥ १४ ॥ शक्रधर्ममि
ति चतस्रः सोमस्य ॥ १५ ॥ नो विदन्निति चतस्रस्तस्मै शस्यशैरनेकेत्यष्टावनेतस्य ॥ १६ ॥ ब्रह्मजज्ञानमिति ब्रह्मणा
सप्त एतानि पूर्ववत् ॥ ब्रह्मादित्यरुद्रमरुतां होममंत्रा ॥ एव ० ब्रह्मजज्ञानमिति सप्त ब्रह्मणा ॥ यत इन्द्र इति पवायु
तस्यामानो विदन्निति चतस्रस्तस्मै शस्य ॥ आहमिति षडर्कस्य ० एतानि पूर्ववत् ॥ वनस्पतेर्होममंत्रा एव ० ततः स्वस्वश
रवीयं स्विष्टदन्मा जानहोमादि पूर्णाहुति प्राजाविकर्मशेषं कुर्युः ॥ ततो यजमानो मंडपं प्राग्धारकं लशसमापे

रामः

॥ ६१२ ॥

वातारमिदं गगं इन्द्रिष्टुप ॥ इन्द्रात्यर्थं बलिदाने विनियोगः ॥ वातारमिदं इन्द्राय गायसपरिवाराय सायुधा
यसशक्तिकायां मुसदा पंमाषनं कंबलिं समर्पयामिनम इति स होमं माषनं कंबलिं समर्पयामित्वाना
इन्द्रादिशं रक्ष बलिं नक्षममसकुटुंबस्यायुः कर्त्ता होमकर्त्ता शुभक नक्षत्रां तिकर्त्ता पुष्टिकर्त्ता तुष्टिकर्त्ता
नवेति प्रार्थयेत् ॥ एवमाग्नेयादिस्पृहोमोक्तायादि मंत्रैर्बलिदानं प्रार्थनं च एवमग्निदेवता प्रत्यग्निदेवता
सहितेभ्यः सूर्यादिग्रहेभ्योऽपि होमोक्तैस्तत्र नमंत्रैः विनायक दुर्गा वाग्वाकाशाश्विवातो अतिक्षेत्राधिपतिभ्य
स्तत्र नमंत्रैर्होमोक्तैरेव ॥ ततश्चाचार्यो यजमानान्वारक्षत्कचिस्तु वेणु द्वादशवारं चतुर्वारं वातारिकेलादिफ
लपुक्ता ज्यं गृह्णात्वा विनियोगः ॥ एवमग्नेपि विनियोगः ॥ मूर्धनं दिवो नरघाजो वैश्वानरस्त्रिष्टुप ॥ पुनरग्निर्वसु
रुद्रादित्यस्त्रिष्टुप ॥ पूर्णादवि विष्टे देवाः शतक्रतुरनुष्टुप ॥ सप्ततैश्चाग्नेसमवानग्निर्जगता ॥ धामं ते स्वाहेति य
जमानस्त ॥ इदमग्नेयै वैश्वानराय वसु र्द्रादित्येभ्यः शतक्रतवे सप्तवते यये ज्ञानममेति यजेता ॥ काताया नांत
मूर्धनं दिव इत्येव पूर्णाहुति मंत्रः ॥ अथ य इदं नममेति त्यागः ॥ सामगानांतु ॥ प्रजापतिरुषिर्गायत्री छंदः इन्द्रो

दानम्.

॥६०॥

देवतायशस्का मस्य यजनाय प्रयोगे विनियोगः ॥ सूर्यो मयशसा तु होमियो स्पेज होति वरमस्पे दचाति वरं व
रोयशसानामिलोके स्वादेत्यनेन स्तुवेणैव होमः ॥ इजाय इदं नममेति सागः ॥ ततो वसो धीरियो होष्यामातिमं
कल्पयजमानो वसो धीरां जक्रुयात् मंत्रास्तु ॥ अग्निमाल इति नवानां मधुच्छंदाश्च निर्गयन्ना वसो धीयां वि
नियोगः ॥ विष्णोर्नुक मिति षण्णं दार्धतमा विष्णु स्त्रिष्टुष्टु ॥ आते पितरिति पंचदशा नां गृह्यमहो रुद्रस्त्रिष्टुष्टु पृश्ना
दिष्टयेति नवानां मधुच्छंदा पवमान सोमो गायत्री ॥ महा वैश्वानरसामो वैश्वानरः कृषिर्वैश्वानरो देवता पय्या
वृहता छंदः ॥ ज्येष्ठसामो नरदा जनैरुति कृषिर्वैश्वानरो देवता पय्या वृहता छंदः ॥ ज्येष्ठसामो नरदा जनैरुति वै
श्वानरो देवता त्रिष्टुष्टु छंदः ॥ वसो धीरां जुहोतीत्यनुवाकमपि कंठं ति शिष्टा ॥ वसो धीरा होमस्तु महा दानं जलशयो
रः सर्गदो नास्तीति बहवः ॥ ततः पूर्णपात्रविमोकादिचयया शारवं समाप्याचार्य सहिता कृत्विजः सर्वेषां
निरनुलिप्तांगं पत्न्या पुत्रादिसहितं यजमानं स्वशारवीर्यं मंत्रैर्न वग्रहपीठसमापस्य कलशो दकेन संपा
तकलशो दकेन वानिषिंचेयुः पौराणैश्च ते च ॥ सुरास्त्वामनिषिंचंतु ब्रह्मविष्णु महेश्वरा वासुदेवो जग

रामः

॥६१॥

आपस्तथा संकर्षणे विनुः ॥ प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च नवंतु विनयायते ॥ आरं उलोचिर्नगवान् यमो वै नैर्कृत्तिस्त
था वसुणपवनश्चैव धना धास्तथा शिवः ॥ ब्रह्मणाः सहिताः सर्वे दिक्पाला पातुते सदा ॥ कीर्तिलक्ष्मा धृति
मेधा पुष्टिश्चक्रियामति ॥ बुद्धिर्लज्जा वयुः शान्तिस्तृष्टिकांतिश्च मातरः ॥ एतास्त्वामनिषिंचंतु देवपत्न्याः समाग
ता ॥ आदित्यश्चंद्रमानौ मोबुधजावसिता कजा ॥ ग्रहास्त्वामनिषिंचंतुः राहुकेतुश्च तपिता देव दानवगंधर्वा यक्ष
सपन्नगाः ॥ ऋषयो मनवो गवो देवमातर एव च ॥ देवपत्न्योऽनुमानागो देत्याश्च सरसांगणाः ॥ अस्त्राणि सर्वशस्त्राणि
राजानो वाहनानि च ॥ श्रौषधा विचरत्नानि कालस्यावयवाश्च ये सरितः सागराः शैलास्तार्या विजलदा एते त्वाम
निषिंचंतु सर्वकामार्थसिद्धय इति त्वच्छं योरावृणा मह इति ॥ ततः यजमानः स्वात्वाशुक्ल गंधं माल्या वरधर
आचार्यादीन् संपूज्य स्तेभ्यो दक्षिणां दद्यात् ॥ तत्राचार्याय धेनुः ब्रह्मणे कृष्णान् दानवै स दस्यस्त्रिष्टारपाला
दिभ्यो यथाशक्ति ॥ तथा धेनुशरवस्तथानडा नैऋतसो हयः क्रमात् ॥ कृष्णगोराय संछाग एता वै दक्षिणाः क्रमा
द्ब्रह्मनुद्दिश्य देयाः ॥ ततश्चात्मा ब्रह्मणा नोजयेत्संकल्पयेद्वाऽशक्तौ ॥ ततो दीनानां धेन्यो नूयसो दक्षिणां दत्वा

दानम्

॥ ६१ ॥

उपदेवतानोयहपावदेवतानां चोत्तरपूजां कृत्वा यातु देवगणाः ॥ अम्पारमिदं यथा उचिष्टः ब्रह्मणस्पत इतिता उच्यते ॥
इतिविस्मृत्यमं यथादीचप्रतिमादीश्च सर्वान्मं नाराणां चार्याय प्रतिपाद्ययस्य स्मृत्या च नामोक्ताः ॥ त्रिमाहाकुर्व
तामिति पश्चित्वा कर्मपुराणं कृत्वा विनाशिशो गृह्णात्वा तान्मस्त्यसुहृद्युतो नृणां तिसर्वो शिवं म् ॥ इति
श्रीचदशंकरात्मजनालकं वोक्तो दानपरिभाषा प्रयोगः ॥ श्रीरविर्जयति श्रुयदानानि सांख्ये ॥ अथा
तां संप्रवक्ष्यामि ॥ आदिना षोडशमहादानान्युक्तानि यथा ॥ आद्यैतु सर्वदानां नांतु लापुरुषसंज्ञितं ॥ हिरण्य
गर्भदानं च ब्रह्मांडं तदनंतरं कल्पयादपदानं च गोसहस्रं च पंचमं ॥ हिरण्यकामधेनुश्च हिरण्यश्वस्तथैव
च ॥ हिरण्यश्वरथस्तद्वदेमहस्तिरथस्तथा ॥ पंचलांगलकंत द्वादशदानं तथैव च ॥ द्वादशं विश्वचक्रं च ततः
कल्पलतात्मकं सप्तमागरदानं च रत्नधेनुस्तथैव च ॥ महाभूतषट्स्तद्वत्सोडशः परिकीर्तितः ॥ तस्मादारा
ध्यगोविंदमुमापतिविनायकः ॥ महादानमस्वकुप्यादिष्वैवैवानुमोदिता तथा ॥ षोडशारत्निमानं च दश
द्वावाकरान् ॥ मंडपं कारयेद्विद्वान्चतुर्नडासनं बुधः ॥ नडासनानि द्वावराणां तिकचित् ॥ कुंडसमीपगता

रामः

॥ ६१ ॥

न्यासनानीति परे तथा ॥ सप्तहस्तानवेदं दशमध्ये पंचकरा यवा ॥ तन्मध्ये तोरणं कुर्यात्सारदारुमयं शुभं ॥ षो
डशहस्तपक्षे सप्तहस्ता द्वादशहस्तयोः पंचहस्तेति ॥ साच पूर्वमेव निर्णयता ॥ तस्यामध्यगतया वस्त्रैश्च
वर्षाश्चिमयोः शाकं गुंदादेवदारुश्चापणं विश्वकदंबकांचनादानामन्यत्र मतिर्मितं सप्तहस्तचतुरस्रं स्तं नद
यं निषेयं ॥ हस्तद्वयं च मूलां स्तं नयोरंतरालं तु हस्तचतुष्टयतयोरुपरि हस्तमिता चूडा ॥ हस्तमित्यत्काष्ठिं वा
कायं ॥ एवमुत्तमोपि स्तं न सजातीयकाष्ठघटितः पंचहस्तोतयो वितस्तिमान्यत्काष्ठतविलस्तं न चूडयोर्वित
स्तिमान्स्वा चूडान्यावास्तं न विलयोर्निवेशः ॥ तदेतत्तोरणं ॥ उत्तरंगमध्ये धोनालोदं कवकमकुं वं वाकी
लेन निवेशयेत् ॥ उत्तरंगकाष्ठात्पुंड्रगुजावलं विदुलालं वमाय ॥ तुलातु पूर्वोक्तकाष्ठमयी दशांगुलसूत्रवेष्टनस्तु
लाचतुर्निःसादैर्वाहस्तेर्वाधौ वर्तुलाग्रंतयोर्मध्ये च षडंगुलो मिता चतुरस्राकायां ॥ तस्यां चतुलावदीर्घप
दद्वयवानिवेशं तयोर्मध्ये च पदत्रयं षडंगुलं निवेशः ॥ मध्ये चान्ये चतुर्विंशतिवधानिवेशः ॥ सावर्णाद्या
॥ तस्याः षडंगुलयोरधो नावा बडिशकृतिकटकद्वयं निवेशः ॥ मध्ये बौद्धागणकं ततस्तान्मपलानां दश

दानम्

॥६२॥

एषद्वयैः क्रमात्पंचचतुर्मासैर्विवादेशमासेवर्तुलेपंचतुरस्रगुलोद्धितप्रान्तेताम्रचतुर्वज्रयान्वितेफ
लयावितेफलकेलोहानिस्त्रिहस्तानिश्चतस्रनिःश्वरवलाभीरजुनिर्वातुलांतयोरवलंबयेत्यथाकल
कपोर्धर्मश्चवितस्तिमितमंतरंभवति॥हेमाद्रिरूपनारायणादिनिस्तकाष्टमयेधफलकेउक्ते॥तथाकुर्या
कुंडानिचत्वारिचतुर्दिहिविवक्षणा॥सुमेरवलांयोनितांयुतानितानिसंपूर्णकुंजानिसहस्रानि॥सुताम्रपात्रद्वय
संपुंतानिसयज्ञपात्राणिमविष्टराणि॥हस्तेप्रमाणानितिलाज्यपुष्पभूयोपहाराणिसुशोभनानि॥पूर्वोत्तरेहस्त
मितायवेदीयहादिदेवेश्वरपूजनायाविस्तारायामोद्धायेर्हस्तमितेतिकेचित्॥वतस्फुद्धायेतिहेमाद्रितदुक्तं
गर्तस्योत्तरपूर्वेणवितस्तिद्वयविस्तृतांवप्रत्रययुतांवेदिवितस्तुद्धायसंयुतामाश्रये॥द्विरंगुलोद्धितोवप्राप्र
यनस्तसुदाहृत॥अंगुलोद्धायसंयुक्तंवप्रद्वयमथोपरि॥अंगुलस्तत्रविस्तारःसर्वेषांकधितोबुधैरिति॥तथा॥
अनेनविधिनायस्तुलापुरुषमाचरेत्॥प्रतिलोकाधिपस्तनप्रतिमन्वतरंवसेत्॥विमानेनार्कवर्णेनकिंकि
राजालमालिना॥पूज्यधनोभोगेनिश्चततोविष्णुपुरं ब्रजेत्॥कल्पकोटिशतंयावत्तस्मिन्नेकेमहायतेकर्मह

रामः

॥६२५॥

यदिहपुनरुविराजराजोन्मृपालमौलिमणिरंजितपादपावश्रान्वितोभवतियज्ञसहस्रयाजीदीप्तयुतायुजि
तसर्वमहायलोकयोदीयमानमपिपशुपतिभक्तियुक्तःकालांतरेस्मरतिवाचपतीहलोकेयोवाश्रणोतिप्रता
प्रमानलोकःप्राप्नोतिधामसपुरंदरदेवजुष्टमिति॥अथतुलापुरुषदानप्रयोगः॥तत्राधिवासनात्सर्वदिनेह
तैकनक्तादिरधिवासनदिनेयजमानोदेशकालौसंकीर्त्यब्रह्महत्यादिसर्वपापनाशपूर्वकसर्वमन्वतरकालाव
च्छिन्नसर्वलोकपालस्थानाधिकरणवसोत्तरकालोत्सरोगणाविष्टितकलरणात्किंकिणीगरासंडितार्कवरावि
मानकरणाकवैकुण्ठबभ्रुवनगमनानंतरकल्पकोटिशतावधिश्रुवाविष्णुपुरवासोत्तराखिलनृपालमौलिमा
णिवयुमालोपरंजितवरणपावत्वविशेषितराजत्वश्रदानुविध्यसहस्रयाजित्वप्रदीप्तप्रतापानलाशेष
महापालविजयकामोचाश्वस्तुलापुरुषदानमहप्रतिपादयिष्यइतिसंकाल्प॥एकस्याप्रतिमायागोवि
दमयपरायासुमापतिविनायकौगोविंदायनमउमापतिविनायकाभ्यामनमइतिसंपूज्यविप्रत्रयंचसंपूज्य
विप्राजोगृहोत्वाषोडशमाहसप्तवसोर्दशश्चसंपूज्यनांदीश्राद्धपुण्याहवाचनपूर्वककृत्विग्धारपतिवर

दानम्

॥६३॥

रातदायमधुपर्कपूजनानिपूर्वाह्ने कृत्वा पराह्ने गुरुमहितो मंडपपूजां कुर्यात् तत्र कृत्विजः प्रतिकुंडमेकैकं कक्षं
मपि पूर्वैकैः स्थापयेयुः कक्षं स्थापनं गुरुः कुर्यादिति परेति तत्र कृत्विजः स्वकुंडं स्वैः सिंहापयेयुः गुरुः स्वकुंडं स्वैः
हावेद्यां षोडशारं ग्रहवेद्यां सर्वतो नक्षत्रविलिख्य नक्षत्रास्तस्यामेव वेद्यां प्रतिमां सुवासस्यार्धविनस्पत्यं तैः कपंचा
शदेवताश्च संपूज्य नवग्रहवेदिकलशं स्थापनं नक्षत्राणि प्राक्कृत्य कृत्वा सर्वकर्माध्यक्षतया तिष्ठेत् कृत्वि
जस्तु तिलाज्यद्रव्येण प्रत्येकमष्टोत्तरशतं संख्यया विंशति संख्यया वा ग्रहादिहोमं सूक्तजपद्वारसूक्तं न
वौ नष्टा गच्छत्वा सिद्धिं कदापि पूर्णं कृति प्राक्तनं कर्म कुर्यात् ततो गुरुः नृमि नृमिमगान्माता नृमि मातरं मषगा
नां नृयामपुत्रैः पशुनिर्योमां देहिमनिघृतामिति नृमिं स्मरेत् ततो स्तारणस्य शौ तुलायज्ञस्य पूर्वस्यां सुप्र
भं नाम तोरणं महावीर्यं महाकायं सुवर्णं सदृशप्रभं अत्र द्वारे स्थितः शैलो मात्स्यवांश्च महाद्युतिः एद्ये हि सुप्र
भ तोरणं तुलायं जंरं हविर्घ्नं नाशयन्निमील्य त्याक्त्वा नंदश्चिराशागतं तस्य जीमारवं नाम तोरणं महा
वीर्यं महाकायं निजं जनसमप्रभं अत्र द्वारे स्थितः शैलो विध्योनाम महावपुः एद्ये हि नाम तोरणे त्यादि पू

रामः

॥६३॥

र्ववत् इत्येतेत्यावाहनं पश्चिमां दिशामाश्रित्य सुदं पुं नाम तोरणं द्वारितं त्रिस्थितः शैलो गंधमादनसंज्ञकः ए
द्ये हि सुदं प्र तोरणे त्यादि शान्ते देव रित्या कानं पूर्वादि द्वारनामानि पूर्व द्वारं वितानं स्यादक्षिणं पुष्पकं नवेत्
पश्चिमाय घनं नाम कामदं चोत्तरं स्मृतमिति तत्र एद्ये हि वितानं द्वारे जितं तेनामनिश्चतुर्द्वारावाहनं कार्यं
अथ कुंडं कुमपुष्पधूपदीपबलानादाय पूर्व जागे उतु न शाय कृत्वेदं मूर्तये इदं देवत्याय मात्स्यवत्पर्वतसहिता
यवितानाख्यं पूर्व द्वाराश्रिताय द्वारपालसहिताय सुप्रभनाम् अथ उत्तर तोरणाय नम इति पूजयेद्बलिं च दद्यात्
तदक्षिणेशो ननाय यजुर्वेदमूर्तये यमदेवत्याय विध्यपर्वतप्रतापपुष्पकारव्यदक्षिण द्वारमाश्रिताय रक्षो
पालसहिताय नीमनाम्ने शौ दुंबर तोरणाय नम इति पश्चिमसुधर्माय सामवेदमूर्तये वरुणदेवत्याय गं
धमादनसहिताय घननाम पश्चिम द्वारमाश्रिताय द्वारपालसहिताय विकटारव्य तोरणाय नम इति उत्तरे पू
जयेत् मंडपं तत्रैषु सर्वेभ्यो देवेभ्यो नम इति पूजयेत् वैशेषु किं नरेभ्यो नमः पृष्टे पन्नगेभ्यो नमः ततः क्षेत्रया
लाय मंडपाधः पूजयेद्बलिं च दद्यात् कुमुदः कुमुदाक्षश्च पुंडरीको यवामनः शंकुकर्षः सर्वनेत्रसुखरवः सुप्र

दानम०

॥६५॥

तिष्ठति॥ ब्रह्मानागश्च पूर्वादिदशैते ध्वजनायकाः॥ कुमुदसहिताय पूर्वध्वजाय नम इति गंधादिदद्यात्॥ एवं
कुमुदाक्षसहितायेत्यादिदश ध्वजास्तदेवान् पूजयेत्॥ गुरुयजमानसहितः पुष्पध्वजपदीपौ माषनक्रबलि
वातर्यनादंकारयन् मंडपपूर्वद्वारदेशे॥ उरैर्द्येहि सर्वमिरसिद्धसाधैरनिष्टतो वज्रधरामरेश संवाज्यमा
नोक्षरसागणेन रक्षाध्वरं वीजगवन्नमस्ते इति दंभावाद्ये प्रायनम इति संपूज्ये प्रायनम इति सांगाय सपरि
वाराय सायुधा यसाय सशक्तिकायैष पुष्पादिसहितो माषनक्रबलिनममेति च बलिनममेति च बलिदद्यात्
एवमाग्नेयादिभ्यश्चामादिभ्यः मंत्रास्त॥ एद्ये सर्वामरहव्यवाहमुनिप्रवारैरनितो निजुष्टा तेजो वता लोकग
णेन सार्द्धममाध्वरं रक्षकवेनमस्ते॥ एद्ये हि वैवस्वत धर्मराजसर्वामरो रचितदिव्यमूर्ते शुभाशुभानंदशुचाम
धात्राशिवायमः पाहिसखं नमस्ते॥ एद्ये हिरक्षोगणनायकस्त्वं विशालवेतालपिशु च संघैः॥ ममाध्वरं पाहि शु
भाधिनाय लोके श्वरस्त्वं नगवन्नमस्ते॥ एद्ये हियादोगणवारिधानां गणेन यजन्महाक्षरो निविद्याध्वरे प्रा
मरगायमानपरिहित्वमस्मान्मगन्नमस्ते॥ एद्ये हियज्ञे मम रक्षणाय मृगाधिरुडः सह सिद्धसंघैः॥ नागाधिपका

रामः

॥६१७॥

नकवेः महायगृहाण पूजां नगवन्नमस्ते॥ एद्ये हियज्ञेश्वरयज्ञरक्षां विधत्स्व नक्षत्रगणेन सार्द्धसर्वौषधानि
पिष्टनिः सहैव गृहाण पूजां नगवन्नमस्ते॥ एद्ये हि विश्वेश्वर नक्षि शूलकयाजरवद्वांगणेन सार्द्धं लोके नृते
श्वरयज्ञसिद्धौ गृहाण पूजां नगवन्नमस्ते॥ एद्ये हियातालधरामरं दनागांगना किं न रगायमानयक्षोरगै
प्रामरलोक सार्द्धं नंतरक्षाध्वरमस्मदीयं॥ तु एद्ये ध्वहि विश्वाधिपते मुनाइ लो कन सार्द्धं पितृदेवतानिः
सर्वस्य धाता स्य नित प्रनावो विश्वाधारं नः सततं शिवाय॥ एतत्तत्पूर्वस्यादि शि किं चिद्भूमिदुपलिप्य तत्र त्रैलोक्ये
कोयानि नृतानि चराणि स्थावराणि च॥ ब्रह्मविष्णुशिवायैः सार्द्धं रक्षां कुर्वंतु ताति मे देव दानवगंधर्वायक्षराक्ष
सपन्नगाः॥ कृषयो मन्त्रवोगावो देवमातर एव च॥ एते ममाध्वरे रक्षां प्रकुर्वंतु मुदाम्बिता॥ ब्रह्माविष्णुश्च रुद्रश्च दे
वपालगणैः सह रक्षंतु मंडपं सर्वे घंतु रक्षां मिसर्वता॥ तु त्रैलोक्ये न्यः स्थावरे न्यो नृते न्यो नमस्ते कास्ते न्यश्च
रे न्यो नृते न्यो नमः देवैः न्यः दानवैः न्यः गंधर्वैः न्यो यज्ञे न्यः॥ राक्षसेभ्यः पन्नगेभ्यः कृषिभ्यः मनुष्येभ्यः देवमातृभ्यः ब्रह्म
णे॥ विस्रवे० रुद्राय देवपालाया गणे न्यो नम इति संपूज्य माषनक्रबलिदद्यात् ततः साचार्यकृतिवैकौ यजमा

दानम०

॥६५॥

नक्षत्राणां प्रज्ञास्यवेद्यामुपविश्य षोडशारे तुलां संस्थाप्य तस्यां दक्षिण प्रांतादहम्भुवर्णादि धातुबंधेषु स्रववं
धेषु वाचतुर्विंशतिदेवतायावाह्यं पूजयेत् ॥ ताश्च ईशः शक्रः ॥ मारुतः रुद्रः सूर्यः विश्वकर्मा गुरुः अंगिरा
प्रजापतिः विश्वेदेवाः ॥ जगद्धिधाता पर्जन्यशं नृपिदेवताः ॥ सौम्यः धर्मः अमरराजः अश्विनौ ॥ जलेशः मित्राव
रुणौ मरुद्गणाः ॥ धनेशः गंधर्वः जलेशः गंधर्वः विष्णुरितिततस्मिन् पुप्रतिमागोविंदसूर्यधर्मराजानावाह्यं
पूज्यगोविंदप्रतिमा द्वादशांगुलमुक्तादाम्रासुवर्णं शृंगवलायावातुलामध्ये बलंबयेत् ॥ सूर्यधर्मराजौ तुलास
मापरस्थाप्यौ ॥ ततः सर्वे कृत्विजः शान्तिं पठेयुः ॥ ततो यजमानः कृताधिवासनस्य सांगता सिद्धये पुर्वं त्रिकुजा
पकेभ्यो उमां दक्षिणां संप्रददति रात्र्या दक्षिणां कुंडलोपवीतकटकांगुलीपवासां सिचदद्यात् ॥ द्विगुणं
पुरवे ॥ तद्दिने यजमानपुर्वं त्रिद्वारपालानामुपवासां शकौ नक्तं ॥ जागरश्च तत्परादिना एव पूर्वधुरश
कौ सद्यो वाधिवासनं कृत्वा परेद्युः ॥ कृतनित्यकर्माय जमानः स्वस्ति वाचयेत् ॥ कृत्विजः पूर्ववत्स्वकुंडे पूर्णा
कुंतिं - - शारवयाजुऊयुः ॥ कर्मशेषं समापयेयुश्च ॥ अत्र ब्रह्म दक्षिणा पूर्णा पात्ररूपानास्ति ॥ अधिवास

रामः

॥६१६॥

न दक्षिणा तुला द्रव्यदानेनानसिद्धेरिति पितामहचरणमाश्रयः ॥ ततो यजमानं प्राप्नुय्वं वा कुंडलं दक्षिणं हस्त
मायस्त्वकुलशोदकैरजिषिचैयुश्च स्वस्ति शारव्यैर्मन्त्रैः पौराणैश्च ते तु प्राग्दर्शिताः ॥ सुरास्त्वामित्यादयः यजमा
नुसर्वौषधनुलिप्तः स्नात्वा शुक्लाभ्यां वरः पुष्पांजलिं गृहीत्वा सफलकांतोरणावलंबितो विप्रदक्षिणां कृत्वा नुमे
त्रयेत् ॥ उं नमस्ते सर्वदेवानां शक्तित्वं सत्यमाश्रिताः साक्षिभूता जगद्वात्रा निर्मिता विश्वयोनिना ॥ एकतः सर्वस
त्यानि तथा नृशतानि च ॥ धर्माधर्मकृतां मध्ये स्थापिता सिजगद्धिते ॥ त्वंतु ले सर्वभूतानां प्रमाणमिदं कीर्त्ति
ता ॥ मांतो लयं ती संसारादुद्धरस्वनमोस्तुते ॥ यो सौ तत्त्वाधिपो देवः पुरुषः पंचविंशकः स एषो धिष्ठितो देवित्वधि
तस्मानमोनमः ॥ ततो नमोनमस्ते गोविंद तुला पुरुषसंज्ञकः ॥ त्वेहरे तावत्सात्मानं स्मात्संसारसागरादिति तस्य
तिमामनुमंत्रयस्व तुलंगे व्यं दं संपूज्य पुनस्तं प्रदक्षिणां कृत्य सरवद्रुचर्मकवचालं कृतौ हैमो धर्मराजसूर्यौ
वामदक्षिणकराभ्यामादाय तुलामध्यावलंबितगोविंदं पश्यतु लोत्ररश्मिश्च आरुह्योपविशेत्तत्र प्राप्नुय्वं वा
भ्यो ॥ ततो परेतुलानागेन्यसेयुर्दिजपुंगवाः ॥ समादेन्यधिकं वा वक्तुं च न वाति निर्मलं ॥ सुष्टिकामस्तु कुवीत नृमि

दानम०

॥६६॥

मंस्थंनराधिपायतु पूर्वं प्रवृत्त्या सा पश्चात्तद्वारोहणमिति गोपयेत्तन्नात्तापुराणलवनविरोधादथर्वशास्त्ररथीयवि
षयमिति दानसौख्यादौ गोदोहेयावस्थितैतदुदाहरयेत् नमस्ते सर्वं नृतानां साक्षिन्ते सनातनि पितामहे न देवित्वं
निर्मिता परमेष्ठिना त्वया धृतं जगत्सर्वं सहस्रावरजंगमं सर्वं नृतात्मन् तेन नमस्ते सर्वधारिण तिवृद्धिपुराणो
तु मूर्तमात्रावस्थानं उक्ता जपेन मंत्रांस्तु पौराणानुनंतु मेति च वृत्तं यथा पवित्रं तुल्यं पश्यं जात वेदसः
तथा स्वेन पवित्रेण सुवर्णं हि पुनातु मां यथाग्निर्देवताः सुवर्णं च तदात्मकं तथा पततत्वे स्वयेन मसावच
सा तथा दुःतय सुवर्णं संयातु मुक्तिं वराशुनामिति सतो वतीर्य गुरवे मर्द्धं निवेदयेत् रुत्विये परमर्द्धं च दद्या
दुदक पूर्वकं गुरवे ग्रामरत्ना निरुत्वियश्च निवेदयेत् अत्रेष्ट प्रयोगः चेदि पश्चिमत उपविश्य सुवर्णं दिक्
शोदकेन प्रोक्ष्य तिलाक्षतकुशनादाय मासपक्षतिथ्याद्युच्चिरम्य एकैकमन्तरकाले त्यादिराजराजत्वकामो
हमित्यंतं प्रायस्कं महाप्रयोगमुक्ताय पश्य कामावा विस्तु प्रातिकामो वेत्याद्युच्चिरम्य वा मुकसगोत्राया मुक
शर्मणो गुरवे सुकशर्म इदं तुलापुरुष सुवर्णं मर्द्धं निवेदयेत् संप्रददेन मम गुरवेर्द्धं सुवर्णं दद्यात् एवमपराद्धं

रामः

॥६७॥

रुत्वियं दानसागरादिमते तु वराणामेण चार्यकराधः स्थितो ज्ञानकरेभ्यः सर्वेभ्यो युगपदेव गोत्राद्युच्चार
पूर्वकमुज्ज्याचार्यादिभ्यो यथा विनागं प्रतिपादयेत् अदत्तदक्षिणं तु यद्दानं तत्सर्वं निष्फलं न वेदिति उक्तं
त्वादत्तदक्षिणपेक्षायां गुरवे ग्रामरत्नादातिष्कृतं दक्षिणत्वेनात्वेति ग्रामरत्नदक्षिणापि क्षात्रिपकर्तृके दा
ने अन्धकर्तृके तु सर्वं दक्षिणेति हेमाद्रिः ततः पुनर्मासाद्युच्चिरम्य कृतं तुलापुरुषमहादानप्रतिष्ठासिध्
धं ज्ञातं सुवर्णं दक्षिणाग्रामरत्नानि पुर्वतिथ्यो हं संप्रदद इति दत्ते तलं क्षिपेत् पश्चादाचार्यादिभ्यो नाग
शः प्रतिपादयेत् रूपनारायणादयस्तु गुरवेऽर्द्धदानानंतरं सुवर्णमात्रं दक्षिणां दत्त्वा पुनस्तेभ्योष्टकं लि
प्योऽर्द्धदानानंतरं मैकैकं सुवर्णं दक्षिणां दद्यादित्याहुः अने तु अन्येषामपि तुलाद्वयदाना तु ज्ञार्थं ग्रामरत्नानि
वेदयेत् दक्षिणा तु सर्वेषामेव दानानां इति समान्यन्यायेन सुवर्णं तत्रापि संख्याकां दद्यायोगो यथोक्तमहम
संख्या न्वयः सोपि कृत्स्नादिभिर्निर्वाह्य इत्याहुः अत्र दानसागरोत्रयः पक्षाः आद्ये धर्मे गुरवेऽर्द्धं रुत्विय इति
तत्र अदक्षिणं तु यद्दानं तत्सर्वं निष्फलं न वेदिति वचनादक्षिणापेक्षायां गुरवे ग्रामरत्नादा तु कं जापकेभ्यः

दानमः

॥६७॥

नरन्यद्वयं देयं तेषु कृत्वा नावात् ॥ द्वितीयस्तु प्राप्य तेषामनुज्ञां तु तथा न्येनोपि दत्तयेदिति ॥ तत्र गुरवे तु ला
इत्याऽर्धश्चतुर्थे शौवा ॥ तुला विवृति नूते धरादाने ॥ धरादं तु चतुर्भागं गुरवे तु निवेदयेदिति श्रुतमपि प
रिमाणेन दद्यात्वेति तत्रैकै चार्धयादिव्यवस्थायोतिष्ठे मेयेन वा तु यते गुरुरिति सामान्योक्तं वा ॥ दीनानां यविशि
ष्टाहं नृजयेद्वा स्मरौ ॥ सहेत्यनेन तत्ताय पक्षस्तत्रापि गुरवे दाने द्वितीयपक्षे क्वैव स्थितिं विष्टा स्मरणाश्च पित्र
नयोः पक्षयोर्जाकादिनोपेतम् ॥ अथ सुवर्षदानेन दत्तिरिति ॥ अत्र पक्षत्रयेऽपि गुरवे दानमस्मादि ॥ सर्वेषामेव दान
नां सुवर्षे दक्षिणे पत इत्यादिनोक्तं सुवर्षं प्रत्येकं समुदायेन वा देयमिति मदन्तरत्वे गुर्वि विगनुजयान्येनोपि देय
मिति द्वितीयपक्षे तुलाद्वयं त्रैधा विन्यैको शौ गुरवे देयान्योक्तं त्विमापरोक्षारपालो न्यो दीनानां धेन्यश्च तृतीय
क्षेत्रे तुलित सुवर्षं गुरवे कृत्वा योक्षारपालजापके न्येन्यश्च दानानां धेन्यश्च दानमुत्सृज्य द
द्यात् ॥ सर्वपक्षे दक्षिणा गुर्वि विगनुजयान्येन्यस्तुक्तं अत्र प्रतियहे वा स्मरौ यजमाने सप्रणवस्वती शृष्टुञ्चै ॥ प
वेषुः ॥ दत्तियेति रोकारमंत्रं ॥ विश्वे उपांशु शृष्टे मनसा ततोऽयं स्पृष्ट्वा स्वशाखैः कृत्वा मस्तुतिं पवेदितिरूपना ॥

रामः

॥६२॥

रायणीये ॥ अथ वर्णानां मुक इदं कस्माच्च दत्ता कामः कामाया दत्ता कामो दाता कामः प्रतियहीता कामं समुद्रमा वि
श्रकामेन त्वा प्रतिगृह्णामि कामैतन्नेह मिस्त्वा प्रतिगृह्णामि त्वं तस्मिन् जगत् ॥ माहं प्राणेन मात्मना प्रजया प्रति
गृह्णामि विराधिषा येति ततः सहस्रं विप्रान् भोजयेत् संकल्पयेत् ततः पुण्याहं वाचं नृत्वा स्थापित देवतां पूजयेत् ॥
कुर्याद्यजमानः ॥ गुरुस्तु यो तु देवगणाः सर्वे पूजामाहाय पार्थिव ॥ इष्टकामप्रसिद्धं पुनरागमनाय चेत्याद्यु
क्ता पावादि देवताः विसर्जयेत् ॥ ततो मंडपादि सामग्राश्च चार्या यप्रतिपादयामासुक्ता गुरुमा कुर्यात् ॥ मास्त्रे न
चिरं धारयेद्देहं सुवर्णं प्रोक्षितं बुधः ॥ तिष्ठद्वावहं यस्मा ह्येकव्याधिकं नृणां ॥ शां प्रपरस्वाकरणाद्येयः प्राप्नोति
बुधं कलमिति ॥ इति तुला पुरुषदानविधिः ॥ अथ रजतादितुला विधिः ॥ तत्र न विष्येतिरे ॥ अनेनैव विधानेन केचि
दप्युपयुज्यते ॥ कर्पूरेण तथेच्छंति केचिद्वास्त्राणां पुंगवाः ॥ अनेनेति मुरव्य तुला पुरुषदानन कथितेनेत्यर्थः ॥ २
जतादितुला पुरुषफलं वपत्यापं स्वकुले जातं त्रिः सप्त पुरुषदत्तं ॥ न सर्वं नृपतिक्षिप्रं च यौतलं ययातयेत्यादि
नागोपधवास्त्राणां दोषा पविशे पक्षयस्त्यजोका वास्यादिरूपमुक्तं ॥ तथा सितं तुलायां नार्यसौ नागपदाकुला

कुसुमेन प्रयच्छेत्तिलवणेन गुडेन यः ॥ स तत्र मंत्राहो मा वा ए वै मेव प्रदापयेत् ॥ विश्वामित्रः आदि त्पेराङ्गणयस्ते सु
वसेत्तिलयेन नुं ॥ सोमयदेतुरौप्येण यथा दानं तथा शृणु ॥ धवर्गस्य सुखे युक्त उत्पन्न पत्रिदेहित ॥ सर्वपाप
हरायेत इह मिश्रायतां विभुः ॥ इत्युच्चार्य जलं त्वमुनिशिपे द्विजसत्तम ॥ प्रायतां पितरः कां स्पेता मे चैव पितामह
॥ लवणे सिंधुजे लक्ष्मी प्रियतां पार्वती गुडे ॥ गंधैर्गुडे वा वा सोमिः सौभाग्यं लवणे परं ॥ प्रायतां विश्वधात्रीति दानं मंत्रो
निधायते ॥ तुला पुरुषतौराज्याति तत्परमं पदे ॥ सर्वपापविशुद्धात्मा मुक्तिया तत्पुनर्नवां ॥ अत्र सर्वपापहरायेत
इह मिश्रायतां विधुरितिरूपे ॥ अस्मत्पुत्रं सुवर्णं वारजतं तत्र मेव वा ॥ यो ददाति द्विजाये स्य स्याप्येतत्फलं न
वेदितुं क्त्वा दूजतल तुलायामपि सुवर्णं तुलाफलमेव इति कर्तव्यतापि मेवेति केचित् ॥ इति रूप्यादितुलापु
रुषः ॥ अथ नाना रोगघ्नास्तुलाः ॥ गारुडे ॥ तुला पुरुषदानस्य शृणु मृत्युं जयोदकं ॥ अथ लोहं प्रदातव्यं सर्वरोगोप
शान्तये ॥ कांस्यं च यस्मै देयं त्रयुचाशौ विकारके ॥ अपस्मारे च सीसं स्यातां मंत्रं कुक्षे सुदारुणे ॥ पित्तलं रक्तपि
त्रे रूप्यं प्रहरमेहयो ॥ सौवर्णं सर्प रोगेषु प्रदद्यात् ॥ मृत्युने दत्तं ॥ फलोद्भवं तथा देयं ग्रहणी दारुणे रुजौ गौडे न

रामः

ॐ स्मक रोगे च पौगंतुं गंडमालके जांगल अग्निमांद्ये च रोगोत्पाते तु पौष्पकं ॥ जागलं काष्ठजं ॥ मन्त्रं द्रवं तथा देयं
कासघ्ना मज्जोदरे ॥ धृतो द्रवं तथा देयं छर्दि रोगोपशान्तये ॥ क्षारं पित्तविनाशाय दधिकं नगवारणे ॥ लावणं वे
पनाशाय पैष्ठदुविनाशने ॥ अन्तं च सर्वरोगस्य नाशने स्मृतमेव च ॥ अत्र न तुलादाने सासाधिदेवता पूज्या
ताश्च गारुडे लोहमेहनैरवा ॥ कांस्यं पूर्णं श्विनौ वा सासके वायु ॥ ताम्रं सूर्यः पेत्रले कुंजः रौप्ये पितरः ॥ सुवर्णे सर्व
देवता ॥ फले सोमः गुडे आपः ॥ तांबूलं लेविनायक ॥ कुसुमेषु गंधर्वा जांगले मिः मधुनियदा ॥ घृते मृत्संजय
ः क्षारे तारागणः ॥ दधिः सर्पा ॥ पिष्टे प्रजापति ॥ अन्ते सर्वदेवता इति ॥ अथ दत्ता दितुला विधिः ॥ विष्णुधमेति
रो ॥ पुण्यं दिनमथासा घृततीयायां विशेषतः ॥ गोमये नानुलिप्तायां नूमे कुर्याध्वं द्रव्यं ॥ दारवं शुचवृक्षस्य
चतुर्दशं प्रमाणतः ॥ सुवर्णं तत्र बध्नायात्स्वरात्पाद्यत्तदितं घटे ॥ सौवर्णं स्थापयेत्तत्र वासुदेवं चतुर्भुजं ॥ शिवा
द्वयं तु बध्नायात्स्वरात्पाद्यत्तदितं घटे ॥ सौवर्णं स्थापयेत्तत्र वासुदेवं चतुर्भुजं ॥ शिवा द्वयं तु बध्नायात्स्वापये
त्ति वकेततः ॥ तत्राह हे स्वस्त्रस्तु ॥ पुष्पांकारं नृषिता ॥ अनां देवतां गृह्णात्पापयित्वा दत्तादिभिः ॥ तु

दानम-

॥६॥

लादानस्य सर्वस्य विधिरेष प्रकीर्तितः॥ प्रथमतः घृतस्योक्ता तेजो हृदिक रतुला॥ मासिकेण तु सौभाग्यं ते ते
च बुद्ध्या प्रजाः वत्स्यस्मिन् वत्सराणां प्राप्नोति तुलया ध्रुवं॥ लवणस्य तु लावणं अरोगित्वं गुडस्य तु असाप
त्पुत्रार्कस्य सुतुल्यं चंदनं च॥ अविद्युक्तं न वेदं तत्रा तुलया कुंकुमस्य च॥ न संतापो हृदि भवेत् क्षीरस्य तु लया
सदा सर्वकामयदाः सर्वाः सर्वाः संपादयंकरा॥ यो हृदाति तुला सर्वासं गौर्या लय लियमाप्नुयात्॥ मंत्रेण द
द्याद निमंत्रितां तु सत्तुलामेकतमां द्विजेभ्यः॥ सयाति गौर्याः सदनं सुपुण्यं वशो वैदोर्गत्पुमुपाश्रुते पुमान्॥ त्वं तु स
र्वभूतानां प्रमाणं परिकीर्तिता॥ मां तोलयंती संसाराद्दुःखं स्वप्नमोक्तं इत्याजस्व दद्यात् स्थित्वा चित्तं धित्वा
हरिप्रियां॥ अवतु ह्यजतो दद्याद् धर्मपात्रमथोपि वा॥ गुरुत्वं पूज्यविधि वत्सवलिकारं नृषणैः॥ विसर्जयेन्मम
कृत्य नो जयित्वा विधानतः॥ शेषं द्विजेभ्यो दातव्यं स्त्रीभ्यो न्येभ्यस्तथैव च॥ इष्टं बंधु विशिष्टानां आर्षितानां
तथैव च॥ कदली दलसंस्थं तु पंचपिंडं हिमां द्विजां कर्पूरस्य तु तां पूज्य कुंकुमेनालनेत्तुतां॥ गुडं वा यद्विवा
खंडं लवणं चापि तोलितं॥ यो हृदादात्मना तुल्यं नारावापु रूषोपि वा॥ पुमान् पुत्रं वत्सस्य नारी वापु रू

रामः

॥६॥

षोपि वा॥ पुमान् पुत्रं वत्सस्य नारी स्यात्पार्वती स मेति॥ तुला दानस्य सर्वस्य विधिरेष उदाहृतः॥ इति रू
प्यादितुला दानविधिः॥ अथ रूपादितुला दानप्रयोगः॥ तत्र रूपाय कर्पूरं तुल्योः सुवर्णं तुलाफलमेवाशति
कर्त्तव्यतापि पक्षे सैव रूतु जायामपि तदेव फलं॥ फलेषु च तेषु वितेषु विशेषाः केचित्॥ तत्र गंधे वस्त्रे कुंकुमे
लवणे गुडे मधुनि वसौ नागं वस्त्रेषु पत्राणि च लवणे लावणं कुंकुमे चूर्तं वियोगश्च सर्वरोगेषु लोहं
पुष्पं लोकां स्पृशेत्॥ अश्वत्थं पुष्पं अपस्मारे मांसं॥ कुष्ठे ताम्रं रक्तपित्तं पित्रं॥ प्रहरप्रमेहयोः रूप्यं सर्वरोगेषु म
त्सुनिवारणार्थं च सुवर्णं ग्रहणं फलं॥ नस्मके सर्वरोगेषु गुडं॥ गंडमाला तु पूगफलं॥ अग्निमां वेकाष्टं वा
युजैरो मनाशेषु॥ कसथं सज्जले दरेषु मधुच्छर्दो घृतं तेजो हृदयं चापि त्रैक्षारं संतापनिवृत्तं च॥ नगंदरे द
धि कं ये लवणं॥ दुग्धिपिष्टं सर्वरोगेषु अन्नं॥ शर्करया सापत्न्यां चंदने सौंदर्यं सर्वा सुवातुजा सुसर्वाणि फलानि
अत्र तत्फलकामस्य तत्तद्गो निवृत्तिकामस्य वा तत्तद् व्यतुला ज्ञेया अथ तत्तद्देवता॥ लोहे महामहाने
खः॥ कांसे पूषा धिनी चासां सेवायुः॥ ताम्रं सूर्यः पितृले कुजः॥ रूप्यं पितरः सुवर्णं सर्वदेवता॥ फले सोमः॥ ग

उत्रासः॥ तो बले विनायकः॥ पुष्पे गंधर्वाः काष्ठे धृतिः॥ मधुनियं॥ दृते मत्तजया॥ सारे तारा गणा॥ दधिमर्पाः पि
ष्टे प्रजापतिः॥ अने सर्वताः॥ तुला तुला केंदुदी देव हारुआपण॥ बिल्व कंदं वकां चना दिका घमयी चतुर्दसा द
शांगुल सत्र वेष्टन म्प्लावतुला प्रातये॥ मध्ये च षडंगुल मित चतुरस्रा कार्या॥ तस्या षडंगुल योरधो नांगे
च उत्रा हृत्तिकट कदं निवेष्टं॥ मध्ये वोर्ध्व नांग एकं॥ तस्या तयोतर श्रुतु विंशति व धातु मया निवेष्टाः॥
एवं फल कदं यमपि पंचतुः सार्धं त्रिपादेश मितं व्यास दत्त चतुरस्रं वा पंच चतुस्रं गुलोद्धितं प्राते बंधनार्थं त्रि
निश्रुतु निर्वाकर कैर्धुतं कार्यं॥ अथ सा प्रत्येक प्रयोगः॥ कर्त्ता मास पक्षाद्युत्तिर व्यासु क फल कामे सु
करो गग निवृत्तिकामा सर्वत्र गौरा स दर सु पुण्य प्राप्ति शोक दुर्गति निवृत्तिकाम ईश्वर प्रातिकामो क वा सु
क तुला दाने करिष्ये तिसं कल्प गणेश पूजा चार्य वर एतत् पूजना निकुर्यात्॥ स्वस्ति वाचन मातृ पूजा मुदयि
क श्राद्धा न्यपाति केचित्॥ तत आचार्यो पदत्रयं संस्थित मिति सर्व पात्रिकी र्यमुवाचो ह्वयेति च न एतान् वि
दमिति च न पोहिष्टे त्यादिनि कर्म भुवं संशो द्य स्वस्त्यनं तादृमिति मंत्र दयं ज स्वा पू र्वा काम हा भैरवादिनां

रामः
॥६२३॥

तत्र द्रव्य देव तांगे विंदं सर्व धर्म राजं च प्रतिमा चतुष्टये पूज्य तुला गंध पुष्पादि निरलंकृत्य तस्या धातु मयेषु स्त
त्र मयेषु वा चतुर्विंशति बंधेषु देवता आवा ह्य पूजयेत्॥ ताम् ईशः शशा मारुतः रुद्रः सूर्यः विश्वकर्मा गुरु
ः अग्निरो ग्री प्रजापतिः॥ विष्णु देवाः जगदि धाता पृजन्म शं नृ पित्र देवता सौम्यः धर्मा अमर राजा अश्विनौ ज
लेशः मित्रावरुणौ मरु जणा निधेशः गंधर्वा जलेशः विष्णुरिति २४ ततस्तुलां उन्नरं गादिषु बंधा फल
कदं यं तथा वलं बेपथा भूमेर्वितस्ति मात्र मुचं नव तिगे विद प्रतिमा च देम शं रवल या मुक्ता द्य म्प्रात् प्रातरेण वा क
दशांगुले न तुलामध्ये वलं वनीया॥ ततो यजमानः पुष्पांजलिं गृहीत्वा तुलां त्रिः षडक्षिणा कृत्यानुमंत्रयेत्॥ उं नम
स्ते सर्व देवानां शक्ति स्त्वं सत्य माश्रिता साक्षि नृता जगद्वात्रा निर्मिता विश्व ये निना एकतः सर्व सत्या नित या न
त शतानि च॥ धर्मा धर्म कृतो म ध्ये स्था पिता सि जग दिते॥ त्वं तु ले सर्व नृता नां प्रमाण मिह कीर्तिता मां तो लयं तां सं
सारा दुष्ट रस्वन मोस्तु ते॥ यो सौ तत्वा धि पो देवः पुरुषः पंच विंशक॥ स एषो धिष्ठितो देवित्व दित स्मा न्नमो नम इति
ततो नमो नमस्ते गोविंद तुला पुरुष संज्ञक त्वं हरे तार यस्व॥ स्या तस्मा त्संसागरा दिति गोविंद मनु सं अ पुनः स्तु

दानम.

॥११॥

लांगोविंदंमं प्रज्य पुनः प्रदक्षिणाकृत्य दक्षिण करो धर्मराजं सूर्यसूर्यं च वामे आदाय तु लाव लंबितं गोविंदं पश्य
सुतरश्चिवो प्राप्नु रवउयविशेत् ततः परे शिवे आचार्यादयोऽयं न्यसेयुः ॥ ततो मुरुत्रं गोदोहमात्रं वा स्थित्वा
पवेत् ॥ उं नमस्ते सर्वभूतानां साक्षिभूते सनातनि पितामहे देवित्वं निर्मिता परमेष्ठिना ॥ त्वया धृतं जगत्सर्वं
सहस्रावरजं गमं सर्वभूतात्मभूतैर्शनमस्ते सर्वधारिणाति ॥ ततो वतार्य देशकालौ स्मृत्वा सुकफलकामो
मुकरो गनिवृत्तिकाम् ॥ सर्वत्र गौरा सदनपुण्य प्राप्तिशो कदुर्गतिनिवृत्तिकाम ईश्वरप्राप्तिकामो वा ईदमात्म
सुमतोलितमुमुक इयममुक देवतमाचार्यादिविप्रेभ्यो नानानाम गोत्रेभ्यो दातुमहमुत्सृज्ये नममेति जलं
क्षिपेत् ॥ तत्र कां स्पेतिरः प्रियतामिति वदेत् ॥ ताम्ने सूर्यः प्रायतामिति ॥ लवणे लक्ष्मीः प्रा ॥ गंधगुडवस्त्रेषु
विश्वधात्रा प्रा ॥ गुडे पार्वता प्रा ॥ वातत आचार्या यशस्वादि दक्षिणां दद्यात् ॥ आचार्यस्तु तत्र इयदेवतो गो
विंदं सूर्यं धर्मराजमा शांशं च सं प्रज्य उन्निष्ठ व सणस्य तस्तु त्याप्य यंतु देवगणा इति विस्तृजेत् ॥ ततो यज
मानः प्रतिमादिसर्वमाचार्यादिकरे प्रतिपाद्य तत्र विप्रांसं नोज्य नूयसी दक्षिणां दद्यात् ॥ इति श्रीमामं

रामः

॥ ६२४ ॥

साकं कर नदात्मज नदनीलकंठ कृते शंभु मयूरवेत्तु प्याहितु ला दान प्रयोगः ॥ अथ दक्षिणपुगर्ज दानं सांभ्ये
अथा तः संप्रवक्ष्यामि हेमदानं मुत्तमं ॥ नाम्ना हिरण्यगर्जरं वं महापातकनाशनं ॥ पुण्यं दिनमथात्मा
घतुला पुरुषदानवत् ॥ कृत्वि कं उपसं नार नृपणा छादनादिकं ॥ कुर्यादुपोषितस्त दत्त श्रो केनावाहने
ततः ॥ उपोषित उपक्रांतो पवासः ॥ पुण्या ॥ द्वाचने कृत्वा तद्वत्त्वा धिवासने ॥ ब्राह्मणैरुचये कुंडं तप
नीयमयं शुचं द्वासप्तसंगुलो छाये हेमपं कजगर्जवत् ॥ विनागहीनविस्तारं प्रसस्तमुरजाहति ॥ ब्रह्मणैर्बु
त्वितिः सह यजमान इति रूपनारायण ॥ इहुरश्च तैरेवानयेदिति मदनरत्नी दो कुंडं हिरण्यगर्जं हेमपंकजेति ॥
अधो नागे मध्यस्थिता ददलहे मुकमलयुतं ॥ त्रिभागेति अष्टचत्वारिंशदगुलविस्तारः ॥ सुरजो मृदंगः ॥ तहाह
ति मध्ये किंचित्कुलमिति वक्कुरः ॥ मूलमध्याग्रेषु समाम्ति वाचस्पतिमि श्रीः ॥ दामसागरे तु विस्तारमित्यस्याये
आज्यद्वारा निश्चितमिति पाठः ॥ तत्र तुल्याभ्यामाज्यक्षीरन्या एकदेशो पूरितमित्यर्थः ॥ अनिर नाग इत्यमरैक
देशवाचित्वात् ॥ दशान्नागि सस्मानि दानं स्त्री तथैव च हेमनालं सपिठकं वहिरादित्यसंयुतं ॥ तथैवावरां

नानेकपवीतं चक्रं चने॥ पार्श्वतः स्थापयेत्तद्वदेमदं उक्तं मंडलु॥ अत्राणि दशखंडानि च त्राणीति वाच॥ तत्र अत्राका
राणि सुवर्णखंडानि तिहेमादि॥ अत्राणीति दामोदर॥ तानि चतत्रैव खड्ग॥ चक्रं त्रिं दं उपाशध्वजं गदाशूलपर
शुक्लशिखारम्यानि दशरत्नानि पंचप्रसिद्धानि॥ पिटकं मंजुषेति हेमादि॥ स्थापनाकारोपवेशनपट्ट इति दामोदर॥
दात्रं नालछेदनायं स्वीकरणवेधार्थं॥ नानेकवर्णवस्त्राकारं वपवीतमुपनयनायं दं उक्तं मंडलु समावर्त्त
नायै॥ एतानि दशखंडादीनि हेमानातिहेमादि॥ नालोपवीतदंडा एव हेमा॥ अन्यत्रुप्रकृतमेव प्राप्तमिति तु
क्तं॥ लेखसर्वैर्यहै मत्वांगा कारात्॥ अत्राणात्पनेन रत्नादि दशकमेवोच्यत इति दानसागर॥ दशाश्चात्राणि
चेति रूपनारायण॥ दशांतानीति नृपाल॥ दशाद्विनिपावेरत्नविशेषणं वेदं॥ पंचरत्नानात्यर्थ इति विधाधर
॥ अ॥ हिसंयुतं अहित्यप्रतिमायुतं॥ तथाप्यमाकारं पिधानं स्यात्संतादं उक्तं अधिकं मुक्तावजीसमोयेतं प
ररागद्वान्वितं॥ तिलद्रोणोपरिगतं वैशम्ये ततो चयेत्॥ पात्रसुखावदेकां गुलेन समंतादधिकमष्ट
लकमलाकारं पिधानं स्यात्॥ द्रोणः परिभाषायां ज्ञेया॥ कुंडहेममानंतुया वता तादुक्तं प्रमाणं संपद्यते तावद्

रामः

॥६२५॥

ह्यं लैगेतु॥ कुर्यात्सहस्रकर्षणधः पात्रं हिरण्यत॥ तदर्थे नोर्ध्वपात्रं तु सहस्रेण द्यं तु वा॥ त्रिपादं वा द्विपादं वा
सपादे सादमेव वा॥ द्विगुणं वा प्रकर्त्तव्यं पात्रालानंतु वा नवेत्॥ सहस्रजं वा तत्कृत्वा स्वर्णपादौ स्तवेष्टयेद्दि
ति हेममानमुक्तं॥ ततो मंगलशस्त्रेन ब्रह्मघोषे रवेण च॥ सर्वौषधदकेनैव स्नापितो वेदपुंगवैः शुक्ल
माभ्यां वरधरः सर्वानरण्यभित॥ इममुच्चारयेन्मंत्रं गृहीतकुसुमांजलिः॥ उच्चार्या मंत्रं मंत्राः प्रयो
गे ज्ञेयौ॥ एवमामंत्रा तन्मध्ये अविश्यात्त उद्विष्टुरवमुष्टिभ्यां संपरिगृह्य धर्मराजचतुर्मुखैः॥ जातु मध्ये
शिरः कृत्वा तिष्ठेद्बुद्ध्या संपंचके॥ तथा॥ गर्जा धानं पुंसवनं सीमंतोन्नयनं तथा॥ कुसुं हिरण्यगर्भं स्पृशतस्ते
द्विजपुंगवा॥ गर्जा धानादियद्गणमनवलो॥ वनस्योपलक्षणं॥ प्रजावज्जीवपुत्रं न्यासे वनं तत्र आचरेत्॥
दूर्वारसेन कर्त्तव्यं व्याहृत्या वद्यजाकृतिरिति हेमाद्रौ वामनोक्ते॥ गार्तमंगलशस्त्रेन गुरुह स्थापयेत्ततः॥
जातकर्मादिकाः॥ कुर्यात्क्रियाषोडशवापरा॥ जातकर्मादिकाः पराश्चक्रियाः॥ कुर्यान्नैव षोडशसंपद्यंते इत्यर्थ
॥ एवमेव हेमाद्रिरूपनारायणदीनामाश्रया॥ तेन गर्जा धानं पुंसवनं सीमंतोन्नयनं वलोचनानि गुर्वीद्यम

रामः

॥७३॥

तमः उर्याव ततो गुरु र्यजमानसुखापयेत तो जा कर्म नाम करणानि क्रमेणान्न प्राशन चडा करणोपनयनवेद
वतचतुष्टयसमावर्तनोदाहाकार्या॥ हेमाद्रौ तु जात कर्मादिषु प्राजापत्ये जात्रेयसौम्यवतचतुष्टयगोदाना
साहित्येनोदाहत्यागेन दादशत्वमुक्तं॥ जातकर्मादिषु विवाहपिष्टयज्ञनिष्पंचयज्ञप्रवेद्येन च दशवा
राशतियथाश्रुतमेव योज्यमिति महत्तमो दशै॥ एते च जातकर्माद्याः संस्काराय जमानशारवयेति तयोराद्य
पुरोः कर्तृत्वात्तच्छारवयेति परयुक्तं तु समावर्तनोदाहृपंचपंचयज्ञाय जमाने चैव स्वशाखय्या॥ इतरं तु गुरुणा
यजमानशारवये चेति॥ फलिशारवेति कर्तव्यतयेव तेषां फलजनकत्वस्य त्रयत्वात्कामंतिरेत्वे तु जातक
र्मादीनां मानाभावः॥ सर्वेभ्यः कामेभ्यो दर्शपूर्णमासाक्षिपुत्रेव्याख्यातानावेन प्रकरांतरायोगात्॥ त्रैधात
वीयादीहाराण्येति चतुस्तन्मेव जातकर्मादीनि दानांगतया विनियुज्यंते॥ कामंतिरेत्वेपि वै तेषां जातकर्मादि
विकृतित्वेन फलिशारवयैवेति कर्तव्याता प्राप्नोति न गुरुशारवीया॥ तेन गुरुरेव यजमानशारवीयो न व
त्सामिन्दाने॥ त्र्यधयनमिदं शारवत्वात्॥ अथैव गुरुपायासत्र इव समानकल्यायजमाना॥ ते च संस्कारास्त

रामः

॥६२६॥

तत्कर्मातु ध्यानपूर्वतत्र त्वधानमंत्रपाठमात्रेण कार्या॥ स्त्राश्रकटके संवर्जमनुध्यामात्रं॥ तत्र स्त्रिया जात
कर्म नाम करणानि क्रमेणान्न प्राशन चडा कर्मविवाहारय संस्कारषट्का तत्रापि विवाहः सर्वमंत्रक॥ श्रद्धाणां तु
एतेषु पंचमहायज्ञाश्चेत्वेकादशानुधानरूपा एवेति सर्वे निबंधकृतः॥ शिष्टास्तु त्रैवर्णिक कर्तके प्यमंत्रका
नु ध्यानमेवाचरंति॥ युक्तमिव चेदं॥ सर्वपदार्थत्यागे मंत्रमात्रपाठे मानानावात्॥ त्याग्यं तु स्वरूपत एवानु
ष्ठानसर्वेषां॥ यत्तु दामोदरगर्भाध्यानादानां कुंडे विवाहस्य त्वाजे संभवात्समंत्रकानु ध्यानमेव कार्यमि
ति॥ तत्र दूर्वारसेन कर्तव्यं मेचनंदक्षिणे पुटे॥ त्रैा हुं बर फलैः सार्धमेकविंशत्कुशान्सदा शक्तेः पितावदे
वान् कुयात्सीमंतकर्मणि॥ अन्नप्राशनके विद्वान्ने जयेत्यायसादिभिः॥ एवं विश्वजिहंताश्च गर्भाध्यानादिका
ः क्रियाः॥ शक्ति बानेन कर्तव्या ब्राह्मणैर्वेदपादरौ रिति निगुणराणात्॥ दक्षिण पुटे अधः पात्रगतं ध्रुवो
र्मध्ये दक्षिणं ध्रुवत्तु हेमाद्रौ उरानंदे च॥ उपरि पात्रगतं ध्रुवरिति तत्र॥ अधः पात्रे स्मरेद्विद्यां गुरात्र य
समचिता चतुर्विंशतिकां देवीं ब्रह्मविष्णुशिवरूपिणा॥ उर्ध्वपात्रे स्पृश्या रूपतोक्ते॥ तावदेवेत्येव कारेणाग

दानमः

॥७४॥

तरपरिसंख्या। अत्र सेवाचयंतातिवत्तनेन गृह्यामेरपि निवृत्तिः। उद्देहकल्पकां कृत्वा त्रिंशन्निष्केणशो ननां
अलं ह्यर्प्य कृत्वा शिवाय विनिवेदयेत्। अत्र चतुः सौवर्णिको निष्क इति केचित्। षट्पंचाशदधिशतपुणमि
त इति भास्कराचार्यादीनारेपि च सुवर्णो निष्क इत्यमरः। सुवर्णपर्याय इत्यन्ये। तेषां शतपाववस्था। द्वारिसमे
को यजमानस्य पितरौ तस्यापितरौ नीयं वामिद्युनमा नीयत योरत्यतरेण कारयेज्जुहूः। कर्त्तारं नार्पयामुक्तं स
र्वलं शो नितं। आप्नीय कुर्यात्तत्तस्यास्य गर्नाधानादिकाः क्रियाः। नार्थादस्य पुटे ह्वारसमेवनमाचरेत्। एकविं
शतिसंख्याता तु दुर्बलान्वितान्। कुशानानां त्रयस्य कुर्यात्समं कर्म चेति कामिकोक्तेः। प्रजावज्जीवपुत्रा
भ्यां सेवनं ततश्चाचरेत्। ह्वारसेन कर्त्तव्यं वा इत्याचष्टाऊतिरिति हेमाद्रौ बाहुलोक्तेः। प्रजावत्प्राते ग
र्ज इत्यादि जीवपुत्रं च त्रिरेतु प्रथम इत्यादि सत्यपि वा केषां विदसं न वेन सर्वेषां मनुष्यानां त्रयुक्तं यत्तु अत्र
प्राशनेन उक्तं वतः कर्मानुष्ठानविरोध इति सोऽपि हविः शेषेनैव न वद्विहितत्वादयास्तु। किंच सर्वैरेपि प्रयोगेन
सर्वसंस्कारमंत्रा उक्ताः। चौलादौ होममंत्रानुक्तेः। अथ प्रधानकरणं चूता एव मंत्रा निवेतास्ततो गर्नाध

रामः

॥६२७॥

नेयन। शेषमुच्यते धर्मिनिर्मातृत्वात् सूक्ताः। घंगमंत्रस्य समावर्तने होमसाधनस्य त्ममानैव च इति सूक्त
स्य तत्रैव स्मृतं च मइत्यादेरिव नं। विवाहादौ च नार्थात्वेत्यादक प्रधानं न होमसमसप्तपदी मंत्राणां मनि
रवनमिति कथमिदं पूर्वापरविरुद्धं प्रमाणस्य त्वमेतेषां लिखनमादर्त्तव्यं। अतः स्वरूपत एव कार्याः सर्वे। तत्र
पूर्वादि कुंडे धेक क्रमादगादिशारवाय यजमानसंस्कारप्रधान होमाः कामाः। उद्देहरव नौपलेखने ध्याध्याना
धाराज्यनागाः। त्विष्टदाधुत्तरागो निचनकार्याणि तदुपकाराणां सिद्धत्वात्। पशुतंत्रातः पातिनिपुरोडाशो
मया जालुयाजननु याजानुष्टावत्। पाशुकैरेव तैरुपकारसिद्धेः। अत्र गर्नाधानादि त्रय निष्क्रमणश्चाह सहि
तषोडशसंस्कारपक्षे निष्क्रमणश्चाह त्यागेन यंच यज्ञसाहित्येनो न विंशतिपक्षे वा गर्नाधानसमं तैतावत्क
र्मतिरेयावदुक्तेः। कामिकलैंगादिष्वनेकगुणश्रुतेः। प्रधानबाधा च पुंसवनं तु ध्यानमात्रेण कार्यः स्वरूपानु
ष्ठानबाधामंत्रपावेमानावाचतया कृकृशारवाद्यैश्चौल एवाते आध्यात्म्याद्या ऊतिचतुष्टयं कार्येनोपनय
नत्रतचतुष्टयसमावर्तनविवाहेषु चौलापैरेवा दृष्टैरुपकारसिद्धेः। उपनयने विशेषमाहात्म्यलायनः। अथो

दानम.

॥७५॥

पेतपूर्वस्य कृता कृतं केशवपनं मेधाजननं वा निरुक्तं। पारिदानका ज्ञानतत्सवितुर्दृणामह इति सावित्री। सर्वत्र पे
तउपेत पूर्वस्य पूनरुपनीयमानस्येतियावत्। कृता कृतं वैकल्पिकं अनिरुक्तं वर्जितं। पारिदानका लावाप्यनि
रुक्तौ पारिदानमादित्यायव्रतपतयेव दुते ददामीति मायसा स्तानेतसवितुर्दृणामह इति कचउपदेशः। मनुश्चा
न्यजिनं मेखलादं डौ नैक्षचर्याव्रतानि च। निवर्तते द्विजातीनां पुनः संस्कारकर्मणाति। त्वत्पत्न्या यं विवाहे सप्तपदा
क्रमणपरिणयनयो निवृत्तिः प्रतिमायाश्च संभवत्। त्वय्येषा पिसंस्कारेषु बाधितुं नृप्यत इति द्विकृषोऽत्रा क्रियाना
वात्स्विष्ट्युयोर्हिरण्यगर्भदानश्च नधिकार इति केचित्। तत्र नरो वायुदिवानारीणवं ब्रह्मात्मसंभवः। यः करो
ति महापुण्यं तस्यापि शुण्यत्फलमिति हेमाद्रिहिरण्यगर्भप्रकरणे विष्णुधर्मोक्ते। स्त्राणामधिकारावगमात्।
आत्मसंभवं हिरण्यगर्भं। स्त्रीशूद्राश्च सधर्माणा इति। वाकाश्च शूद्रस्येति तथा। सूच्यादिकं च गुरवे दत्त्वा मंत्रमिमं
जपेत्। मंत्रः प्रयोगे श्रेयः। चतुर्भिः कलशैर्नयसतस्ते द्विजपुंगवाः। स्त्रानंकुर्युः प्रसन्नं ग। दिव्या नरणा नृषिताः देव
स्यत्वेति मंत्रेण स्तितस्य कनकासनो चतुर्भिः कुंडसमापस्यैः कुर्युः कारयेयुः। मंत्रः प्रयोगे ततो हिरण्यगर्भं तं। ते

रामः

॥६२८॥

न्यो दद्याद्विचक्षणः। अत्रापि सर्वाचार्याणां दानं इत्यविनागस्तलापुरुषवदावगंतव्य। तपूज्याः सर्वजावेन
बहवो वाततदाज्ञया तत्रोपकरणं सर्वं गुरवे विविधै रयेत्। पादुकोपानहस्तत्र चामरासनं नाजनं। यामं वा
विषयं वापि यच्चान्यदपि संभवत्। विषयो ग्रामसमूहः। अन्यद्रत्नादि ग्रामादिकं चतुर्लापुरुषवत्। अत्रापि द
क्षिणात्वेति। अत्राप्यात्मा लकारादि दं गुरवे दद्यात्। इति हिरण्यगर्भदानविधिः। तथैतत्प्रयोगः। देशकालौ
संकीर्त्य सकल कलुषनिवृत्तिं नावितनरकनिमग्नपित्रादिपुरुषशतत्रिविधबंधपुत्रपौत्रप्रपौत्रादिसमु
द्धरणं पूर्वकसिद्धसंघसंवितत्वा फलरोगणकरकलितचामरमालावीज्यमानत्वे कैंकमन्वंतरसमयावच्छिन्न
सर्वलोकपालापुरनिवासोत्तरकल्मकोटिशतावच्छिन्नवसलोकमहिमत्वकामो हंश्चो हिरण्यगर्भदानं प्रति
द्यादयिष्ये इति प्रतिज्ञाय। तुलापुरुषवत् गोविंदो मायति विनायक पूजाविप्राज्ञाग्रहणमातृपूजाः सुदधिक आद्य
पुण्याहवाचनगुर्वादि वरणासक्यकदानं मंडपपूजागुर्वादि विनियोगं तं कुर्यात्। अत्र गुरुयं जमानशास्त्रीय एव
ततो गुरुवैद्या षोडशारोप रिस्थापिततिलजो गोपरिप्राणुक्त हिरण्यगर्भपात्रं कृत्विमिः सहानीय स्थापयेत्। त

ताकुंडमध्येहैमं पयं निधाय कुंडैकदेशं घृतक्षाराभ्यां पूरयित्वा कुंडं स्पृशति पाश्वयोर्दशारवं डाकिरत्नानि छुरि
कं सुचोहेमनालं उपवेशनं यद्व्यादित्यप्रतिमां नारावरणवस्त्रं हैमोपवीतदंडौ कमंडलुमिति स्थापयेत्
ततः कुंडं हिरण्यगर्भं यत्ति स पिधानं हिरण्यगर्भं पूजयेत् कुंडं समाप्य कुंडं न स्थापनं ग्रहस्थापनादि पूर्णं कृत्य नि
षेको तं तुलापुरुषवत् एव मनिषितो यजमानः स्नातः शुक्लवस्त्राजो कारादियुक्तो गृहीतकुसुमांजलिः प्रादुरवः पा
त्रमासं व्रयेत् नमो हिरण्यगर्भय हिरण्यकवचाय च सप्तलोकसुराध्वजगद्वात्रे नमो नमः ॥ नृलोकप्रसुरवालोका
स्तवगर्भयवस्थिता ॥ ब्रह्मादयस्तथा देवानमस्ते विश्वधारणे ॥ तमस्ते नुवनाधारनमस्ते नुवनाश्रय नमो हिर
ण्यगर्भयगर्भयस्य पितामहः ॥ यतस्त्वमेदं नृतात्मा नृतेन ये व्यवस्थिता ॥ तस्मान्मासु दशरशेषदुःखसमासग
रात् ॥ ततः पात्रेषु पुष्पांजलिं प्रक्षिप्य समंगलघोषं तत्र प्रविश्य गुर्विर्जस्तपात्रे पिधानेनाच्छादयेत् ॥ यजमानः
स्ततश्चोदश्चुरोदक्षिणवाममुष्टयोः क्रमात् धर्मराजचतुर्मुखैर्गृहीत्वा जानो शिरः कृत्वोच्छासपंचकावच्छि
न्नसमयमासीत् ॥ ततो गुर्वीर्यं जमानस्य धितरोतस्त्वनयमन्यदामि युनमानी पतद्वारा धापात्रगतं रं ध

रामः

॥६२॥

योर्मध्ये दक्षिणरंध्रेण शक्तिबाजेन हर्वारसंसे वयेदिति गर्भो धानां पुसवनं स्पृश्या नमात्रं सीमंते युर्वीर्यं न्यत
मासो दुंबरफलैरेकविंशतिकुशैरधा पात्रे कात्पनिकं सीमंतं शक्तिबाजेनोच्चायतुं चाते गजेयो निमिति प्रजा
वनास्तकेन च शिरै त्विति जावपुत्रेण व हर्वारसं पूर्वोक्ते रंध्रे च्चायकृशरवायादियजमानः तमेण प्रागादिकुं
डे समस्तव्याहृति निर्देका माज्याकृति जुहुयादिति ॥ इदमेवानवे लोचनं ॥ सीमंतोत्तरं व्यत्यस्तयुक्तं एव सुतरं संस्का
रेषु पितृकुंडे होमा ॥ ततो गुरुः शुचलये यजमानमुच्चाप्या श्वलायनयजमानस्य जातकर्मनामकरणं च प्राशतचौ
लोपनयनं च तच्चतुष्टया नि कुर्यात् ॥ तत्रात्र प्राशने पायसं नोजने ॥ चौलेमातुरुसंगोपवेशनाभाव इति नाराय
णः ॥ उपनयने च यश्च येषां ह्याद्यकृतिचाष्टयवपनमेधाजननादित्वा यवतपयेवदुंते परिदहामीति परिह
नाजिनमेखजादंडं नैक्षर्यावताचरणभावः ॥ एवं महानाम्यादिवृतसमावर्तनविवाहे द्याकृतिचतुष्टाभावः ॥ गाय
त्रास्थाने तत्सवितुर्देवा महेवयं देवस्य नोजनं चैष्टसत्वे धातमृतुरमगस्य धीमहि इति क्रव उपदेशः ॥ अन्यत्र
ल्यं समावर्तनविवाहौ स्वेत्ययं यजमानः कुर्यात् ॥ विवाहस्तत्रिंशति घृत्तमस्य सुवर्णघटितप्रतिमया सह तत्र

त्रिपरिणयनसप्तपदीक्रमणा धर्माः सवती दर्शनं निवर्तते ॥ जालोहो मस्तुतु वै वक्ष्यन्तु स्यं श्राद्धं तु यजमान एव च
 कुर्यात् ॥ मदनरा मोदरादयस्तु पेचमहायज्ञाः कार्याः न श्राद्धान्वलो न नेऽत्याहुः ॥ यजुः श्राव्यानां तु जातकर्मो
 हि पुत्रा जापत्यमैऽमाग्नेयं सौम्यं च त्वारवेदव्रतानि निःक्रमणं चोक्तं ॥ नामकरणं नोक्तमिति विशेषः ॥ छंदोगानां
 तु नामकरणमस्ति ॥ अन्नप्राशनं नास्ति गोदानं वै तं केशोत्तव्रतं च त्वारिवेदव्रतानि चेति ॥ अथ वेदे जातकर्म
 निक्रमान्नप्राशने गोदानोपनयनसावित्रव्रतवेदव्रतसावित्रव्रतविसर्गसमवर्त्तनविवाहपंचयज्ञा उक्ताः ॥
 एतेषामनुष्ठानप्रकारास्तत्स्वया बोध्याः ॥ शिष्टास्तु सर्वेषां संस्काराणामनुष्ठानमात्रं कुर्वन्ति ततो यजमानो द
 शस्वंदादिगुरवेर्पथेत् ॥ तमो हिरण्यगर्भं यस्यादि प्रागुन्नमन्त्रयेन नमस्कुर्यात् ॥ ततः कुंडसमीपस्थकलशज
 ले देवस्य त्वेत्यादिना च यजमानस्य तं गानि अन्निषेधसि हे वयं ॥ दिव्येनानेन वपुषा चिरं जीवसुखी नवेति वसन्त्रे
 एकनकासनस्थयजमानमन्निषेधेयुः ॥ ततो देशकालौ संकार्यं सकलेत्यादिमहिते त्वकामद्वयं तमुत्कृतिज
 ज्ञेयैरिष्टमिदं हिरण्यगर्भपात्रं सविता न कं विष्णु देवतं युष्मभ्यं यथोक्तं नागवस्त्रपासं प्रददेन्ममेतत्का

रामः
॥६३॥

पुनस्तथैव देशकालाद्युक्तैस्तद्दानप्रतिष्ठासिद्धिर्धर्मसिद्धिर्दंडवर्णादिदक्षिणं गुर्वादिभ्यः सं प्रददइत्स्कादीनाना
 येभ्योऽपि यथाशक्ति दत्त्वा पुण्यपाहवाचनं ग्रहपूजा ॥ विसर्जनांतं तु क्षापुरुषवत्सर्वं कृत्वा त्मा लेकारादि
 गुरवे दद्यात् ॥ इति हिरण्यगर्भप्रयोगः ॥ अथ ब्रह्मं उं ॥ अथातः सं प्रवक्ष्यामि ब्रह्मं उं विधिपूर्वकं ॥ यद्वैष्टं सर्व
 दानां नामहापातकनाशनं ॥ पुण्यदिनमयासाद्यतु क्षापुरुषदानवत् ॥ कृत्वि कर्मंडपसंभारं पुषण्छादना
 दिनं लोकेशावाहनं तद्वदधिवासनं कंतथा ॥ कुर्याद्विशालाहध्वंश्चासहस्राक्षशक्तिः ॥ सकलद्वयसंयुक्तं
 स्त्रां उं कांचनं बुधाशकलः खड्गः ॥ उक्तं चैकनछायो न वेदादकप्रताच्यादिशि चंद्रमा उदितस्तुक्त्पद्मादौ वपुरंड
 स्पतादशः ॥ कुं न छायो नाम ग्रीवाहानं कुं न च इत्यर्थः ॥ दिगाजष्टकसंयुक्तं षड्द्विंशतं गसमन्वितं ॥ लोकपालाष्टकौ
 पेते ॥ मध्यस्थितचतुर्भुजे ॥ शिवायुतार्कशिवरमुमालक्ष्मीसमन्वितं ॥ वितस्तेरं गुलशतं यावदायामविस्त
 रं कौशेयवस्त्रसंवातं तिलद्रोणपरिण्यसेत् ॥ तथाष्टादशध्यानानि संतात्परिकल्पयेत् ॥ दिगाजयेरावतपुंडरी
 कवामनकुमुदं जनपुष्पदंतसार्वभौममुप्रतीका ॥ एतच्चक्षणा मादिसपुराणेषु सुचानं चतुर्दश ॥ श्रीमानैरा

दानम.

॥७४॥

वतोगजः पुष्पदंतो बृहन्नामाः षडंतः पुष्पदंतवान् सामान्यगजरूपेण शेषादिक्कुरिणः स्मृताः षडंगानि शिक्षा
कल्पे व्याकरणं निरुक्तं छंदो ज्योतिषमिति तत्र द्वाणाम् त्रानिब्रह्मणि लोके साक्षस्त्राणि तानि तु द्विचुनानि
शुभास्पानि वामे दधति कुंडिकाः कुंडिकाः कमंडलुश्च त्र्यर्धात् अक्षस्त्राणि दक्षिणकरे पूकानि च पश्चिमे
चैतुरो वेदा अंगानि वेदस्थने प्रधानं तीर्थं मानं हितं त्रंगा स य कर्षतातिमायात् स्थाप्यानि लोकपालरूपाणां
हविष् कर्म चतुर्दंतगजारूढो वज्रपाणि पुरंदरः प्राचीपतिः प्रकर्तयोनाना नरणा नृपणाः पिंगन्त्रमश्रुकेश
क्षपिगाक्षजवरोहणः छागस्तसाक्षस्त्रश्च सप्तार्चिः शक्तिधारकः इषत्या तोयमकार्यो दंडहस्तो विजानता
रक्तहृत् कपाशा नृत्तकुक्षो निर्कृतिर्विकृताननः पुंस्थितः रवइहस्तश्च नूतवानराक्षसैर्हतः ब्रह्मणा यात्रादृक्
सैम्यप्रतीच्यामकराश्रयः धावनहरिणश्च सुष्ठो ध्वजध्वं धारी समीरणः दशाश्वरयुगसोमोगदापाणिर्व
रप्रदः पूर्वोत्तरे त्रिनेत्रश्च वृषभस्तु त्रिभुजधृक् कपालपाणिश्च शर्करः नृपणाप्रमेश्वरः उमास्तुपेदे वीरु
राणे चतुर्भुजा द्विबाहुर्बोद्धिनेत्रावात्रिलोचना कुंडला लंकृतार्द्धदुशोषरा नरणां निताः गौराचनानि नागैरा

रामः
॥६३॥

स्वस्तिकानवयौवनाः स्वस्तिकावकुल्यां कुचौ पिहितुं कृतस्वस्तिकाकारेत्पथः गौराचशिववा नागे रूपनारा
यणा येतु अक्षस्त्रकमंडलुधरा नयहस्ते त्फक्ते लक्ष्मीरूपं पाशाक्षमालिकां नेजस्तुणि निर्याम्य सौ
म्ययोः पश्चात्सनस्था कुवातश्चिथे त्रैलोक्यमातरं गौरवर्णं रूपं च सर्वालंकारनूषितां शैक्यपद्मकरव्यं
वरहो दक्षिणे नतु उर्ध्वं दक्षिणे करे पाशाक्षमालैः उर्ध्ववामे पद्मे कुशौ त्र्यधोवामदक्षिणे योर्हैमपद्मास
नस्था द्विभुजा कर्तव्या वरदासदाहो दरीनिगमे आपोऽध्वश्च सौम्यश्च धरश्चैवानलो नलः प्रद्युम्नश्च प्रनास
श्च वसवो नाम जिह्मस्त इति पश्चात्सनस्था द्विभुजा पद्मगर्भकांतयः करादिस्के धपयंतं नीलपंकजधारि
णः त्र्यधः संस्थितमेषादिराशयः प्रभृतां घिकां मेषादिराशिरूपं दामोदरीये मेषवृषककटसिंहवृश्चिक
मीनाः स्वनामानुरूपाः बाणाधरो देवती मिथुने करदया धृतसम्यमंजरी कन्या तुलाहस्तो नरस्तुला मृगा
स्योश्च जघने मुकरः घटशिरानरः कुंभः प्रावृतां घिकां मोजाया छिन्नचरण इति दामोदरः इंद्राद्या द्वादशादि
त्यास्ते जेमंडलमध्यगाः इंद्रादिनामानि हरिवंशे इंद्रो विष्णुर्नृगस्तुष्टावरुणो शौर्यमारविः पूषामित्रो यमश्चैव पञ्च

दानम.

७९॥

सोदादशम्यता इति मरुतस्तु धावत्सु मरु गाढावरद ध्वजधारिणा ॥ उत पंचाशत् शिवादिप्रतिमायाः प्रागु-
क्ताः ॥ अष्टादशधा न्यानि प्रत्येकं शोणपरिमितानि तिकेचित् ॥ पूर्वोणानंतशयनं प्रद्युम्नं पूर्वदक्षिणे ॥ प्रकृतिदि-
क्षिणे देशे संकर्षणमतः परं ॥ पश्चिमे चतुरो वेदान निरुद्धमतः परं ॥ अग्निउत्तरतो हैमं वासुदेवमतः परं ॥ समंता-
ॐ उडपी पस्तान चयेका चनान् बुधः स्थापये दत्तसंवातान् पूर्येकं नान् दशैव तु ॥ अनंतशयनं स्वरूपं वि-
स्तुधमेतिरे ॥ देवदेवस्तु कर्तव्यः शेषस्तु मन्त्रतुर्ज ॥ एकः पादोऽस्य कर्तव्यो लक्ष्म्यसंगगतः प्रनौ ॥ तथा परश्च
कर्तव्यः शेषयोगं कसंस्थित ॥ एकः करोम्य कर्तव्यस्तत्र जातौ प्रसादतः ॥ कर्तव्यो नान्निदेशास्तस्या परः क-
कर ॥ नानासं नृतकमले सुरवासानः पितामहः ॥ नालनग्नौ कर्तव्यो पयस्यम धकैठ नौ शरवचक्रगदादीनि
मूर्तानि परितो न्यसेत् ॥ प्रद्युम्नलक्षणं पंचरात्रादिषु ॥ दक्षिणे धं करो पद्मे दद्याच्छंखमधः करो ॥ चक्रमध-
तथा वामे गदां दद्यात्तथा बुधः चापे सु ध्रुवा प्रद्युम्नो रूपवान् विश्वमोहक इति ॥ प्रकृतिर्यद्य यवकस्तु पिणा
तथा पितृस्तु तिलक्ष्मी प्रतिमानि वेष्ट्या तदुक्तं माकंडीयपुराणे ॥ सर्वस्याद्याम हानक्ष्मास्त्रिगुणा परमेश्वरा ॥

राम

॥ ६३२ ॥

मातुलिंगगदां रेवटं पानपात्रं च विनत ॥ नागं सिंहं च विनत ॥ नृपम् धनि ॥ संकर्षणरूपं विस्तुधमेतिरे ॥ वासुदे-
वस्य रूपेणः कार्यः संकर्षणः प्रभुः ॥ स तु शुक्लवपुः कार्ये नीलवासा य दूत म ॥ गदास्ताने च सुसलं च कृष्ण-
ने च लांगलं वेदलक्षणं महा नृत्यते वक्ष्यते ॥ तथा ॥ ललंचतुर्जं दक्षैशरस्वज्ञौ तथोत्तरे ॥ धनुः रेवट धरं वी-
रं च निरुद्ध प्रवक्ष्यते इति इति नारदीये ॥ अग्निप्रतिमा प्रागुक्ता ॥ वासुदेव प्रतिमा पितारदीये ॥ वासुदेवः शिवः शां-
तः सिताञ्जलचतुर्जः ॥ योगमूर्धा दिशंश्च रुद्रेश पितृहस्तकः ॥ धारयेदुत्तरे चक्रं करे वै दक्षिणे गदामिति
एताश्च प्रतिमाः प्रकृतदानपरिमाणस्तथा कार्यः ॥ एता मगुडपी वस्तान चयेत् ॥ पूर्येकं नान् स्थापयेदित्यत्र समंता-
दित्यनुषंजनीयं ॥ तथा ॥ दशैव धेनवो देयाः सहैमां वरदो हना ॥ पादुको पातद छत्रं चामरासनदर्पणैः ॥ नक्षत्रो-
न्या नदीये सुफलमाऽस्यानुलेपनैः ॥ हो मा धिवासनां ते च स्नापितो वेदपुंगवैः ॥ इमं सुञ्चारयेन्मंत्रे त्रिः कृत्वा य-
प्रदक्षिणा ॥ सहैमां वरेति हैमं शृंग्यः स वस्त्राः कां स्पृशेदो हना ॥ एताश्च दक्षिणार्थमुपकल्प्याः ॥ न विष्णु सुवर्णमे-
व दक्षिणार्थमुपकल्प्य मपि उक्तं ॥ इमं सुञ्चारयेदिति वस्त्रां उन्निः प्रदक्षिणा कृत्य मंत्रं पवेत् ॥ तत्र मंत्रः ॥ प्रयो

दानम्

॥८०॥

गोत्रेयः। एवं प्रणम्या मरविष्मर्जदद्याद्विजे न्योदशधा विनम्यः। नागद्वयं तत्रः गुरोः प्रकल्प्य संनजे छेषमनुक
मेण संनजे छेषमनुकमेण। संनजे छेषमिति। गुरोर्नागद्वयं प्रकल्प्यावमिष्टाष्टनागानामेकैकं नागं त्रेधा
विनम्य चतुर्विंशति संनजे न्यः कृतिगादिन्यः संनजे दद्यात्तद्वानवा कं तु लाव देवज्ञेवं। तन्म्या। स्वल्पे च होमं गुरुरे
करवकुयादियैकाग्रिविधानयुक्ता सरवसंप्रत्यतमो ल्यवित्तैयथोक्तवस्त्राभरणदिकेन। अत्र महत्त्वापलप
सोत्तमस्तददेनमध्यमस्तददेनाधमपक्षस्वल्पतं ज्ञेयां विंशतिपलनिमित्तैस्वल्पत्वमित्येके। एकाग्रिविधाने
प्रताच्यां वृत्तं कुंशमिति परिनाषाया सुक्तं। एकरवकृत्विगधकं विनित्यर्थः। इच्छंय एतदखिलं पुरुषोन्नकुयात्रि
स्तांड दानमधिगम्य महद्दिमानं। निधूतकल्मषविशुद्धतनुमुरारे रानंद कृत्यदमुपैतिसहस्रोनि। संतारये
त्पितृपितामहपुत्रबंधुप्रियातिथिकलत्रशताष्टके च। त्रस्तांड दानसकला कृतपातकोष्टं श्रानंदयेच्च जनना
कुलमप्यशेषं। इति ब्रह्मांड दानं। अथ प्रयोगः। यजमानो देशकालौ सकीर्त्य सकलपातकक्षयपितामहप्र
पितामहपुत्रपौत्रबंधुप्रियातिथिकलत्रपुरुषशताष्टकतारणाविलीनसंकलपातकाशेषमाटकुलापा

रामः

॥६३॥

तकौघशकलाकरणासंतारणानंदपूर्वकाभरः संघसहितविमानकरणाकसुरारिपदप्राप्तिकामोहेश्वो ब्रह्मा
उमहादानं प्रतिपादयिष्येति संकल्प्य तुलापुरुषदानवत्प्रारब्धोपवासो गोविंदादिपूजादिमंडपपूजावर्षादि
विनियोगांतं विदधात्। ततश्चाचार्यो वेदिरचितषोडशारचक्रोपरिष्ठितलज्जोपरिब्रह्मांडं स्थापयेत्। ए
तत्मागदिदिह्नुदिगजाष्टकलोकपालाकप्रतिमा। स्थापयित्वा पश्चिमायां वेदचतुष्टयतदंगषट्कप्रतिमा
। स्थापयेत्। ब्रह्मांडोपरिशिबोमायुतलक्ष्मीसूर्यप्रतिमां मध्ये चतुर्मुखप्रतिमां मध्यरवसंमंतादष्टवसुधादि
शादित्यमरुद्गणप्रतिमां नवरत्नानि चै। तिष्ठाय पयित्वा ज्जोपरिमिताष्टदशधा न्यानि परितो निधाय प्रा
च्यादिदिह्नुगुडपावेषु अनंतरं यनप्रद्युम्नप्रदूतिसंकर्षणवेदचतुष्टया निरुद्धाग्निवासुदेवप्रतिमाष्टके च
निधाय स्थापयित्वा ब्रह्मांडादिप्रतिमा। क्रमेण नाम संनैरावाह्यार्चयित्वा परितो दशपूरुषकुंजानुसवस्त्रान् स्था
पयेत्। ततः पादुके पानत्रचामरासनदरपणनक्षत्रोत्पलमाल्यदीपानुलेपनमंत्रैः सह कोम्यदोहनादियु
क्तदशधैरुपकल्प्य ब्रह्मांडोपरिविताने बध्नायात्। कुंडसमीपस्थकुंजं स्थापनवग्रस्थापनादिपूर्णा कृतिश्च नि

दानमः

॥८१॥

वेकांततुलापुरुषवत्॥ एवमभिषिक्तो यजमानः शुक्लवेषोजलिव धावन्नां त्रिषदक्षिणा कृत्यनयामोक्तविधे
श्वरविश्वधामजगत्सर्वविधैर्नगवन्नमस्ते॥ सप्तर्षिलोकामरन्तलेशगर्भेण साक्षेवितरानि निज्ज्ञां येदुःखिता
स्ते सुरिनो नवंतु प्रयांतु यायेयाति चराचराणां॥ त्वहानशस्त्रीहतकानां वृत्तां उद्वेषाप्रलयं व्रजति तिपवेत्
ततो यजमानः पश्चिमत उपविश्य गोदशके नमद्वृत्तां उद्वेषाविभज्याचार्याय नागद्वयं नागाष्टकमृत्वि
र्योदद्यात्॥ अथामुककाले सकलपापैतकक्षयकाम इत्यंतं संकल्प्य वाक्यमुक्त्वा वृत्तां उमेतावत्सप्तमि
सुवर्णरिणि गोपरिष्ठापितमेतत्सर्वोपस्करयुतं पुष्पभ्यं गुर्विलिप्सां संप्रददति गुर्वोद्विहस्तेषु जलं हि
पेत्॥ ब्राह्मणंश्च वृत्तां उस्मृष्ट्वा प्रतिगृह्णायुः॥ ततश्च तैत्तरीयं वृत्तां उदानं प्रतिष्ठाप्य मिदं हिरण्यमाग्रेयं
ग्रामाक्षिदिचगुरवे संप्रददति दद्यात्॥ कृत्विगादिभ्योऽपि यथाशक्ति हिरण्यं दद्यात्॥ अल्पदेय इत्येव गुरवे
स्वशाखायापश्चिमायां वृत्तं उद्वेषादिकुर्यात्॥ वृत्तजापकादयोऽपि प्रयोगोत्तरवत्कायनित्विजः॥ त
तो ग्रहवेद्यां ग्रहादिप्रजनादिविसर्जनांतं गुरुः कुर्यात् इत्येकाध्वर्युपहः॥ इति वृत्तां उदानप्रयोगः॥ अ

रामः

॥८३॥

य कल्पतरुदानं॥ मातृपे॥ कल्पपादपदानारयमतः॥ परममुत्तमं॥ महादानं प्रवक्ष्यामि सर्वपातकनाशनं॥ पुराणं हि
नमथासायतुलापुरुषदानवत्॥ पुराणं ह वाचनं कुर्यात्त्रोक्ते शावाहनं तथा॥ कृत्विजं उपसंभारन् य
णा छादनादिकं॥ कांचनात्कारयेद्दद्यान्नानाफलसमन्वितां॥ नानाविहंगवस्त्राणि भूषणानि च का
रयेत्॥ नानाफलानि त्रीपुरुषगोगजवाजिमणिकनकरजतनक्षत्रफलादीनितिके - त॥ फलान्येवेत्यनेन
कृतित्विपलाद् धर्मासदत्वात्प्रकल्पयेत्॥ अर्धक्षिप्तसुवर्णस्य कारयेत्कल्पपादपं॥ कल्पपादपदानार्थमुप
हृतसुवर्णस्यार्धेन वृत्तादिप्रतिमासहितं कल्पपादपं कुर्यात् द्वितीयां हस्तं वा विभज्य कैक नागेन स्वस्वदे
वता प्रतिमासहितं च संतानादीन् कुर्यादित्यर्थः॥ गुडप्रस्ते परिष्ठाप्य सितवज्रयुगाभृतं॥ वृत्तविलुगिबोपेतं
पंचशास्त्रसनात्करं॥ प्रस्ते द्वात्रिंशत्पलः परिभाषायां दर्शितः॥ षोडशपलो वा॥ वृत्तादिप्रमाः प्राद्वृतिः॥ का
मदेवमधस्ताच्च सकलत्रं प्रकल्पयेत्॥ विलुधमेतिरे॥ कामदेवस्तु कर्तव्यो रूपेण प्रतिमोऽपि॥ अष्टबाहुः
प्रकर्तव्यः शंखपद्मविभूषितः॥ चापबाणकरश्चैव मंदोदंचितलोचनः॥ रतिः प्रातिस्तथाशक्तिर्नंदशक्तिस्तथा

दानम्.

॥८२॥

ज्वलाचतस्रस्यकर्तव्याः पत्न्योरूपमनोहराः चत्वारश्चकरास्तस्यकार्यानां चितोपगाः केतोश्चमकरः का
र्यपंचबाणसुरवोमहानिति। दामोदरीयेतु। चापेपुष्पकमदेवोत्पवान् विश्वमोहन इति वीर्यं। अधस्तादि
तिब्रह्मादिनिरप्यन्वेति। सतानं पूर्वतस्तदतुरीयांशेन कल्पयेत्। तुरीयांशोपराधस्यवतिनगुडप्रसोप
रिगतत्वमितवत्त्रयुग्मशाखापंचकफलान्वितत्वं चोक्तं मंदारारिष्यपिवत्त्रयुग्मं च न्वेति। मंदारं दक्षिणे पाश्वे
श्रिया सहस्रतोपरिपश्चिमे पारिजातं तु सावित्र्या सहजोरको। सुरभी संयुतं तद्विलेपुहस्त्रिं दनं तुरीयांशे
नकुर्वीत सौम्येन फलसंयुतं। तुरीयांशेनेति मंदारपरिजाताभ्यामप्यन्वेति। पंचाप्येते वृक्षाः क्रमादप्युक्ता नि
वार्कपारिचयविल्वतस्तुल्याः कार्याः शिष्टा चारादिति दामोदरः। स्वाप्रतिमोक्ता ब्रह्मांडे। पत्नासनाचसावित्री
साक्षस्त्रकमंडलुरिति। सवस्मासुरभीधेनुरागता प्राक्ततस्तनीति। सुरभी लक्षणं। घृतादिकमपि प्रस्य रामः
परिमितं ग्राह्यं। कौशेयवस्त्रसंवीतानि सुमाल्यफलान्वितान्। तथाष्टौ पूर्य कलशान् पादुकाशननाज
नं। दायिकोपानहच्छत्रचामरासनसंयुतं। फलमाल्ययुतं तदुपरिष्ठादितानकं। तथाष्टौ दशधान्या ॥८३॥

निसमं तादुपकल्पयेत्। अश्विननाजनं नो ज्यपूरितनाजनं। धन्यानि प्रत्येकं शोणपरिमितानि। होमाधिवा
सनां ते च स्नापितो वेदपुंगवौ। त्रिः पदक्षिणमाष्टस्य मंत्रमेतमुद्धारयेत्। अथिवासनां तेषां पूर्णकृत्यादिक
मीत्रं पुण्याहवाचने कृते कुंडाभ्यां कलशैः स्नापित इत्यर्थः। मंत्राप्रयोगे ज्ञेयः। रावमासं अतंदद्यात्। पुरवेक
स्य पादपं चतुर्निश्चापिकृत्विष्णुसंतानादीन् प्रकल्पयेत्। कुंडचतुष्टयसंबन्धिनोष्टम्यरुत्विष्णुः संतानादीन्
चतुरोदद्यादिति मदनः। चतुर्णामेव। कृत्विजो अत्रवरणमिति हेमाद्र्यादयः। जपकादिभ्यो चैव दक्षिणा देया
स्वत्येत्वकाग्निबल्लुयादुरोरेवानि पूजनं। नवित्रशाद्रुकुर्वीत न व विष्मयवान्नवेत्। अनेन विधिनायस्त
महादानं निवेशयेत्। सर्वपापविनिर्मुक्तसौम्यमेधफलं लभेत्। अक्षरोभिः। परिहृतः सिद्धचारण किं नरैः
भूतान् नव्यांश्च मनुजान् तारयेद्गोमसंमितान्। स्त्र्यमानो दिवः पृष्ठे पुत्रपौत्रपुत्रवान्। विमानेना कर्तव्यो
नविष्णुलोकांस गच्छति। दिविकल्पशतं तिष्ठेज्जराजो नवेत्ततः। नारायणबलोपेतो नारायणपरायण
ः। नारायणयथासक्तो नारायणपुरं व्रजेदिकल्पपादपहनविधिः। अथ प्रयोगः। यजमानो देशकालौ च

दानमः

॥ ६३ ॥

रणां ते सर्वपापक्षयपूर्वकाश्च मे धर्मप्रसिद्धिमुत्तमद्विस्मरो म संमित नूतनवस्वकीयपुरुषसंतारणा अपरा
सिद्धचारणकिं नरसेवितत्त्वसर्वस्वयमाननैव विशिष्टार्कवर्णविमानकरणकविष्णुपुरगमन पूर्वककल्पशत
वृद्धिभकाज वैभवस्वर्गलोकनिवास पूर्वकनारायणपरापणव नाराणतुल्य बलव नारायण कथासक्तत्व
विशिष्ट नूलोकराजराजत्वानंतर नारायण पुर प्राप्ति कामः श्वः कल्पपादपमहा हान प्रतिपाद विष्णु इति
संकल्पप्रारब्धोपवासो गोविंदादिमंडपपूजाचार्यादिविनियोगो तं कुर्यात् ॥ ततो गुरुः षोडशारचक्रवद्धेद्युप
रिगुउप्रस्थे निधाय तदुपरि ब्रह्मविष्णुशिवनास्करप्रतिमानि सहस्रं च चारवं सितवस्त्रयुगान्वितं कल्पवृक्षम
धो स्थापयित्वा गुडप्रस्थे सदारकामप्रतिमया सह निर्मितं सितवस्त्रयुगान्वितं संतानं पूर्वतः स्थापयित्वा त
थैव द्युत प्रस्थोपरि श्राप्तिमान्वितं मंदारं दक्षिणतः स्थापयित्वा पश्चिमे जीरकप्रस्थोपरि सावित्री प्रतिमान्वि
तं पूर्ववत्पारिजातं स्थापयित्वा तत्रेति प्रस्थोपरि सुरनि प्रतिमान्वितं हरिचंद्रनं स्थापयित्वा प्रत्येकं द्रोण
मित भान्यान्पि विधाय वेद्यां वितानं च बध्नामंत्रेण पंचपादयान् क्रमेण प्रतिष्ठाप्य ब्रह्मविष्णुशिवार्कस-

रामः

॥ ६३ ॥

हिताय कल्पपादपायनमः ॥ सदारकामसहिताय संतानाय श्रासहिताय मंदोराय सावित्री सहिताय पारि
जाताय सुरनि सहिताय हरिचंद्रनाय त्वेवं प्रकारेण यथासंभवमावाह्यवाद्युपचारैः पूजयेत् ॥ ततः
कुंडसमीपं कुं न स्थापयन् गृहादिम्यापन प्रचरति पूर्णं कृति निषेकांते तुला पुरुषवत् कुर्यात् ॥ एवमनि
षिक्तो यजमानः शुद्धवेष्टो धृतः पुष्पां व्याजलिः कल्पपादपात्रिः प्रदक्षिणी कृत्यः तत्पश्चिमतः उपविश्य पन
मस्ते कल्पवृक्षाय चिंतितार्थं प्रदायिने ॥ विश्वं नरायदेवाय नमस्ते विश्वमूर्तये ॥ यस्मात्त्वमेव विश्वात्मा ब्रह्मा
स्थाणुर्दिवाकरः ॥ पूजामूर्तं परं बीजं अतः पादिसनातन ॥ त्वमेवा मृत सर्वस्वमनं तः पुरुषो व्ययः संतानाद्यै रूपे
ता सन्याहि संसासा गता ॥ इत्थं क्त्वा पुष्पांजलिं क्षिप्तानवेदि पश्चिमतः प्राप्सुरैः ॥ येत्याद्युक्त्वा सर्वपातकक्ष
र्वपातकक्षयेत्यादि नारायणपुर प्राप्ति काम इत्येत उच्चारिते सुकगोत्रेत्यादिविशेषणविशिष्टमुच्चार्य तु
न्यंगुरव इमं कल्पपादपं मूलदेशस्थापित ब्रह्मविष्णुशिवनास्करप्रतिमं गुडप्रस्थोपरि स्थितं सिते
वस्त्रयुगान्वितं कौशेयसंबातं कलशाष्टके शुभालयफलपादुकामननाजनदपिकोर्पनछत्रादिसहितं सविता

दानमः

॥ ४५ ॥

नेसंप्रददति गुरुहस्ते जलं क्षिपेत् ॥ गुरुश्च स्वस्ति शब्दपूर्वकं देवस्य वेति प्रतिगृह्य कामस्तुति पठेत् ॥ ततः
तत्प्रतिष्ठार्थं मिदं हिरण्यं ग्रामरत्नादिकं च दक्षिणां तु न्यंगुरवे संप्रददति ॥ इति तानि दद्यात् ॥ एवं पूर्वतो गुडप्र
स्थोपरि स्थितं सारकाम् प्रतिमान्वितं मिहु मास्य फलाक्षपकरणं निसंता नंतु न्यंबहु चायत्ति जे संप्रददति
ततो दक्षिणो वृह प्रस्थोपरि संधारं श्रायुतं यजुर्विदे विजे पश्चिमायां जीरकसंसावित्रा प्रतिमान्वितं पारिजातं
सामवेदाध्यायिनं उत्तरे तिलप्रस्थोपरि स्थितं मूले सुरजा प्रतिमान्वितं हरिचंदनमयं र्वविदे दत्वा चतुस्रो
पि सुवर्णग्रामरत्नादि शङ्खादक्षिणां दद्यात् ॥ यद्वा गुर्वादी न संतोष्यत दनुजयान्ये सोपि दद्यात् ॥ ततश्चाचार्यः
सुः एषा ह वाच नो ते पुनर्ग्रहादि पूजां कारयित्वा पावादि देवता विसर्जनं कुर्यात् ॥ इति कल्पपादपदानविधिः ॥ अ
थ गोसहस्रं ॥ मात्रये अथातः संप्रवक्ष्यामि महादानमनुव्रमं ॥ गोसहस्रं प्रदानं नारयणं सर्वपापहरं शुभं ॥ पुण्याति
थिमया साद्युगमन्वंतरादिकं ॥ ययो व्रतं त्रिरात्रं स्यादेकरात्रमथापि वा ॥ लोके शाबाहने कुर्यात् ॥ पुनः पुनः
नवत् ॥ पुण्या ह वाच नं कुर्याद्दोमः कार्यस्तथैव च ॥ कृत्विज उपसंभार नृषणा छादनादिकं ॥ वृषं लक्षणां

रामः

॥ ६३७ ॥

युक्तं वेदिमध्ये धिवासयेत् ॥ गोसहस्रादिति क्रम्य गवां दशकमेव चेत्पादि ॥ ययो व्रतं दानात्पूर्वो वृषश्च पुष्टः सु
रूपो तारुक्रयाद्य ॥ यत्तु कैश्चित् उन्नतस्कंधक कुदसुज्जला पतकं बलमित्यादीनि वृषोऽसर्गप्रकरणे मात्रये उ
क्तानि लणानि ग्राह्याण्युक्तं ॥ तत्र मूलं मृगं गोसहस्रादिति क्रम्येति दशोत्तर गोसहस्रादित्यर्थः ॥ तथा च दशा
धिकं गोसहस्रं ज्ञेयं ॥ तत्राप्यधिवासनीयं गोदशकं ॥ सहस्रगोषु तु नावश्यं धेनुत्वादरविवेक इति केचित् गो
सहस्रं बह्वि कुर्यादित्त्र मास्य विनूषितं ॥ सुवर्णं शृंगान्तरां रौप्यं पादसमन्वितं ॥ बहिः कुर्यान्मंडपाद्बहिरासा
दयेत् ॥ अंतः प्रवेश्य दशकं वस्त्रमासेः प्रपूजयेत् ॥ सुवर्णघंटिका युक्तं ताम्रदोहनिका न्वितं ॥ सुवर्णतिलको
पेतं हेमयै हेरलं कृतं ॥ कौशेयवस्त्रसंवाजं मास्यगंधविनूषितं ॥ हेमरक्तयुतैः शृंगैश्चामरैश्चापिशो नितं ॥ पा
दुकोपानह छत्रचामरा समुत्तं ॥ सुवर्णघंटिकेत्यत्र सुवर्णशब्दः दशमांशपरिमितहेमपरः ॥ सहस्रयुक्तसुवर्ण
शब्दात्तथैव प्रसिद्धे ॥ अत्र शृंगे दश सुवर्णिके ॥ खुराः पंचपलाः ॥ पंचाशत्यलं दोहनपात्रमित्यत्र त्रैलोक्य
ह्यमितिकेचित् ॥ यथा शक्तीति परे ॥ पादुको नहादिपंचकं गोदशकं समीपे स्थाप्य ॥ गवां दशकमध्ये स्या

दामने०

॥६५॥

कांचनो नंदिकेश्वरः कौशेयवस्त्रसंबीतो नृणां नरणां नृषितः लवणशोणशिरवरे मात्येक्षफलसंयुतः ॥३॥ ध्वंसि
नेत्रद्विजः सौम्यास्यो नंदिकेश्वरः वामे त्रिशूलश्च दक्षे चाक्षमाला समन्वितः ॥४॥ ध्वंसि स्थित इत्यर्थः कुर्या
स्य लशताद्ध्वंसिर्वमंतदशेषतः शक्तिः पलसाहसं त्रितयं देवतुः सानरणं नंदिकेश्वर निर्माणार्थमेतस्य
मानमिति दैमाजौ गौ नृषणा दधेत नम्रध्वंसिदानसागरादौ गौ शते वै दशं शो न सर्वमेतत्सकल्पयेत् गोश
तारव्यमहादानं सप्तदशमिति दानसौख्ये पुण्यं दिनमथासाद्य गतमंगल नित्वनैः ॥ सर्वेषां धुदकस्तान्नापिता
वेदपुंगवैः ॥ इममुच्चारयेन्मंत्रं गृहातकुसुमांजलिं ॥ मंत्रप्रयोगे ज्ञेयः ॥ इत्यमंत्रततो दद्याद्गुरवे नंदिकेश्वरं ॥ सर्व
पकरणे पेते गोपुंगवविचक्षणः ॥ कृत्वि श्रोधेनुमेकैकां दशकादिनिवेदयेत् ॥ गवां शतमथैकैकं तदध्वं वा द्य
विंशति दशपंचाथ वा दद्यादप्येकस्तनुजया ॥ अन्ये कृत्विज उदासीनश्च विप्राः सर्वपक्षेषु द्विगुणा गुरवे दद्यात् ॥
नैका बज्रभोदातव्यायतो दोषकरा नवेत् ॥ बक्रास्ते कस्य दातव्याः श्रीमदारोग्यवृद्धयं आवयेच्छृणु यावत्पिमहा
दानानुकीर्तनं ॥ तद्दिने ब्रह्मचारास्याद्यदि ॥ छेद्विपुलांश्रियं ॥ अनेन विधिना यस्तु गोसहस्रप्रदो नवेत् ॥ सर्वपापः

रामः

॥६३॥

विनिर्मुक्तः सिद्धचारणसेवितः विमानेनार्कवर्णेन किंकिणीतालमालिना ॥ सर्वेषां लोकपालानां लोके सं पूज्यते न
रे ॥ प्रतिमन्तरं तिष्ठेत्पुत्रपौत्रसमन्वितः सप्तलोकावतिक्रम्यततः शिवपुरं व्रजेत् ॥ शतमेकोत्तरं तद्वस्ति वृणाता
रये दुधः ॥ मातामहानां तद्वत्पुत्रपौत्रसमन्वितः ॥ यावत्कल्पशतं तिष्ठेत् राजराजो नवेत्ततः ॥ अथ मेधशतं
कुर्याच्छिवध्यानपरायणः ॥ वैष्णवं योगमास्थाय ततो मुच्येत बंधनादिति ॥ अथ प्रयोगः ॥ यजमानो धिवास
नदिनात्पूर्वं ग्रहमेकाहं वायुधमात्राहारो धिवासनदिने त्याज्युक्ता सकल पापक्षयानंतरं सिद्धचारणसेवि
तत्त्वा र्कवर्णसवर्ण किंकिणीतालमालिविमानारोहणोत्तरं कैकमन्तराच्छिन्ने शदिसकललोकपाललोकाधि
करणकपुत्रपौत्रसमन्वितनिवासामरकट्टकपूजापूर्वकसप्तलोकातिक्रमणोत्पुत्रसमन्वितशिवालयगम
नैकोत्तरशतपिष्टपितामहकुलतारणकल्परातावच्छिन्नशिवपुरनिवासानंतरं राजराजो नवनाश्वमेधशत
कर्त्तव्यशिवध्यानपरत्वविष्णुसादृशपावनयोगछानहेतुकसंसारमोचनकामोहं गौहसदानंश्च प्रतिपादयि
ष्यति संकल्प उपवास गोविदादिपूजादि सं उपपूजाचार्यादिविनियोगांतं कुर्यात्ततो गुरुर्वेदिमध्येषोऽंशः

दानम०

॥८६॥

रं बिलिख्य पुष्पै रवकीर्य पूर्वोक्तिं वंधेनु दशकं च वस्त्रमाख्य सुवर्णघंटा सुवर्णतिलक सुवर्णशृंगरौ परबुर दोहन
पात्रकौ शयवस्त्र पादुको पानहस्तत्रा मरासनाद्युपशो नितं वेद्यां परितः स्थापयेत् ॥ मंडपाद्वहि गोसहस्रं सुवर्ण-
शृंगा सहितं चाधिवासयेत् ॥ ततः सवषगो दशकं मध्येषोऽंश रस्तुलवरा जोरौ परिकौशेयवस्त्र संवीतं माख्य फला
दिसंयुतं प्रागुक्तं नदिकेश्वरं स्थापयेत् ॥ पूजयेद्दपरिवितानं वध्नायाच्च ॥ ततः कुंड समीपत्वे कुं न स्थापनग्रहस्थाप
नग्रहस्थान पूरणं कृत्य निषेकांतं तुला पुरुषवत् ॥ ततो यजमानः पश्चात् स्वेत्वा पुष्पाणां दायस वषंगो दशकं नमो वे
विश्वसूत्रिभ्यो विश्वमावृण्वेव च ॥ लोकाधिवासिनी न्यश्च रोहिणी न्योनमोनम ॥ गवामंगेषु तिष्ठंति तु वना न्येक
विशति ॥ ब्रह्मादयस्तथा देवरोहिण्यः पातु मातराणां गोमेधयतः ॥ संतु गावो मे संतु घृष्टतः ॥ गावो मे रुदयेनि-
संगवां मध्येव साम्यहं ॥ यस्मात्वं वृषरूपेण धर्म एव सनातनः ॥ अष्टमूर्ते रधिष्ठानमतः पाहिसनातन इत्या वा
हयेत् ॥ ततो वेदि पश्चिमे नागे उपविश्य कुशतिलजलान्यादाय देशका लोच्चरणं ते सकल पापक्षयानंतरं त्य
द्विसंसार मोचन काम इत्यतै संकल्प्य उच्चारितै एतः ॥ सुवर्णशृंगा दंतं कृताः सवषलवर्णं जोरौ परितः तनं

रामः

॥६३॥

दिकेश्वरसहिताः पादुको पानहस्तत्रा मरासना संयुतसवस्त्र सुवर्णजंकत धेनु दशक सहिताः सहस्रां गाः वित
नाद्युपस्करसहिताः अमुका मुकशर्म न्योऽर्च्यो हं संप्रददति इत्यात् ॥ ते पितृतीर्त्तका पुष्टेषु प्रतिगृह्य
रुद्राय गमित्याद्युक्ता स्वस्वकामस्तुतिं प्रवेयुः ॥ दाता दानप्रतिष्ठापंति पुदक्षिणां दद्यात् ॥ सोपकरणं नदिके
श्वरं प्रत्यक्षं वषनं धेनु दशका सोपकरणं धेनु दयंगो सहस्रा दशत दयंगुखे दद्यात् ॥ कृत्विग्मश्च दशकांतर्गता
नामे कागंगो सहस्राच्च प्रत्येकं शतमित्येकः पक्षः ॥ जापकादीनामन्येव दक्षिणा देया ग्रामाः ॥ दिना संतोष्य पे
छं विनाग इति प्रागुक्तं ॥ ततः पुण्याहवाचनांते ग्रह पूजनतद्वि सर्जनादिसर्वं प्रकृतिवद्भवेत् ॥ श्रीकामस्तस्मिन्
दिने दुग्धमात्राहारो ब्रह्मचारी च न वेत् ॥ कर्मसाधु एषार्थयया शक्तिं प्राप्तवान् ॥ ॥ इति गोसहस्रदानं प्रयो
गः ॥ अथ हिरण्यकामधेनुः ॥ मास्ते ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि कामधेनुविधिपरं सर्वकामप्रदं नृणां सर्वपातकनाश
नं लोकेशावाहनं तद्वदो मः ॥ कार्योधिवासनं तुला पुरुषवत् कुर्यात् कुंडमंडपवेदिका ॥ त्वम्येधेकाशिव कुर्यात् गुरुरे
व समाहितः ॥ कुंडमंडपेति गोविंद पूजादिवास्त एनो जनांत धर्माणां उपलक्षणं ॥ गुरुरेवेत्येति विधिः ॥ वेधो न जाप

कानां कांचनस्यातिष्ठस्ये धेनुं वत्सं च कारयेत् उन्नमाफलसाहस्रैस्तदर्थे न तु मध्यमा कनीयसीतदर्थे न॥
 कामधेनु॥ प्रकीर्तिता॥ यद्यपि यौवतादिवत्सहस्राणां गण॥ साहस्रं ब्रह्मवचनेन चत ब्रह्म त्वे उक्तेन वसहस्रं पला
 नीति नाति तस्यापि कलातर्वाद्य पकर्ष बहु त्वर्षो पितृभ्यः परा बोधितः॥ उपनायनमिति ब्रह्मसाहस्रैरिति वत्सा
 नुरोधेन दैर्घ्यं पलपदस्यापि पूर्वनिपातश्चाप्यतेन पलसहस्रेणैत्यर्थः॥ स्नानायणदामोदरयोऽप्येवं पलसा
 हस्रातिष्ठावित्कामपादादरे प्यमुमेवार्थसंबन्धेति॥ शक्तिस्त्रियुलाहर्ध्वं शक्रोपि हि कारयेत्॥ गुडधेन्यादि
 बुचतुर्ध्वं शैववत्साः स्यादित्यनिधानात्॥ अत्रापि क्लृप्तं सुवर्णं चतुर्ध्वं शैववत्साः कार्य इति निबन्धकतः॥ वेद्या
 क्लृप्ताजिनं न्यस्य गुडरप्रस्तु समन्वितं॥ तथाष्टादधान्यानि समं तात्परिकल्पयेत्॥ इक्षुदं डाष्टकं तं दन्तानां फ
 लसमन्वितं नाजनं चासनं तं दन्ताग्रदोहनकं तथा॥ नाजने नौजनपात्रां कौशेयवस्त्रद्वयसं हतांगीदीपातपत्रां
 रणानिरासं॥ कुंडालिनीसंघं दोगणित्रिकापादुकरौ प्यपादां॥ रसैश्च सवैः परतो निजुष्टं हरिद्राया पुष्पफलै
 रनेकैः॥ कुंडलनीकर्णयोः कुंडलयुतां॥ अजाजिकुस्तु बुरुशकरा निर्वितानकंचोपरि पंचवर्णं गणित्रिकाश्च

रामः

॥६४०॥

क्षमाला॥ दामोदराये तु गोलनिकेति पादु॥ पादकिंकिणा तितदर्थः॥ पादुकेति पादुकाः काष्ठमप्य॥ रौप्यं रौप्यालं
 कारः तद्वयमपि पादेषु यस्याः सा॥ अजाजारकं॥ कस्तुं बरुधर्माकां॥ रसैर्मधराक्षतैस्तैः कषायकटुलवणरस
 युतैर्द्रव्यैः॥ स्नातस्ततो मंगलवेदघोषैः प्रदक्षिणीकृत्य सपुष्पहस्ता॥ आवाहनं त्रागुडधेनुमंत्रैर्द्विजाय दद्या
 दयद्वर्नपाणि॥ अमं अशीलं कुलरूपगुणान्विताय विप्राय यः कनकधेनुमिमं प्रदद्यात् प्राप्नोति धामस
 पुरंदरदेवजुष्टं कन्या गणैः परिहृतं पदमिदं मौले॥ विप्रायेत्येकवचनमेकाग्रिपक्षे जायकादिभ्यो नैव दक्षि
 णा॥ अनेकाग्रिपक्षे तु लापुषवत्यक्षत्रयुमितिकेचित्॥ पक्षद्वयेप्येकस्मिन् एव विप्रायेति तु युक्तं॥ अमंत्रणमं
 त्रास्तु प्रयोगे ज्ञेया इति॥ इति हिरण्यकामधेनुदानविधिः॥ अथ प्रयोगः॥ तत्र यजमानोऽद्येत्याद्युक्ता सर्वपाप
 क्षयपूर्वकं रुद्रकन्यागणैः प्रदक्षिणीकृत्य शिवं पदप्राप्तिकामः श्रोत्रिणं गर्भकामधेनुमहादानमहं प्रतिपादयिष्ये
 इति संकल्प्य गोविंदादिपूजादिमंडपपूजादिगुवादिनियोगांतं तुलादानबलकुर्यात्॥ गुरुर्वेद्याषोडशारं विरच्य तदुप
 रिक्लृप्ताजिनं प्राद्याव गुप्तरलो मकन्यस्य तदुपरिमंडपस्य च न्यतदुपरि यतत्रयाधिकया शक्तिर्हैमा कामधे

दानम्.

॥ ५५ ॥

नुमालंकारानिर्माययुक्तराजागतिर्मितं वसुंस्तननिमुखदक्षिणादिगवस्थितं विधाय पंचरत्नालं कृतं कौशेयव
स्त्रसंवातो मौवर्णवत्पुरद्वयत्रैवेवं यकसौवर्णकुंडलद्वयघंटापादकिंकिणीकाष्टपादुकद्वयरोम्ययादचतु
ष्टयाभरणयुतोताम्रदोहनावितोतवामतुस्यापयित्वा तत्समंताद्वारिष्वर्णकुंडलाष्टकं नानाफलातिश्रष्टादश
धानिश्चतुर्दशष्टकं भोजनपावदीपुच्छत्रषड्भुज्याणि हरिद्रांपुष्पाणि जारकंधान्याकंशर्करादिस्थापयेत् ॥
ततो वितानं बद्ध्वा प्रतिष्ठा पूर्वकंताममंत्रेण यथाशक्त्युपचारैः पूजयेत् ॥ ततः कुंडलसमीपस्थ कुंभस्थापनपूर्णाङ्क
स्य तं च निषेकांतं तु जातुरुषवत् ॥ एवमभिषिक्तो यजमानो गृहीतकुसुमंजलिः तां प्रदक्षिणां कृत्योपविश्य ॥ उवाच
लक्ष्मीः सर्वभूतानां याचदेवैव्यवस्थिता ॥ धेनुरूपेण सा देवी मम शांतिप्रयच्छतु देहस्थाया च रुद्राणां शंकरस्य स
हा प्रिया ॥ धेनुरूपेण सा देवी मम पापं व्यपोहति ॥ विष्णोर्वक्षसि यालक्ष्मी ॥ स्वाहा याचविभावसो चंशर्करां
शक्त्या धेनुरूपास्तु सा प्रिये ॥ चतुर्मुखस्यालक्ष्मीर्यालक्ष्मीर्धनदस्य च ॥ लक्ष्मीर्यालोकपालानां सा धेनुर्वरंदा
स्तु मे ॥ स्वधाया पित्र्यमुख्यानां स्वाहा यज्ञपजाचया सर्वपाहं परो धेनुतस्माच्छांतिप्रयच्छतु ॥ इति गुडधेनुमंत्रैरावाह्य

रामः

॥ ई५२ ॥

उ त्वसर्वदेवगणमं हिरमंगनूताविश्वेश्वरि त्रिपथगे दधिपर्वतानां ॥ त्वहानशस्त्रशकलीकृतयाजकौघः प्रा
 सोस्मिनिर्ऋतिमतीव परंतमासि ॥ लोकेपयेस्मितफला नुविधायानात्वामासाधकोहि नवदुःखमुपैति म
 र्त्यः संसारदुःखशमनाय यतस्वकामधेनुरिति देवगणावदंति ॥ इत्यामं ग्राधेत्यादिकीर्तनात्ते सर्वपापक्षयपूर्व
 करुडकन्यागणोऽदिसेवितशिवपदशक्तिकामः स्वर्गकाम ईश्वरप्राप्तिकामो वागुरवे पूर्वोक्तवत्सपंचरत्नालंका
 राद्युपेतामिमं कामधेनुतुल्यं संप्रददइति दद्यात्ततः ॥ कृतै त्वहानप्रतिष्ठार्थं ग्रामरत्नादिहिरण्यं वा संप्रददे
 नममेति वदेत् ॥ ततः पुण्याहवाचनं नंतरं यजमानो ग्रहादिसंपूज्यं त्वित्यादिन ॥ विसर्जयेत् ॥ मंडपाद्युपक
 रणं गुरवे निवेदयेत् ॥ कर्मसांगता सिध्यर्थं ब्राह्मणान् नोजयेत् ॥ इति हिरण्यकामधेनुप्रयोगः ॥ अथ हिरण्या
 श्वरथदानं मास्ये ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि हिरण्याश्वविधिं परं यस्य प्रसादाद्भुवनमनंतं फलमश्नुते ॥ पुण्यांतिधि
 मयासीद्यकृता ब्राह्मणवाचनं ॥ लोकेशावाहनं कुर्यात्तुलापुरुषदानवत् ॥ कृत्विज्मंडपसंभारनूषणाद्यादना
 दिकं ॥ स्वल्पेवेधेकाशिवत्कुर्यादमवाजिमरवंततः ॥ स्थापयेद्देहिमध्ये तु कृत्वा जिनतिलोपरि ॥ कोशेयवत्स

सर्वांतकारयेदेमवाजिनं॥ शक्तिविधुफलाद्ध्यासहस्रपलाद्धुध॥ पादुकोपापनहृत्त्रचामरासननाजनं पूर्ण
कुंभाष्टकोपेतंमाल्येक्षफलसंयुतं सव्यासोपस्करांतद्वेदममाकंडसंयुतं॥ मार्तंडसंयुतामितिदीर्घः पादुकाया
विशेषां चेतिदामोदराद्या॥ रुक्मपाटेनाश्वमेतिहेमाद्रिमदनो॥ ततः सर्वेषधित्मानस्तापितोवेदगुगवै॥ इममुच्चर
येन्मंत्रं गृहीतकुसुमांजलिं॥ मंत्रः प्रयोगेज्येय॥ गुरवएवेतिवाचस्पतिमिश्रा॥ युक्तचेदंउपलक्षणेमानाजावात्
दत्वापापक्षयाज्ञानोलोकमभ्येतिशाश्वतं॥ गोनिर्वैजवतस्मार्द्धेकत्विजपरिपूजयेत्॥ सर्वधान्योपकरणगु
रवेविनिवेदयेत्॥ इमंहिरण्यश्वविधिकरोतिसंपूज्यमानोदिविदेवतेऽं॥ विमुक्तपापः संपुंसुरारेः प्राप्नोतिसिद्धैर
निपूजितः सन्निति॥ अथप्रयोगः॥ यजमानः अद्येत्याद्युक्तासकलदुरितवृत्तिसमन्तरशाश्वतसूर्यलोकप्राप्ति
र्वकदेवेऽं पूज्यमानताविशिष्टस्वर्गलोकमनोत्तरसिद्धाप्रजितत्वविशिष्टविष्णुलोकप्राप्तिकामाश्वोहिरण्य
श्चमहादानमर्हप्रतिष्ठादधिष्ठातृसंकल्प्यगोविंदादिमंडपपूजनादिविनिर्योगांतं सर्वप्रकृतिवत्कुर्यात्॥ ततो
गुरुषोऽं चक्रंवेद्यां विलिख्यतदुपलाधिकमहस्रपलपर्यंतं वाक्यनुसारमुवर्णघटितं नास्करप्रति

रामः

॥६॥

मायुतं हेमवाजिनं कौशेयवस्त्रसंवीतं प्रादुर्बलं॥ पयित्वा समंताच्च पूर्णकुंभाष्टकं पादुकोपापनहृत्त्रचाम
मरासननाजनमाल्येक्षुफलान्यष्टादशधान्यानि वल्वापयित्वा सोपस्कराणां शय्यां च संनिधाययेत्॥ शय्या
पकरणां निचतुलिकोपधानप्रच्छदपटफलपुष्पकुंकुमकर्पूरगुरुचंदनतांभूलदर्पणकंकटिकाचाम
रचंजनामनासिपुत्रिकारूपिकोपापनतान्घटिकाजलपात्रवितानाद्यानि॥ ततो नास्कराधिष्ठितापहिरण्यार्थ
यनमइतिप्रतिष्ठापूर्वकं यथासंभवोपचारैरभ्यर्च्य परिचितानंबध्यायात् ततः कुंडसमापस्तु कुंभस्थ
पन पूर्णाकृत्य निषेकांत प्रकृतिवत्॥ एवमभिषिक्तो यजमानो गृहीतकुसुमांजलिहिरण्यश्वत्रिं॥ प्रदक्षि
कृत्योपविश्य नमस्ते सर्वदेवेशवेदाहरणलंपटवाजिरूपेण मामस्मात्पाहिसंसारसागरात् त्वमेव स
धाम्नात्वा छिंदोरूपेण नास्कर॥ यस्माद्भावयसे लोकानतापाहिसनातनेति॥ अमंत्रयनमस्तुत्याद्येत्याद्यंते सक
लेत्यादिप्रागुक्तसंकस्यांते इमंहिरण्यश्वरुक्माजिनापरिन्त्यस्ततिलद्रोणे परिस्त्रितं कौशेयवस्त्रसंवीतं उप
र्यारूढमार्तंडप्रतिमं शय्यामाल्येक्षफलदिपूर्य कुंभाष्टकसर्वोपस्करयुतममुकगोत्राय गुरवे संप्रददइ

दानम्

॥ १०५ ॥

तितद्वत्तेजलंक्षिपेत् ॥ एतद्वा नप्रतिष्ठा र्थं सुवर्णं दक्षिणं संप्रदत्तं ॥ क्षेदत्वा कृत्वा दिव्यो गाः शय्यासुपकरणं दत्वा
पुण्याहवाचनादिग्रहविसर्जनाद्यंतं कृत्वा ब्राह्मणान् नोजयेत् ॥ इति हिरण्यप्रयोगः ॥ अथ हिरण्यप्रयोगः
दानं ॥ मास्ये ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि महादानमनुत्रमं ॥ पुण्यमश्वरथं नाम महापातकनाशनं ॥ पुण्यदिनमथा
साद्य कृत्वा ब्राह्मणवाचनं ॥ लोकेनावाहनं तद्वत्तुलायुषदानवत् ॥ कृत्वा इत उपसंभारं नृपणाच्छादनादिकं
कृत्वा जिनेति जान कृत्वा कारयेत् ॥ अथ चतुरश्रं वा चतुश्रं स कूवरं ॥ रं प्रनीलेन कुचेन धनरूपेण सं
युतं ॥ लोकपालाष्टकोपेतं पद्मरागदलान्वितं तिलद्रोणमिति ॥ अनागात्रिलाहृष्टं शक्तिः कारयेत् ॥ धुधः ॥ भारप
लसहस्रद्वयं स्त्रियां तु लापलशतं भारः ॥ स्पाहिंशतिस्तु तेति अन्निधानात् ॥ एतच्च सुवर्णमानं कूवरध्वजलोकपा
लाश्च चक्ररत्नकसहितं स्पृतिनिबंधकतः ॥ कूवरोयुगाधारकाष्टं ॥ लोकपाललक्षणं वृत्तां ३३ ॥ चत्वारः पूर्ण
कलशा धाम्यान्पष्टादशैव तु ॥ कौशेयवस्त्रसवातं उपरिषादितानकं ॥ मास्ये तु फलसंयुक्तं पुरुषेण समन्वितं
पुरुषेणैव देवताप्रतिमाया समन्वितमधिष्ठितं ॥ छत्रचामरकौशेयवस्त्रोपानहपाहुकागोनिर्विभवजः सा

रामः

॥ ६४३ ॥

वर्द्ध्या च शयनादिकं ॥ अथाष्टकेन संयुक्तं चतुर्निरयवाजिनि ॥ दान्यामथ युता दद्याद्वैमसिंहध्वजान्वितं
अथ चतुरश्रं वेतिकां चनामपरा ॥ अथाष्टकेनैत्यादितु प्रत्यक्षाश्च परमिति नेदा ॥ तत्राथ अथ द्वयपक्षे वै
ममयसिंहं कित ध्वजयुक्तता ॥ अवशिष्टपक्षद्वयैकां चनाम्योक्तं ॥ इनीकुं नो कित ध्वजयुक्तं रथ इति व्यव
स्था ॥ यस्तु हेमाद्रौ सप्ताश्वकेन संयुक्तमिति क्वचित्वा ॥ ससर्वपुस्तकविसंवादादुपेक्षा ॥ एतेन युक्तेन चिदंत
त्या वा लेबने नोक्तमथाश्चमित्यनेन पौनरुक्ताभावाद् न यत्रापि हेमा एवाश्वाद्याह्वानकचिदयिस्त्वा नविकार
तितदथ यास्तं चतुरथवाजिनि रिति अस्पचतुरश्रवेत्सनेन पौनरुक्तास्यापरिहारः ॥ चक्ररदातु नोतस्पतुरग
स्थावथा श्विनौ चक्ररदौ चक्रसमापस्थावश्विनौ कार्या ॥ लक्षणं मुक्तं तुलायं ॥ पुण्यकालंततः प्राथम्यपूर्ववत्स्वापि
तो द्विजैः त्रि। प्रदक्षिणमावृत्तं गृहीतकुसुमं जलि ॥ मुक्तमास्ये च रोदद्यादिमंत्रमुदाहरयन् ॥ मंत्रः प्रयोगे ज्ञेयः ॥ इ
ति चतुरथगरथप्रदानमेतद्भव नयस्तदनमत्रयः करोति ॥ सल्लुकेष पटलैर्विमुक्तदेहा परममुपैति पदं पिना
कपाणो ॥ देदीप्यमानवपुषा विजितप्रजावमाक्रम्य संतलमखंडप्रचंडरश्मे ॥ सिद्धांगना नयन पट्टपदपाय

दानम्.

॥ ११ ॥

मानवक्रां बुजो बुज नवेन चिरं सहास्ते ॥ इति हिरण्यध्वरयदानविधिः ॥ अथ यजमानो धेत्याद्युक्तासकलकुल
षयटले विमुक्तिनव नया नाव पूर्वक पिना कपाणि परमपद प्राप्ति कामा ॥ देदीप्यमानस्ववपुः प्रभा वितचं प्रमंडलाक्र
मणसिद्धांगनानयनषट्पेपीयमानवदनं बुजत्वं पूर्वकचिरकाल ब्रह्मसहवासकामः श्री हिरण्यध्वरयमहा
दानमहं प्रतिपादयिष्यति संकल्प्य गोविंदादिपूजादिमंडपपूजागुर्वादि विनियोगांतं प्रत्ययति वक्तुं याति ॥ ततो गु
रुर्वधां षोडशारचक्रादिविरच्य तन्मस्तकस्माज्जिनिजोरापरिमितान् तिलांस्तु पयित्वा तदुपरि प्रागुक्त कूबर
ध्वजपताकादि निरष्ट निश्चतुर्निर्वाश्वैः सह यथासु वर्णघटितं चतुश्चक्रमिदं नीलमयं कुंभां कित हेम ध्वजयुतं प्र
त्यक्षांश्च द्रव्यपक्षे हेमंतं सिंहां कित ध्वजसंयुतं प्रागादि दिगष्ट कलित लोकपाला एक प्रतिमा युतं स पद्मरागद
लसौ वर्णस्त्रिष्टदेवता प्रतिमा धिष्ठितं सवितानकं यथाशक्ति क्लृप्तं गवत्र समीपस्थां स्मरुवाचक्ररसाश्विनकु
मारप्रतिमा द्रव्युतं प्रागुक्तं न भ्रात्याद्युपेतं सवितानकं यथाशक्ति क्लृप्तं गवान्निर्युतं प्रत्यक्षैरष्ट निश्चतुर्निवा
श्वैर्वाभ्यां वा प्रत्यक्षाभ्यां युतरथं स्थापयेत् ॥ ततो हिरण्यध्वरथायनमइति सं पूज्योपरिवितानं बध्नायात्

रामः

॥ ६४४ ॥

ततः कुंडलसमीपस्थं कुंभं न स्थापनं पूर्णाकुत्संतं अनिवेकं च प्रकृतिवत् ॥ एवमनिषिक्रो यजमानो गृहात् कुसुमं
जलिस्तन्निः प्रक्षेप्य कृत्य नमो नमः पापविनाशाय विश्वात्मने वेदतुरंगमाय धाम्नाम धात्राय नवाय पापौघदा
वानलदेहि शांति ॥ न स्वष्टकादि मरुज्जणानां त्वमेव धाता परमं निधानं ॥ यतस्ततो मेरुदये प्रयातु धर्मैकता
नत्वमघौघनाशादिति मंत्रमुक्त्वा युष्मांजलिं प्रदोष्य नमस्तुत्योपविश्या धेत्याद्युक्तासकलकुलषेत्यादिसंकल्प्यति
गुर्वित्त्रिंशो ब्राह्मणो न्युत्तमं हिरण्यध्वरयं हेमांश्च हेमचतुरं च वा सर्वोपस्करसहितं संप्रददेन्नममेतित
इत्येष्टुजलं क्षिपेत् ॥ कृतं तद्दानं प्रतिशार्थं एतान् सुवर्णान् युष्मन्महं संप्रदद इति वदेत् ॥ अत्राप्यल्पव्यत्ये
एकाग्रिविधानादिकं ज्ञेयं ॥ ततः पुण्याहवाचनदेवता विसर्जनं तं कृत्वा प्रकृतिवत् ब्राह्मणान् नोजयेत् ॥ इति हि
रण्यध्वरयदानप्रयोगः ॥ अथ हेमहस्तिरयदानं मांशे ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि हेमहस्तिरयशुचं ॥ यस्य प्रदा
नात् नवनं वै स्रवं यांति मानवा पुण्यांति धिमप्यासाद्य तुला पुरुषदानवत् ॥ विप्रवाचनिकं कुर्यात्त्रोक्तेरावाह
नं बुधा ॥ कृत्वा अउ पसे नार नृपणां दानादिकं ॥ अत्रासुपोषितस्तद्वद्ब्राह्मणैः सह नोजनं ॥ कुर्यात्पुष्परथा

दानम.

॥२॥

कारं काचनं मणिमंडलं ॥ बलनाभिर्विचित्रानि श्वतुश्चक्रसमन्वितं ॥ लोकपालाष्टकोपेतं शिवर्कब्रह्मसंयुतं ॥ मध्येना
रायणेपेतं लक्ष्मीसुष्टिसमन्वितं ॥ कृष्णाजिनेति लङ्कोणं कृत्वा संस्थापयेत् ॥ तथाष्टादशधा न्यानि नाजनासनचं
दनैः ॥ दापिकोपानहस्तदपरां पादुकां न्वितं ॥ ध्वजेतुगरुडं कुर्यात् कृत्वा विनायकं ॥ नानाफलसामायुक्तमुपरि
द्वितानकं कौशेयं पंचवर्णं च ॥ अस्त्रानकुसुमान्वितं ॥ चतुर्भिः कलशैः साधुगोभिरष्टाभिरन्वितं ॥ चतुर्भिर्हिमसांतं गैर्मु
क्ताक्षमसमन्वितैः स्वरूपतः करिभ्यां च युक्तं कृत्वा निवेदयेत् ॥ कुर्यात्पंचपलाहं ध्वजं नारादपिशक्तिः ॥ तथामं
गलशश्चेन स्नापितो वेदपुंगवैः ॥ त्रिप्रदक्षिणमावृत्य गृहात्कुसुमांजलिः ॥ इममुच्चारयेन्मंत्रं ब्राह्मणेभ्यो निवे
दयेत् ॥ इच्छं प्राणम्य कनकेन रथः पृथगेन यः कारयेत् सकपापविमुक्तदेहः ॥ विद्याधरामरमुनींद्रगणान्निजुष्टं प्रा
प्तोत्पसौ पदमंतींद्रियमिंदुमौलेरिति ॥ पुष्परथः क्रीडारथः सवोपयांछादितो नवति ॥ बलम्यो लोकपालाश्रया
ः ॥ उपरितनलघुगृहाणातिदामोदरः ॥ लोकपालशिवर्कब्रह्मलक्षणा निप्रायुक्तानि नारायणप्रतिमाना
रदपंचरात्रे नारायणं चतुर्बाहुं शंखचक्रौतयोत्ररे ॥ दक्षिणे तु गदायमं नीलजामृतसंनिभं ॥ वामे श्रीवध्नकीह

रामः

॥६४५॥

स्तापुष्टिः पद्मकरा परे ॥ उत्तरे शंखचक्रौ ॥ उपरिचक्रं दक्षिणे ॥ उपरिगदायमं मधु ॥ इति वामभागो ॥ गरुडस्तु उपेक्षया
तः पक्षागुडाकेशः कृतांजलिः ॥ सव्यजानुगतीभूतो मूर्ध्नि च फणमंडितः ॥ पक्षिं संघो मर्यावस्तुगं नासीनं रांगक
द्विबाहुपद्मयुक्तश्चक्रैर्विबिनासुत इति ॥ विनायकोपि चतुर्भुजस्त्रिनेत्रश्चक्रैर्विबिनासुत इति ॥ नागयज्ञोपवी
तश्च शोकाकृतशेखरः ॥ दक्षेदंतं करे दद्यात् ॥ द्वितीये वा दक्षसूत्रकं ॥ तृतीये परशुं दद्यात् ॥ चतुर्थे मीदकं तथेत् ॥ कृत्य
र्थः पंचपलाहिसुवर्णपरिमाणं ॥ ध्वजगरुडविनायकादिप्रतिमादिसहितस्य रथस्य अत्राधिवासनं हेमहस्ति
रथस्यैव स्वरूपं हस्तिनोस्तु बहिरेव स्थापनं ॥ अथ प्रयोगः ॥ यजमानो देवकालौ संकीर्त्य सर्वपापक्षयानंतरं संजा
वितनरकनिवासयातनाशितप्रपुत्रादिसकलबंधरक्षणपूर्वकं विष्णुमदनयनसमनंतरं स्वविष्णुपदप्राप्तिपू
र्वकं विद्याधरामरैरेन्द्रादिसेवितनिद्रयेदुमौलिपदप्राप्तिकामः ॥ श्वो हेमहस्तिमहादानमहं प्रतिपादयिष्ये
ति संकल्प्य प्रहृतिवद्देविं दद्यात् ॥ पूजागुर्वाहिविनियोगं तं सर्वं कुर्यात् ॥ ततो गुरुर्वेद्यां षोडशारचक्रं विस्थप्य
दस्तां रत्नस्नाजिनन्यस्ततिलङ्कोणपरिपलपंचकादौ नारां तथ्याशक्तिमुवर्णेन गजध्वजलोकपाल

दानम्.

॥३॥

शिवार्कवस्तनारायणादिप्रतिमानि॥ सहनिर्मितं हेमहस्तिचतुष्टययुतंगरुडाधिष्ठितध्वजाग्रं विनायका
धिष्ठितकवरं पतितः स्थापित धान्याद्युपस्करं प्रत्यक्षगजद्वयोपेतं सवितानकं रथस्थापयित्वा उं हेम
हस्तिरथायनम्॥ इति संपूज्योपरिवितानं बध्नीयात्॥ ततः कुंडसमापत्तं नस्थापनं दिपूष्पांकुत्पनिषेकं
प्रकृतिवत्॥ एवमभिषिक्तो यजमानः सपुष्पांजलिस्त्रिपदक्षिणं प्रक्रम्य नमो नमः शंकरपद्मताकलोकेश
विद्याधरपद्मताकलोकेशविद्याधरवासुदैवै॥ त्वं मे यमेवेकपुराणयज्ञतेजो मयस्पंदनपाहितस्मात्॥ यज्ञ
त्युदंगुह्यतमं सुरोरा नंदहेतुगुणरूपविमुक्तं मत॥ योगैकमानसदशो मुनयः समाधौ पश्यन्ति तत्त्वमसि नाथर
थेतु रूढा॥ तस्मात्त्वमेव नवसागरसंघुतानां मानंदनी उच्यते मधरायारमात्रं॥ तस्मादधौ घशमनेन कुरु प्रसा
चामाकरे नरपमाधवसंप्रदानात्॥ इति मंत्रैरावाह्यपुष्पाणि प्रक्षिप्य नमस्कृत्य वेदिपश्चिममार्गे उपविश्य प्राय
क्तदानसंकल्पमुच्चार्य गुर्वविष्म इमं हेमहस्तिरथं प्रायुक्त सकलोपस्करसहितप्रत्यक्षगजद्वययुक्तं युष्मभ्यं
संप्रददे इति गुर्वादिभ्यो दत्त्वा सुवर्णदक्षिणं दद्यात् विनागः प्राकृतः स्वस्त्यादिवाचनादिविप्रभोजनान्ते प्राकृतः

रामः

॥६॥

तं प्राकृतं॥ मया त्वेकाग्रिविधानमिति केचित्॥ इति हेमहस्तिरथदानं॥ त्रयपंचलंगलदानं॥ अथातः संप्र
वक्ष्यामि महादानमुत्तमं॥ पंचलंगलकं नाम महापातकनाशनं॥ पुराणातिथिमायासाद्ययुगादियहणा
दिकं॥ इति दानं नरो दद्यात् पंचलंगलकान्वितं॥ खर्वटं रेवटं कंवापि ग्रामं वा सस्यशालिनं॥ निवर्तनशतं वापि तदर्थं
वापिशक्तिः सारदारुमययान् कृत्वा हलान्यंच विचक्षणान्॥ सर्वोयं करणेयुक्ता नृनयान्यान् च कांचनात्॥ कु
र्यात्पंचलङ्घं मासहलपलावधि॥ दृषान् लक्षणयुक्तं श्वदशैव च धुरंधरात् सुवर्णशृंगान् रणवसुक्ता लो गलन
धितान् च रौप्यपादायतिलकान् रक्तकौशेयनूषणान्॥ स्त्रियामचंदनयुतान् शालायामधिवासयेत्॥ पर्जन्यादि
त्यरुद्रेभ्यः पायसं निर्वपेच्चतं॥ एकस्मिन्नेव कुंडे तु गुरुयस्मै निवेदयेत् पर्यलाशमिधस्तद्वर्ज्यं कृत्वा तिलोत्तया
तुलापुरुषवत्कुर्यात्त्रैलोक्येशावाहनं ततः॥ ततो मंगलशब्देन शुक्लमांसां बरो बुधः॥ आहूय द्विजपत्यं हेमसूत्रां गु
लायकैः॥ कौशेयवस्त्रकटकैर्मणिभिश्चापि पूजयेत्॥ ततः प्रदक्षिणं कुर्याद्ब्रह्मांतकुसुमांजलिः॥ इममुच्चारयेन्मं
त्रं मथ सर्वं निवेदयेत्॥ मंत्रः प्रयोगे ज्ञेयः॥ सप्तहस्तेन दंडेन त्रिशङ्कानिवर्तनं॥ त्रिजागहानं गोचर्म मानमाह

दानम.

॥ १५ ॥

प्रजापति॥ मानेनानेनयो दद्यानि वर्जनशतं नर॥ विधिनानेन तस्या सुशीयते पापसाहति॥ सदं धर्मपियो दद्यादपि
गोचर्ममात्रं का॥ नवनस्तानमात्रं वासोषिप्रापैः प्रसुच्यते॥ सर्वदादिसङ्गरं माकंडेये॥ सोऽप्येधुवप्राकारं सर्व
तः रवानकादृतं॥ योजनाद्वाध्विष्टं नमष्टनागायुतं पुरं॥ तदर्थेन तथा खेटं तस्योदेन च खर्ववं॥ तथा शूद्रजन
प्रायं सुसमृद्धं वलं॥ क्षेत्रेयं नोग नृमध्यैव सतिर्यातियासंज्ञिता॥ यावंतिलो गलकमार्गं सुखाति नृमे नृमा
पतेर्दुहितुरंगजरोमकाणि॥ तावन्तिशंकपुरे स समाहिष्टे नृमिप्रदानमिह यत्कृतं ते मनुष्य इति॥ अथ प्रयोगः॥
यजमानोद्येत्यादिसकलपातकक्षयानंतरं गंधर्वकिंनरसुरासुरसिद्धसंघसेविता धृतवामरविमानाधिष्ठान
वर्कस्वीयामरनायकं त्वपूर्वकपितृपितामहादिवंधसहितं शंभुपुरगमनानंतरं तत्पुच्छलांगसमुत्पत्तीनां
रजःसहितं हलसंबद्धं वृषरोमसमसंख्यावर्षावच्छिन्नं शंभुपुरनिवासकाम॥ अथः पंचलांगलमहादानं प्रतिपाद
यिष्यति कृतसंकल्पः प्रकृतिवत्तु गोविंदादिपूजादिमंडपपूजादिगुर्वदिविनिर्योगात् सर्वकुर्यात्॥ ततोयुक्तः षो
उशारेसारदारुमयानिपंचहस्तानिपुणयोः कुरुफलतोदाद्युपकरणयुतानि कांचनोपकरणसहितानि कां

रामः

॥ ६ ॥

चननिर्मिता निपंचहस्तानि ललाटं ब्रूजाद्युपकरणसहिता शय्यां गमेकादोर्गद्वापरितोष्ठादत्राधन्यानि मंडला
द्वहिगोमिह त्रैलोक्यलक्षणान् वृषान्मापस्करान् त्रिधिवामवेद्युपरिविता नंब धाहस्तेभ्यो नमः शतिमंत्रेण संपूज्य कं
डाभ्यां ज्यकुंडाभ्यां शोकस्थापनादिव न स्यति पर्यंतं प्रधानहोमांतं संपादयेत्॥ ततो गुर्वजयाचतुर्णामन्यतमस्य
विक्रस्वकीये कंडपुर्ज्यादित्येभ्यो रुद्राय जुष्टं निर्वपामाति तत्र देवतायै प्रत्येकं चतुर्निरूप्य पयसि अथ यि
त्वातेन पलाशसमिद्धि॥ श्रीवेण्णयेन च श्यामति लैश्च पर्जन्यादित्य रुद्रेभ्यः॥ तद्विगैर्मंत्रैः प्रत्येकमष्टाविंश
तिजुहुयात्॥ तत्राकवेदिनां अष्टावदेति पर्जन्यमंत्रा॥ एवं यजुर्वेदिनां शनौ वातः पवतां वसामगानां पर्जन्या
तामहिष्यति मज्जिकंदतानया ज्योदधीति॥ त्र्यादित्य रुद्रयोस्तमंत्रास्तत्र छारवीयाः सामान्यप्रयोगे पूर्वमुक्ताः॥
तः स्विष्टकृदाद्यनिषेको ते ततो यजमानः स पुष्पोलांगलानि त्रिप्रदक्षिणं कृत्य स्मादेव गणां सर्वेष्वा
चाधुरंधरांगेतिष्टंति तस्माद्भक्तिः॥ शिवास्तु मे॥ यस्माच्च नृमिदानस्य कलां नाहं तिषोऽशं॥ दानान्यन्यानि ते
धर्मणैर्वदता न वेदित्वा पुष्पाणि हस्तेषु क्षिप्तान् त्वाचवेदिपश्चिमत उपाविश पत्नीकं गुरुदु

गहस्ते

दानमः
॥ ५ ॥

रथाद्येत्यादिप्रधानसंकल्पकीर्तनोत्तेऽमुकउरवेतु मं नूमिसंहितानिधुरंधरवृषशय्यादिसर्वापस्करसहिग्राहपि
सुवस्मसारदारुमयानि उ नयविधानिहलानिसुवर्णसारदारुमयानि उ नयविधानिहलानिसंप्रद दशंसर्व
घात दक्षिणांचक्रत्विशो न्यादक्षिणांचक्रत्विशो न्यादक्षिणां स्वत्ये स्वेकादशिविधानमिति केचित् पुण्यन
हवाचनं तपूजादेवताविसर्जनविप्रभोजनानि इति पंचलांगलदानप्रयोगः अथ धरादानं मांसेषु अथातः पं
संप्रवक्ष्यामि धरादानमनुत्रमं पापक्षयकरं नृणां समंगल्यविनाशनं कारयेत् पृथिवी हैमां जंबूद्वीपालुकारिणीम
र्यादापर्वतवतामध्ये मेरुसमन्वितां लोकपालाष्टकोपेतां नववर्षसमन्वितां नदीनदसमेपितामंतेसागरवेष्टितां
महारत्नसमाकीर्णविभूतशर्कसंयुतां हेमः पलसहस्रेण तद्वेनाथशक्तिः शतत्रयेण वा कुर्याद्विशतेन शतेन
वा कुर्यात्पंचपलाहूर्ध्वमशक्नोपिविचक्षणां पलसहस्रादिमानं प्रतिमादिसहितया पृथिव्या तुलापुरुषवत्
कुर्यान्नौकेशावाहनं ततः कृत्विज्जुपसंभाररूपणाच्छादनादिकं वेद्यां कृत्वा जिने कृत्वा तिलानामुपरि न्यसे
त् तथाष्टादशधाम्यानि रसांश्च लवणादिकान् तथाष्टौ पूर्णकलशान् समंतात्परिकल्पयेत् वितानकंचकौशेयक

रामः
॥ ६ ॥

लानिविधानि च इत्येवं रचयित्वा तामधिवासनपूर्वकं पुण्यं कालमया साधसंनानेतानुदाहरेत् संत्राः प्रयो
गे ज्ञेयाः एवमुच्चार्यतां देवां ब्राह्मणेभ्यो निवेदयेत् धरादेवाचतुर्नागपुरवे विनिवेदयेत् शेषं चैवाथ कृत्वि
यः प्रणिपत्य विसर्जयेदिति एकहस्तेन कर्तव्या चतुरस्रासुशौभितेति हेमद्विरूपनारायणादिनिश्चतुरस्रो
क्ता त्रिकोणादानसौख्ये दामोदराये च परिसंउलेत्पन्मे अनेन विधिना यस्तु दद्याद्देमधराशुभं पुण्यकाले
नुसंवासे संपदेयाति वैष्णवं विमानेनार्कवर्णेन किंकिणी जातमालिना नारायणपुरंगत्वा कल्पत्रयप्रसौरने
त् पितृपौत्रांश्च तारयेदेकविंशतिमिति पृथिवी हैमां कुर्याद्विशते सप्तद्वीपवत्सा करणप्रसंगे जंबूद्वीपालुका
राणामिति शेषं जंबूद्वीपालुसाहस्रेपिना पर्वतसरोवराद्यनुकारप्रसंगे मर्यादापर्वतवतिमितु कंता
वतामेरोरेव करणप्रसंगे मध्ये मेरुसमन्वितामित्युक्तं जंबूद्वीपक्षणां विष्णुपुराणे नववर्षतुमैत्रेयवक्ष्या
कारः स्थिताः क्षारोदधिबहिः जंबूद्वीपसस्तानां द्वीपानां मध्यतः स्थितं तस्यामेरुमैत्रेयमध्ये कनकनिर्मितः
चतुराश्रतिसाहस्रे योजयेज्जैनैरस्य चोद्भूयः पविष्टः षोडशाधस्ता द्वात्रिंशन्मूर्ध्वविसृतः मूले षोडशाहस्रो

दानम्

॥६॥

विस्तारस्तस्य पर्वतः ॥ तथा मेराश्चतुर्दिशं तत्र नवसाहस्रविस्तृतः ॥ इलाहृतं महा-नागचत्वारश्चात्र पर्वताः विक्रान्ता
रचिता मेरो ये जिनायत विस्तृताः ॥ पूर्वेण मंदरो नाम दक्षिणे गंधमादतः ॥ वै-त्राजः पश्चिमे पार्श्वे सुपार्श्वे चोत्तरे स्मृ-
तः ॥ मयादि पर्वतास्तु ब्रह्मांडे ॥ जावरो देवकूटश्च पूर्वस्यादिशि पर्वतौ ॥ तैदक्षिणे त्वरायामावाना लनिषधायतौ
कैलासो हिमवाश्चैव दक्षिणे वर्ष पर्वतौ ॥ पूर्वपश्चायता वेतावर्णा वा तर्क्यवस्थितौ ॥ वियदाः पारिपात्राश्च पश्चिमेव
वर्ष पर्वतौ ॥ तौ दक्षिणे त्वरायामावाना लनिषधायतौ ॥ इलाहृतस्यो नप पार्श्ववर्तिनौ नालनिषधौ द्वौ पर्वतौ दैर्घ्येण
लक्षयोजनौ वर्षाण्युक्ता निब्रह्मांडे ॥ उत्तरं यत्पुण्ड्रस्य हिमाद्रिश्चैव दक्षिणे एतद्वै नारतं नाय नारता यत्र संततिः ॥
नारतं यत्र संवर्षततः किंपुरुषं स्मृतं ॥ हरिवर्षं वयं चान्यं मेरो दक्षिणतो द्विजः ॥ रम्यं कंचोत्तरे वर्षे तस्य चातुहि-
रामयं ॥ उत्तराः कुरवश्चैव यथा वै नारतं तथा वै नारतं तथा मेरो पूर्वेण नडाश्च केतुमालं तु पश्चिमे वर्षे केतुसमाख्या
रैते तयोर्मध्यमिलाहृतं ॥ नवसाहस्रमेतेषां एकैकं द्विजसत्तमाः ॥ अथ प्रयोगः ॥ कर्त्तव्येत्याद्युक्ता सर्वपापामंगल
निवृत्तिपिष्टपुत्राद्येकविंशतिस्त्वपुरुषो द्धारणपूर्वकं किंकिंणजालमालिसौवर्णविमानकरणकनारायणपुरा

रामः

॥६॥

मानानंतरकल्पत्रयावच्छिन्ननारायणपुरनिवासकामः ॥ श्योधरामहादानमहं प्रतिपादयिष्ये इति प्रधानसंकल्पदि-
षोडशारखिरवनांतं प्रकृतिवत् ॥ तदुपरि कृत्वा जिनमात्मा र्यतत्रोणमितं स्तिलानासाद्यतदुपरि प्रायुक्ता लक्ष-
णां मेरोरुपरि पूर्वादि क्रमेण लोकयालाष्टकोपेतां महारत्नयुतां वसुरुद्रादित्यप्रतिमोपेतां धरां स्थापयेत् ॥ तस्याश्च
परितः प्रायुक्ता ॥ अन्यकुंजाष्टकोपेतानां विधफलवासः प्रचृतीन् स्थापयेत् ॥ धरायै नम इति पूजयेदुपरिवि-
तानं बध्नायाच्च ॥ ततः कुंडसमीपस्थकुंजस्थापनादि पूर्णां कृत्य निषेकांतं प्रकृतिवत् ॥ एवमनिषिक्तो यजमानः ॥ तोत्रि-
ः प्रदक्षिणां कृत्य पुराणदायः ॥ नमस्ते सर्वभूतानां त्वमेव नवनयतः ॥ धात्री च सर्वभूतानां मतः पाहिवसुं धरो वसुधारय
सेयस्मादसुवाती च निर्मलः ॥ वसुंधरा ततो जाता तस्मात्पाहिनयादलं ॥ चमुरवोपिनो गच्छेद्यस्मादेतंतवाचले
अनंतायै नमस्तस्मात्पाहिसंसारकर्दमात् ॥ स्वमेव लक्ष्मीर्गोविंदे त्रिवेगौराति संस्थिता ॥ गयत्रा ब्रह्मणः पार्श्वे
ज्योक्ता वैदौ रवौ प्रजा ॥ बुधिर्दहस्यतौ स्यातामेधा मुनिषु संस्थिताः ॥ विश्वं प्राप्य स्थिता यस्मात्तो विश्वं नरास्म-
ताः ॥ धृतिः स्थितिः क्षमा क्षोणी दृष्ट्या वसु मतीरसाः ॥ एतानि पूर्वनिनिपाहि देवि संसारसागरादित्यनिमंत्र्य पु

दानम.

॥ ९७ ॥

आणि प्रक्षिप्य तस्योदस्तुवान्वास्तुणा न उपवेश्य धेत्याद्युक्ता सर्वपापेत्यादि नारायणपुरनिवासकाम
इत्यंतं प्रतिज्ञावत् उच्चार्य संकृत्वा जिनमस्तु तिलोपरिविन्त्युक्तां पंचपलाधिकव्याशक्तिहेमसपरिकरनि
र्मितां जंबूद्वीपांशुकारिणां मर्यादापर्वतमधमेरुनववर्षलोकपालाष्टकनदीनदशातापुतंतप्रसागरवेष्टितां फ
लध्यान्यवस्थादिप्रतिमाद्युपेतांधरां विष्णुदेवतां युष्मन्मुमहंसंप्रदद इति दद्यात् ॥ अर्द्धतुरीयां शंवाचार्याय
शिष्टं कृत्विमि प्रछतिवक्षिनाग इति केचित् ॥ नृपकेर्ददानेयामादिदक्षिणा ॥ अन्यकर्तृके नृपयाशक्तिमुव
रं स्वल्पेति कामिविधानमिति केचित् ॥ ब्राह्मणचाचनदेवता पूजनविमर्जनविप्रभोजनानि प्रकृतिवत् ॥ इति
धरादानप्रयोगः ॥ अथ विश्वचक्रदानं ॥ मास्ये ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि महादानमुत्तमं ॥ विश्वचक्रमिति ॥
ख्यातं सर्वपापप्रणाशनं ॥ तपनीयस्य शुद्धस्य बुद्धिवादिषु कारयेत् ॥ श्रेष्ठपलसहस्रेण तदर्थे न तु म
ध्यमं ॥ तस्यार्थेन कनिष्ठस्यादि श्वचक्रसुदारुते ॥ अन्यदिशपलाहर्ध्वं अशक्तोऽपि निवेदयेत् ॥ वक्ष्यमा
णविष्णुादिप्रतिमासहितस्य विश्वचक्रमेदं मानं ॥ षोडशारंततश्चक्रं नमते स्वष्टकान्तं ॥ त्तरानानि स्पष्टम्

रामः

॥ ६५० ॥

जानेमिः स्पष्टायाः बालकाः ॥ अमंतीनां वलयाकर्णनेमीनां च कावयवानां अष्टकेनाष्टतं वेष्टितमित्यर्थ
॥ नानिपमे स्थितं विष्णुयोगारूढं चतुर्जं ॥ नानिपमेना निरुपाष्टदलपद्मकर्णिकायामित्यर्थः ॥ त्र्यष्टसु
दलेषु आवरणरूपदेवताष्टकस्य संनिवेशात् शंखचक्रे स्पष्टार्थे तु देवष्टकसमायुतं ॥ योगारूढं हृत्पदे
शावस्थितं संपुटाकारहस्तद्वयं ॥ अष्टौ देवोऽपि पंचरात्रे ॥ विमलौ तर्षिणा ज्ञाना क्रिया योगा तथैव च ॥ प्र
क्षीप्त्या ताः दक्षिणे दक्षः ॥ आयुधं चक्रमिति दामोदरः ॥ द्वितीयावरणे तद्वत् पूर्वतोजलशायितं अविच्छेद्यं ॥
वसिष्ठश्च ब्रह्माक्षयपरावच ॥ मत्स्यकर्मच वाराहनरसिंहौ पवामनः ॥ रामो रामश्च ब्रह्माश्च बुधः कर्क
चते क्रमात् ॥ तृतीयावरणे गौरीमातृमिर्वसुभिर्व्युता ॥ चतुर्थे द्वादशादित्यावेदाश्चत्वारणवच ॥ पंचमे पंच
भूतानि रुद्राश्चैकादशैव तु ॥ लोकपालाष्टकं षष्ठे द्दिशा तंगास्तथैव च ॥ सप्तमे त्वाणि पूर्वाणि मंगलानि च का
रयेत् ॥ त्रैतरांतरतो देवान् विन्त्ये दष्टमे पुनः ॥ तुलासुरपवष्टे पंचमं तात्पर्यं कल्पयेत् ॥ कृत्वा जिनतिला
दीनि धान्यवासफलानि च ॥ होमाधिवासनांते तु गृहीतकुसुमोजलिः ॥ होम इत्यादि चक्राधिष्ठितविष्णु

दानम.

॥ १०८ ॥

दिदेवतहोमविधानार्थसचहोमः तन्नमंत्रैनाममंत्रैर्वा प्राकृतग्रहामोक्षरं कार्यं ॥ आगंतुनामंतेनिवेशइति-
न्यायात् ॥ इतिकेचित् ॥ तन्न ॥ एतस्य प्राकृतहोमानुवादकतया विधायकत्वान्नावात् ॥ इममुच्चारयेन्मंत्रं त्रिः
कृत्वाथ प्रदक्षिणं ॥ मंत्रः प्रयोग - यः ॥ इत्यामत्रतु यो दद्याद्विष्णुचक्रविमर्शः ॥ विमुक्तः सर्वपापेभ्यो विमुक्तो
के महायुते ॥ वैकुण्ठलोकमासाद्य चतुर्बाहुसनातन ॥ सेवते स्मरं संसद्यैस्तिष्ठत्कल्पव्रतत्रयं ॥ पुण मेव
स्वयं कृत्वा विष्णुचक्रं दिने दिने ॥ तस्यायुर्वर्द्धते नित्यं लक्ष्मीश्च विपुला भवेत् ॥ इति सकलसुराधिपाधिवा
संवितरतियुक्तपुनीयषोडशारं ॥ हरिचवनमुपागतः स सिद्धेश्विरमधिगम्य नमस्यते शिरो निरिति ॥ जलशायी
ब्रह्मांडे उक्तः ॥ कषिरूपं पंचरात्रं ॥ जटिलाः शमश्रुलाः शोभाः कृशाधमनिसंतताः ॥ कुंडिकाक्षधराः कार्याकृषि
यो द्विजुजाः सदाधमनिः शिराः कुंडिकाः शोभमंडल ॥ त्रयोदशमालाः ॥ मर्यादयः पंचरात्रे वा मे शंखं गदाद
द्वे द्विजुजो मर्यादप धृक् ॥ नरांश्चिर्मर्यादुपो वामर्यादुपी जनाई न ॥ त्रयोदशमर्यादुपंचेति विकल्पः ॥
दामोदरस्तु युक्तायुधकरस्वरणादियुतपुरुषाकारेणामर्यादुः केवलमर्याकारस्य विकल्पमाहात्म्यं तु क

रामः

॥ ६५१ ॥

छयाकारामर्यादुपोक्त रूपवान् ॥ मधुपिंगलवर्णचचतुर्बाहुयुधैर्द्वितं नरां गंस्करासंचमनाकपानं तु
नाषणं ॥ श्रीवाम कूर्परस्तातु धरान्तौ पदानुगौ ॥ एतद्रूपधरं देवं वराहं तु क्लिप्तुक्तिदं कूर्परं दंष्ट्राय मिति दामोदरः
ज्वललैरक्षिसमाकारं सिंहवक्त्रं ॥ कंनरांगकं दंष्ट्राकरालवदनं लज्जितं मुनीषणं ॥ वृत्तास्य जटिलकुक्षसपी
वंपानवक्षसं ॥ अत्रेयतीक्ष्णनखरमात्मसंहरादानवं ॥ तद्वक्षोद्वारयंतं च कराभ्यां नखरैर्नृशं ॥ गदाचक्रध
रं दाम्भ्यां नरसिंहं जगत्पुं ॥ कुंडीछत्रधरो द्विदो वामनः परिकीर्तितः ॥ क्षत्रांतकरणं घोरमुदहनपरशुं करो जग
दभ्यश्च कर्तव्यो रामो रोषारुणेक्षण ॥ युवाप्रमन्नवदनं ॥ सिंहस्कंधो महाबलः ॥ त्रिजालु बाहुः ॥ कर्तव्यो रामो बाण
धनुर्धरो ॥ मधुपात्रं च सारं च वामदक्षिणयोः क्रमात् ॥ गदासुसलवज्रं च दलारामः ॥ प्रकीर्तितः ॥ सुसलरूपं वज्र
मित्यर्थः ॥ दक्षिणो धर्मा ॥ करयोर्मधुपात्रसारे ॥ वामयोर्गदामुसले इति चतुर्बाहुरामः ॥ शंखचक्रधरा ॥ श्यामो
द्विजुजः कृष्णसंज्ञकः ॥ काषायचवत्संवातास्कंधसंज्ञकचावरा ॥ मय्यासनस्थो द्विजुजो भ्यायीबुधः ॥ प्रकी
र्तितः ॥ खड्गोद्यतकरः कुक्षोद्वारुहो महाबलः ॥ खड्गोद्यतकरः कुक्षोद्वारुहो महाबलः ॥ खड्गोद्यतकरः कुक्षो

दानम
॥ ए० ॥

हमस्तु होमहावल रवद्वेघतकरः कुदो हयस्तु होमहावल रवद्वेघतकरः कुदो हयस्तु होमहावल स्नेहो छेद
करः कल्कादिभुजपरिकान्तिरिति त्रयविश्वचक्रप्रयोगः अधिवासनदिनेयजमानउपविश्याद्येत्यादिकीर्त
नांते सकल पापक्षयानंतरविष्णुलोकमहायमानत्वविशिष्टवैकुंठलोकासादनपूर्वकचतुर्बाहुत्वसनातनत्वा
सरासंधसेवमानताविशिष्टकल्पत्रयावधिकतदधिकरणकस्थितिकामोहं श्वेदविश्वचक्रमहादानं प्रतिपादयि
ष्यति हतसंकल्पः प्रकृतिवज्रोविंदादिपूजादिमंडपपूजादिगुर्वादियोगां सर्वं कुर्यात् ततो गुरुर्वेद्यापोऽश्वरचक्र
न्यस्तकृत्स्नाजिने स्थापितद्वेणामितिलोपरिविश्वचक्रं संस्थाप्य तस्याष्टदले कक्षिकायां विष्णुं पूर्वादिले सुविम
लाउत्कर्षणज्ञानक्रियोगाप्रकाशस्यार्द्रशानादित्यैष्टोहितायावरणे षोडशकोष्ठेषु जलशाय्यत्रिभुगुवसिष्ट
वस्तकश्चपमस्माद्यवतारदशकमिति प्रतिमा षोडशकं तृतीयावरणे गौरीवस्त्राणारौद्रिकौमारावैष्णवावारा
हाद्राणां कौशिकीत्यष्टौ ध्रुवाध्वरसेमश्चाप्यनिलप्रत्यूषप्रजासारव्यानष्टौ वस्तु चतुर्थावरणे धार्यममित्र
वरुणांशानगिदं विवस्वत्तूषपञ्जन्यत्वष्टविष्ण्वारव्या द्वादशादित्यावेदचतुष्टयं पंचमे पंचभूतानि षष्ठिविवरु

रामः
॥ ६५२ ॥

एवमिवायुविनायकात्मकानिवारनप्रशंभुगिरिशानैकपादहिर्बुध्मपिनाकिभुवनाधाम्बरकपालिविश्वशं
वंपतिस्त्राणुचगारव्यारका दशरुद्रांश्च षष्ठे यथाक्रमयोलोकपालाष्टकं रेरावतपुंडरीकवामनकुमुदंज
नपुष्पदंतसार्वभौमसुप्रतीक इति दिगाजष्टकं च सप्तमे रवद्वेघचक्रशक्तिपाशध्वजगदाशूलशंखकौस्तुभ
वामरश्मिप्रणकुंभदीपदृषभरूपाणि स्वर्णरवंडानि त्रयमेविष्णुदेवष्टकजलशाय्यत्रिभुगुवसिष्टवस्त
कश्चपमस्य प्रतिमा षोडशकं स्थापयेत् चक्रस्य समंतात् धामरसद्वयप्रणकुंभाष्टकवस्त्रमात्येक्षुफलर
त्नादीनि विधानकंच वध्यायात् ततो विश्वचक्राय नम इति पूजयेत् ततः कुंडलसमीपे कलशस्थापनादि पूजां
त्यंतं प्रकृतिवत् प्राकृतग्रहादिहोमोत्तरं चक्राधिष्ठितविष्णुादिभ्यः तत्र नमंत्रैर्नमि मंत्रैर्वा अष्टाविंशत्यादिसंस्म
या होमकार्य इति केचित् ततो निषिक्तो यजमानो विश्वचक्रं त्रिप्रदक्षिणां कृत्सनमो विश्वमया येति विश्वच
क्रोत्सने नमः परमानंदरूपात्वं पाहिनपापक ईमात् तेजोमयपिदं यस्मात्सदा यत्र पतियोगिना रुदिजत्वं गुणाती
तं विश्वचक्रं नमाम्यहं वासुदेवे स्तुतं चक्रे चक्रमध्ये तु माधवश्च न्योनाधाररूपेण प्रणमामि स्मिताविह विश्व

चक्रमिदं यस्मात्सर्वपापहरं परं ॥ आयुधं वा धिवासश्च न वा दुष्कारमा मत इति मंत्रैरा मंत्रपुष्पाणि प्रक्षिप्य नमस्कृत्य
 वेदिपश्चिमतः पवित्रपूवोक्तं सकलेत्यादि महासंकल्पमुक्त्वा इदं विश्वचक्रं विस्वादिदेवताधिष्ठितं विष्णुदेवसं
 युक्तं नमः संप्रदद इति दद्यात् ॥ दानप्रतिष्ठार्थं सुवर्षे हि राविनागः प्राकृतः स्वल्पे वेका मि विधानमिति केचित्
 पुण्याहवाचनदेवता विसर्जनं ब्राह्मणभोजनानि कुर्यात् ॥ इति विश्वचक्रं ॥ अथ कल्पलतादानं ॥ मास्ये अथातः संप्र
 प्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमं ॥ महाकल्पलताममहापातकनाशनं ॥ पुण्यातिथि मया साद्य कृत्वा ब्राह्मणवाच
 ने ॥ कृत्वा उपसंभारं नृपणाद्यादनादिकं ॥ तुलापुरुषवत्कुर्यात् लोके शाबाहनादिकं वा पाकरमयाः कुर्याद्दिश
 कल्पलताः शुभाचामाकरं हेमनाना पुष्पफलोपेतानां शुक्लविभूषिता ॥ पुष्पफलांशुकानि स्वरूपत इति के
 चित् ॥ हेमानीत्यपरे ॥ हेमलतानां स्वरूपातः पुष्पफलानां योगानां स नवान्ता नि हेमानि अंशुकानि तु कर्पासा
 दान्येव हेमोपादाने तस्य देलक्षणपत्रे रितुयुक्तं प्रतीम ॥ अत्र फलामाद्या काराणीति रूपनारायणका
 म्यमानपुत्रपुत्रादि रूपाणां तिदामोदररत्नाकरादयः विद्याधरमुपराणां मिथुनैरुपशोभिता ॥ दारानादि

रामः

॥ ६५३ ॥

स्तुतिमिदं ॥ फलानि विविदंगमैः सिद्धाः पक्षिमुखाः किन्नराः ॥ विहंगमो पक्षिणो चेति तमोदर ॥ लोकपालानुसा
 रिणः कर्तव्यास्ता देवता ॥ ब्राह्मणमनंतशक्तिचलवरास्योपरि न्यसेत् ॥ अधस्तादुतयोर्मध्ये यमत्रं स्वधरे उभे
 इमासनस्तातु गुडे पूर्वतः कुलिशा युधा ॥ रजन्यजस्तिता ब्राह्मणसुवपाणि रथानले ॥ याम्ये च महिषास्तु दागादि
 नातं हुलोपरि ॥ हृते च नैकतास्त्यास रवडादक्षिणपरे ॥ वासुदेवा रुणाक्षरे वृषा नागयाशिनी ॥ पताकिनी च वा
 यवे मृगस्था शर्करोपरि ॥ सौम्याति लेषु संस्थाप्य शंखिनी विधिसंस्थिता ॥ माहेश्वरी वृषास्तु दानवनी ते त्रिशूलि
 नी ॥ मौलिभ्यो वरदास्तद्वत्कर्तव्या बालकान्विता ॥ मध्ये देलते अष्टदिश्वष्टैः ॥ मध्ययोरधो ब्राह्मणतश्चक्रयः ॥ अ
 न्यासामधो लोकपालशक्तयः ॥ इन्द्रावतः ॥ रजन्यजो हरिः ॥ छागः ॥ निधिः ॥ कलशकारः ॥ बालकान्विता ॥ क्रो
 उत्तबाला ॥ शक्रपापंचपलादूर्ध्वं ॥ अमरस्य प्रकल्पयेत् ॥ सप्रतिमादीनामेतन्मानं सर्वासां उपरि ॥ अष्टपंचवर्णवि
 तानकं धेनवोदशकुंभं च ॥ अथ वस्त्रयुग्मं निवेदति ॥ मध्यमे देतु गुरवे कृत्विभ्यो न्यातव्ये वचः ॥ ततो मंगलशस्त्रे
 न स्नातः शुक्लावरो बुधात्रिः प्रदक्षिणमावृत्त्यमंत्रमेतमुदीरयेत् ॥ मंत्रः प्रयोगे ज्ञेयः ॥ इति सकलदिगंगना

दानम्

॥१०१॥

प्रदानं नवनयसूदनकारियः करोति॥ अन्निमतफलदेसनागलोकेवसतिपितामहवसराणि त्रिंशत् पिष्टशतम्॥
यतारयेद्वाक्षेन बहु रिती घविनाशमुच्चदेह सुरयुतवनितास हस्तसंरभैः परिवृतमंबुजसंसदानिवंध अथ
प्रयोगः॥ अद्येत्यादिसकलपापक्षयविशुद्धदेहव पूर्वकदेवगणस हस्तयारवृतवस्त्रा निबंधपिष्टशतम्
वाक्षिसंतारणानंतरवस्त्रत्रिंशद् दत्तरावधिका मितत्फलदनागलोकनिवासकर्मः श्वः कल्पलवोतामहा
दानं प्रतिप्रतिपादयिष्ये इति सकल्पप्रकृतिवजोविंदादिपूजामंडपपूजागुर्वादिविनिर्योगांतं कुर्यात् त
तो वेदिलिखितचक्रमस्तलवराकूटोपरि एकां लतां स्थापयित्वा तन्मूलेर्बलान्यसेत् तत्रैवापरालतां स्था
पयित्वा तन्मूलदेशे अनंताशक्तिपूर्वादि क्रमात् गुडहारा प्रच्छादयंतुलः घृतद्वारशर्करा तिलनवनीतस्त्र
पलतामूलैः पुरेऽद्यादिशक्तीः संस्थाप्य परितोदश प्रसूक्तं नात्र दश धेनुर्दश वस्त्रयुगानि फलमास्पृश्या
न्यादीनि च विन्यस्य लतामहिताः शक्तीः प्रतिष्ठा पूर्वकं पूजयित्वा तत्कुंडसमीपस्थ कलशस्थापनादि पूजा
कृत्य निषेकांतं प्रकृतिवत् एवमनिषिक्तो यजमानः कल्पलतास्त्रिप्रदक्षिणमावृत्य नमोनमः पापविना

रामः

॥६५॥

शिनो ब्रह्मांडलोके श्वरमालिनी न्य॥ आशंसिताधिकफलप्रदा न्योदियस्तथा कल्पलतावध्न्य इमं मे
त्रमुच्चार्य पुष्पाणि प्रक्षिप्य नमस्कृत्य वेदिपश्चिमतः उपविश्य पूर्वोक्तमहासंकल्पं यथा संनवे विशेष
णविशिष्टमुच्चार्य दद्यात् तत्र मध्यलताद्वयं गुरवेशवष्टन्य कृत्विम्यः प्रत्येकः पक्षो परपक्षद्वये तु लावण्य
वस्था॥ ततो दानप्रतिष्ठार्थं सुवर्णप्रत्येकं दक्षिणं दद्यात् स्वल्पद्रव्यत्वं पक्षे एकाग्रिविधानमिति केचित्॥
एषा हवाच न देवता पूजनविसर्जनमंडयादिप्रतिपादनब्राह्मणभोजनहानि॥ इति कल्पलतादानं अथ
समागारदानं॥ मास्ये अथातः संप्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमं सप्तमागरकं नाम सर्वपातकनाशनं कारयेत्
सकुडानिकांचनानि विचक्षणः प्रादेशमान्नाणितयारत्रिमात्राणि बापुन॥ कुर्यात्सप्तफलाहूर्ध्वमासहस्रा
ञ्च शक्तिः संस्थाप्यानि च सर्वाणि कृत्वा जिनतिलोपरि प्रथमं पूरयेत्कुंडलवैरोन विचक्षणः॥ द्वितीयं पयसा तद्व
त्तृतायं सर्पिषा ततः चतुर्थं तु गुडैर्बद्धा पंचमं मेव च॥ षष्ठं शर्करया तद्वत्सप्तमं तार्यवारिणा॥ स्थापयेद्भव
रांस्यांतर्ब्रह्माणोकांचनं शुभं॥ केशवं द्वारमध्ये घृतमध्ये महेश्वरं॥ नास्करं गुडमध्ये च दधिमध्ये सुराधि

पं॥ शर्करायान्पसेलक्ष्मीं जलमध्ये च पार्वती सर्वस्य सर्वरत्नानि धान्यानि च समंतत॥ तुला पुरुष वक्षेऽपमन्त्राणि
परिकल्पयेत्॥ ततो वाहरा होमांते स्नापितो वेदपुंगवै॥ त्रिः प्रदक्षिणमावृत्य मंत्रानेता नुदीरयेत्॥ मंत्राः प्रयो
गे ज्ञेयाः॥ इति ददाति रमा हतसंयुता तस्य चिरविस्मयदानि हसागरात्क्षमलकोचनवर्णमयानसौ पद
मुपैति हरेरमराचितं॥ सकलपापविधौ तविराजितं॥ पितृपितामहपुत्रकमलकं॥ पुत्रशतयैत्रे मिति वाचा
मिश्रः पयाव॥ पुत्रकलत्रकमिति दामोदररत्नाकरादयः॥ नरकलोकसमाकुलमप्ययं ऋटिति सोपितये छिवमं
दिरमित्यादि॥ प्रादेशमात्राणां तितिर्यग्ध्वं॥ रत्नैरगुष्टपर्वाणि संख्यया चैकविंशतिः॥ दशत्वंगुष्टपर्वाणि प्रादे
शपरिकीर्तिताः॥ सार्द्धदशंगुलः प्रादेश इति कल्पतरुः॥ ब्रह्मादिप्रतिमा ब्रह्मांडदानौ दौर्द्वितीयाः॥ अथ प्रयोग
ः॥ यजमानोद्येत्यादिसकलपक्षयसंज्ञावितनरकनिवासपितृपितामहपुत्रकलत्रशिवमंदिरनयनपूर्वका
मरामृतत्वविशिष्टस्वायह रिपद प्राप्तिकामः॥ अथः सप्तसागरमहादानमहं प्रतिपादयिष्ये इति संकल्प्य गोविंदादिपू
जागुवाहिविनियोगप्रकृतिवत्॥ ततश्चक्रासादितं कृत्वा जिनस्यस्तिलजोराक्रमेण लवणं मीणदुग्धतण्डुलदधि

रामः

॥६५५॥

शर्करातार्यवारिनिः॥ पूरयित्वा तेषु स्तकेशवमहेश्वरनास्करसुराधिपलक्ष्मीपार्वतीप्रतिमा स्थापयेत्॥ परि
तोषादश धान्यानि विता॥ नक्तं चोपरि स ब्रह्मादीन्सागरात्पूजयेत्॥ चततः कुंडे समापस्तकलशस्थाप
नादिवनस्पतिहोमांतं प्रति कुंडमष्टविंशतिमष्टोत्तरशताष्टोत्तरसहस्रान्यतमसंख्यया स्वस्वशरीरवीर्य
रुणैर्मंत्रैस्तिलान्कृत्वा स्निष्टकृदादिपूजां दुत्य निवेकांतं प्राकृतं कुर्यात्॥ एवमभिषिक्तो यजमानः सागरान्त्रि
ः प्रदक्षिणामृत्यनमो वा सर्वसिं धनामाधारेभ्यः सनातना जंतूनां प्राणदेभ्यश्च समुद्रेभ्यो नमो तम॥ क्षीरो
दकाज्यदधिमाधुरलावणेक्षुसारामृतेन नुवनत्रयजावसंघात॥ आनंदयंति वसुनिश्चयतो नवं तस्तस्मिन्
माषयविधातमंतं विधध्यायस्मात्समस्तं स नवनेषु नवं त एव तार्थमिरासुखदमणिप्रदानं॥ पायक्षयामृतवि
लेपनभूषणाय लोकस्वविभूति तदस्तु ममापिलक्ष्मीरित्यनुमंत्र्य पुष्पाणि प्रक्षिप्य नमस्कृत्य वेदिपश्चिमत
उपविश्य देशकालकार्तनांते सकलकलुषक्षयेत्यादिसंकल्प्य मुक्तासप्तसागरान् ब्रह्मादिप्रतिमासहितान्
सोपस्कंरान् विष्णुदेवतान् तुलापुरुषोक्तमश्वपुराणीयजागव्यवस्तया युष्मन्महंसंप्रदेदेन मे तिसुवर्णं

दानमः

॥१०३॥

दद्यात् स्वल्पेवेकाग्रितिकेचित् ततः पुण्याहवाचनग्रहादिपूजाविसर्जनब्राह्मणभोजनान्तिकुर्यादितिसप्तसाग
रदानविधिः अथरत्नधेनुदानं मास्म्ये अथातः संप्रवक्ष्यामिमहादानमनुत्तमं रत्नधेनुरितिरव्यातं गोलोकफ
लेन्दुनृणां पुण्यातिमयासाद्यतुलापुरुषदानवत् लोकेनावाहनं तद्वततो धेनुप्रकल्पयेत् नृमौकुलाजिनं
त्वालवण्डोणसंयुतं धेनुरत्नमयी कृत्वा संकल्पविधिपूर्वकं स्थापयेत् पद्मरागाणां मेकाकीतिमुखे बुधा पुष्प
रागशानं तद्वत् घोणायां परिकल्पयेत् घोणानासिका ललाटे हेम तिलकं मुक्ताफलशतदृशो नृयुगे विदुमश
तं शुक्लीकर्णद्वयोः स्थिते कौंचनचिह्नं गणेशिरोवज्रशतात्मकं ग्रीवायां त्रयपटकं गोमेदकशतात्मकं इन्द्र
नीलशतं छत्रं वैद्यशतपार्श्वके स्फटिकेरुदरं तद्वत्सौ गंधिकशताक्षि सौ गंधिकं पद्मरागः सौ गंधिकं तु
कङ्कारे पद्मरागे स्त्रकटण्डिति वैजयंतिको शान् रत्नराहेममयाः कार्याः पुष्पमुक्तावलीमयं सूर्यकांतं तु कांतो
चन्द्राणो कर्पूरचंदनं कुंकुमानि च रोमणि रौप्यानां निचकारयेत् गारुत्मतश्च तंतद्वदयाने परिकल्पयेत् अथा
न्यानि स्थापयेत् सर्वसंधिषु कुर्याच्छर्करया जिह्वां गोमयं च गुडात्मकं गोमूत्रमाज्येन त्वयोदधिदुग्धं स्वस्त

रामः

॥६५६॥

मतः पुच्छाये चामरं दद्यात्समीपे तासदोहनं कुंडलानि च हैमानि चूषणानि च शक्तिं कारयेद्देवमेवं तु चतु
यं शिरोवस्त्रकं तथा सर्वाणि धन्यानि पादाश्चेक्षुमयाः स्मृता नानाफलानि सर्वाणि पंचवर्णां वितानकं ए
वं विरचितं कृत्वा तद्वद्गोमाधिवासनं कृत्वित्येदं दद्यात् धेनुमां त्रये बुध गुडधेनुवदामं त्र्यङ्गुलं चोदा
हरेत्ततः मन्त्रप्रयोगे ज्ञेयः त्र्यमं त्र्यवे छमधितः परित्यज्य तत्पादद्यात् द्विजाय गुरवे जल्प्य पूरणं कांतं यः
पुण्यमाप्यादिनमन्त्रवृत्तौ पवासपापैर्विमुक्ततनुरेति पदं सुरारो इति सकलविधिजोरत्नधेनुप्रदानं वित
रतिसविमानं प्राप्यते दीप्यमानं सकलकलुषमुक्तौ बंधुनि पुत्रपौत्रैः सह मदनसरूपं स्थानमज्येति शंभोरि
ति त्र्ययप्रयोगः तत्र यमानेन त्र्यधेत्यादिसकलकलुषक्षयमदनस्वरूपत्वपूर्वकं बंधुवर्गपुत्रपौत्रादिसहितं
विमानारोहणपूर्वकं गोलोकप्राप्तिकामस्तद्वत्तु पदप्राप्तिकामस्तद्वत्तु रिपदप्राप्तिकामे वा श्वेत् रत्नधेनुमहादा
नमहं प्रतिपादयिष्ये इति संकल्प्य प्रकृतिवजो विंद पूजादिमंडपपूजागुर्वादि विनियोगांतं कृत्वा गुरुषोऽशो
रे कृष्णाजिनं प्रसार्य तदुपरि लवणडोणपरिमितं प्रसार्य तदुपरि रेरे वामयां प्राङ्मुखी गामुदकांशं चालिष्य

दानम्

॥१०४॥

रत्नैरंगानिकुर्यात्तत्र एकाशातिपमरागैर्मुखं पुष्परागशतेन नासायां ललाटे हेमतिलकं पंचाशन्मुक्ताफ
लैः प्रत्येकं द्वयै विदुमशेन विनय्यन्त्युगं शुक्तिन्यां करौ कांचनेभ्यो हारकशतेन शिरांगे मेदंशतान्विते
नेत्रनामकेन पटेन शीवां वैदूर्यशतेन पार्श्वे स्फटिकशतेनोदरं पद्मरागशतेन कटिं शक्तितोहेन खुरान्
सूर्यकांतकर्पूरान्यां दक्षिणघ्राणपुटं चंद्रकांतचंदनाभ्यां वामघ्राणपुटं चंद्रकांतचंदनाभ्यां वामघ्राणपुटं
कुंकुमेन रोमाणि रूप्येणानि गारुत्मशतेनापनं रत्नांतरैः सर्वसंधानं शर्करयाजिह्वां गुडोगोमये आज्यं
मूत्रे वासरं पुच्छाये स्वरूपतो दधिदुग्धं मन्त्रिधौताम्रदोहनं सौवर्णकुंडलयेवेकादीनि स्थाप्यानि एवं धेनुसा
धनद्रव्यचतुर्थेन चंद्रशेन धेनोरुत्तरत प्राङ्मुखमुदकावसंचरचयेत् दधिदुग्धदोहनानि च वस्त्रेन संनवं
ति समंतादष्टादशान्यो धोनि फलपुष्पवस्त्राणादीनि वासाधरलधेनवे सवसायेन म इति पूजयित्वा वितनं वष्टी
यात् ततः कुंडसमीपस्थ कलशस्थापनं प्रकृतिवत् एव मन्त्रिषिको यजमानो रत्नधेनुं त्रिप्रदक्षिणामावृत्य
पतिष्ठेत्तमंत्रास्तु या लक्ष्मीः सर्वभूतानां याचदेवे धवस्थिता धेनुरुपेण सा देवी मम शान्तिं प्रयच्छतु देहस्व

रामः

॥६५॥

याचरुद्राणी शंकरस्य च या प्रिया धेनुरुपेण सा देवी मम पापं वयो हतु विलोर्वशसियाद्यस्मीत्वा हायाच
विनावसे चंद्रार्कशक्रशक्तिर्या धेनुरुपावसाश्रिये चतुर्मुखस्य या लक्ष्मीर्या लक्ष्मीर्धनदस्पृच या लक्ष्मी
र्लोकापालानां सा धेनुर्वरदास्तु मे स्वधायापि वसुधायानां स्वहा यज्ञजुजां च या सर्वपापहरा धेनुस्तस्माच्छान्तिं प्रय
च्छ मे त्वं सर्वदेवगण धामयता पवंति रुद्रे चंद्रकमलासनवासुदेवा तस्मात्समस्तभुवनत्रयदेवयुक्ते मां
पाहि देवि नवसागरपीडमानमिति ततः पुष्पाणि प्रक्षिप्य नमस्कृत्य वेदिपश्चिमत उपविशेत्प्रादिसुहासं क
ल्पमुक्ताङ्गमं रत्नधेनुं पमरागमुखं पुष्परागघोरां सुवर्णतिलकालंकृतं मुक्ताफलादिरचितवयनाद्य
वयवोयेतां धेनुसाधनं पमरागादिद्रव्यचतुर्थेन रचितवस्त्रमहितां परितः स्थापित धान्यपुष्पफलादिम
तां विलुदैवतां गुरवे इह संप्रददति ए कस्मा ए वदद्यादिति नृपालरत्नाकारादयः हेमाद्यादयस्तु एकाग्रि
विधान ए कस्मै अने काग्रिपदे उलापुरुषद्विनाग इत्याहुः सुवर्णदक्षिणं दद्यात् ततः स्वस्तिवाचनादियह पू
जन विसर्जनं ब्राह्मणो ज नादि पूर्ववत् इति रत्नधेनुदानप्रयोगः मान्ये अथातः संप्रदया मिमहा दानम्

दानम्.

॥१०५॥

नुत्तमं महाभूतघटं नाम महापातकनाशनं पुराणं दिनमथासाद्य कृत्वा ब्राह्मणवाचनं कृत्विमं उपसंनारक्ष
षणाछादनादिकं तुलापुरुषवत्कुर्यान्नेकेषां वाहनं तथा कारयेत्काचनेकं मेमहारलचितं बुधं महा
रत्नानि ब्रह्मेकानि प्रादेशादंगुलशतं यावत्कुर्यात्प्रमातुं क्षीराज्यपरितं दत्तकस्य वृक्षसमन्वितं पश्चा
सनगतांस्तत्र ब्रह्मविष्णुमहेश्वरात् लोकपालाश्च नमस्कृत्य शस्त्रवाहनसमन्वितान् वाराहेण धृतं त
द्वत्कृत्वाष्टस्त्रीसंपंकजं वरुणं चासनगतं काचनं मकरोपरि कृताशनं मेषगतं वायुं कृतमृगासनं
रुक्मिण्यस्तु तत्र स्यात्संघं द्युजुर्वेदसंपंकजं सामवेदस्य वीणास्य देतुं दक्षिणतो न्यस्येत् अथर्ववेदस्य पु
च्छस्तु कूर्वा दक्षिणे करे पुराणं कवे होवरद साक्षस्तत्र कर्म उल्लु अत्र कल्पवृक्षप्रतिमा प्रादेशादि प
रिमाणरहितघटसं पादक सुवर्णमाना माथिकं परितः सर्वधान्यानि चामरास्तदर्थं पादुकोपानह छत्र
भूषणाछादनादिकं स्थापयेज्जलकुंभांश्चापंच वरुणं वितानकं जज्जकुंभाषोडश स्नात्वा धिवासनांते मं
त्रमेतदुरादीरयेत् मंत्रः प्रयोगे ज्ञेय इत्यचार्यमहाभूतघटं वो विनिवेदयेत् सर्वपापविनिर्मुक्ताः सय ॥६५॥

रामः

॥६५॥

ति परमं विमानेनार्कवर्णेन पिष्टं धुससन्वितं स्तूयमानो वरस्त्राभिः पदं प्राप्नोति वैश्रवं षोडशै
तानि यः कुर्यान्महादाननिमानवः न तस्य पुनरावृत्तिरिह लोके भिजायत इति अथ प्रयोगः अथेत्या
दिस कलपापक्षय पूर्वक पित्रादिस कलवं धजन सहिता मरस्त्रीसंयमाना र्कवर्णविमानकरणक
विष्णुपदप्राप्तिकामः श्वोयहाभूतघटमहादानमहं प्रतिपादयिष्ये इति संकल्प्य प्रतिव्रजो विंशतिपूजां
सुं उपपूजागुर्वाहिविनियोगां तं कुर्यात् एतु षोडशारे वज्रमौक्तिकं माणिक्यनाक्षमकरकतारव्यमहा
रत्नान्वितं तुलाभ्यांगव्यदुग्धघृताभ्यां पूरणं मध्यस्थापितकल्पवृक्षं घटोकारं महाभूतघटं स्थापयेत्
घटमध्ये ब्रह्मादिप्रतिमाः स्थापयित्वा चतुर्दिक्षु अष्टादशधा न्यानि छत्रचामरभूषणशय्यादीनि षोडशज
लकुंभांश्च सन्निधापयेत् ततो महाभूतघटाय नमः इति संपूज्य वितानं बध्नीयात् ततः कुंडसमीप
स्थकुंभं न स्थापनादिपूजां कृत्य निषेकां तं प्रकृतिवत् एवमभिषिक्तो यजमानः महाभूतघटं त्रिपदक्षिण
मावृत्त्यनमोवः सर्वदेवानामाधारेभ्यश्चराचरं महाभूतादिदेवेभ्यः शान्तिस्तुतिं च ममायस्मान्न किं

दानम्.

॥ १०६ ॥

चिदप्यस्ति महाभूतं विना कृतं ब्रह्मांडे सर्वभूतेषु तस्माद्भारस्तु मे सदेति उपस्थाद्युष्माणि प्राक्षिप्य नमस्कृत्य
वेदिपश्चिमत उपविश्याद्येत्पादिसहासं कल्प्यं उच्चार्य इमं महाभूतघटं महारत्नविरमतं स्थितं सौव
र्णकल्पवृक्षादिपुराणैर्वेदांतप्रतिमासहितं परितः स्थापित्वा दशधन्यस्तत्र चामरासनशय्यापूरुषादि
नादिसहितं विष्णुदैवतं तुलापुरुषोक्तनागवस्त्रयातुर्वित्त्रियो सुप्रभमहंसं प्रददैनममेतितद्वैस्तेषु
दत्त्वासवर्णदक्षिणां दद्यात् स्वल्पेनैकाग्रिविधानं देयं विनागसुलापुरुषवक्त्रे धाततः पुण्यादवाचनग्रहा
दि पूजनविसर्जनमंडपादिप्रतिपादब्राह्मणभोजनाशीर्वादग्रहणमंगलाचारादीनि ॥ इति महाभूतघ
टदानं ॥ इति मांसकशंकरनृदात्मजनदनीलकंठकृते दानमयूखेषोऽशमहादानानि समाप्तानि
॥ अथ दशमहादानानि ॥ कौर्म्ये कनकाश्च तिलानां गादासीरथमहागृहा ॥ कन्याचकपिलाधेनुर्म
हादानानि वैदश ॥ वक्रिपुराणे ॥ राम उवाच ॥ क्रोधादिकं स पाकर्म कृतं मुनिवरोत्तमा ॥ कथं तस्माद्विगुण्ये
हं पापाप्राणिवधादिकात् ॥ इत्युक्त्वा धर्मतत्त्वज्ञः पापानां पावनं परं दानं चेहं सुवर्णस्य ते तच्छुभं हर्षये

रामः

॥ ६५२ ॥

॥ व्यासः सर्वान् कामान्प्रयच्छंति ये प्रयच्छंति कांचनं ॥ एतद्धिनगवानत्रे पितामहसुतो ब्रवीत् न हि पुराणे
तस्मात्स्वरात्पादातयं कांचनं मानवैर्नु विनातः परतरं लोके सद्यपापावमेचनं ॥ सुवर्णस्य सुवर्णस्य सु
वर्णस्यः प्रयच्छति ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः स्वर्गलोके महीयते ॥ त्वाद्यसुवर्णशब्देनाहिरण्यमुक्तं ॥ द्वितीयेन च शो
भनवर्णत्वं ततायेन परिमाणविशेषः ॥ सुवर्णद्वितयं दत्त्वा ब्रह्मस्य गतिमाप्नुयात् ॥ इत्यसुवर्णस्य शतं द्वि
जेभ्यः श्रद्धया चितः ॥ त्वल्लोकमनुप्राप्य ब्रह्मण सह मोदते स कुरुच्चरितसुवर्णशब्दस्य षोडशमाषय
स्मिण विशिष्टदेमवाचितेति प्रायुक्तं ॥ रजतमिति केचित् दानमंत्रः ॥ हिरण्यगर्भगर्भस्त्वहेमबीजं विना
वसौ ॥ अनंतपुण्यफलदमतः शान्तिप्रयच्छमे कौर्म्ये पलैकं द्विगुणं वापि त्रिगुणशतानुक्रममात्रं ॥ कनक
स्योद्युवर्णेन दान्यान्निःसदक्षिणं ॥ पलादधो वातकुर्यादक्षिणास्याद्यथारुचि ॥ इति सुवर्णदानं ॥ आदि
त्येदयं संप्राप्ते विधिं मंत्रपुरस्कृतं ॥ ददाति कांचनं यो वैदुः स्वप्नं प्रतिहंति स ॥ ददात्युदितमात्रै यस्तस्य पाप
विनायते कालिकापुराणे ॥ गुंजा गुजार्धमात्रं वानियतः प्रतिवासरं ॥ कनकं न्यस्य लिंगे च व्रजे तत्पदमुत्तमं

ब्रह्मदे॥ शृणु धावहितो दानं ब्रवीमि तव नारद॥ शतमानमिति घोक्तं सर्वपापप्रणाशनं॥ आयुष्यं श्रीकरं पुण्यं आरौ
 ग्यं संततिप्रदं॥ मुक्तिमुक्तिप्रदं स्वर्गसर्वमंगलकारणं॥ पुण्यका - - पुसर्वेषु चंद्रसूर्ययहादिषु॥ नित्यं वाकार
 ये दानं जन्मक्षेत्रेषु विशेषतः॥ पुण्यदेशेषु सर्वेषु गृहे दवा लयादिषु यत्र साधनसंपत्तिस्तत्र दानं समाचरेत्॥
 तथा॥ गव्येन भूमिं शतजलेन आलिरव्यमध्ये सिततंदुलैश्च॥ सरोरुहं केसरभूषणं द्युसकणिकंचाष्टदलं
 विलिरव्यत्पत्तिनूहिरण्यं शतमानमात्रं निधाय तस्योपरितं विचित्रा ब्रह्माणामाशंकुमलासनस्थमाराध्य
 गंधादिनिराचरेण॥ विप्रंतथा वेदविदां वरिष्ठं विचित्रं बुध्यानुसमर्चयित्वा॥ दद्यात्सर्वं शतमानमस्मै संप्रा
 यतात्मनू रित्युदार्य॥ शतमानं शतहस्तलमाषाद्युमानं॥ इति शतमानदानं॥ अथ रजतदानं॥ त्कां दे॥ यः प्रयच्छ
 तिविद्याय रजतं वापि निर्मलं॥ सविधुयाः शुपापातिस्वर्गलोके महीयते॥ रूपवानसु नगः श्रीमान् इह कालेषु
 जायते इति॥ अथ धनदानं॥ त्कां दे॥ अथ यस्तु प्रयच्छेद्देहे मच्चित्रं सुलक्षणं॥ स तेन कर्मणा देवि गां धर्वलोकमश्नुते
 नारते॥ सर्वोपकरणेपेतं युवानंदोषवर्जितं॥ योश्च ददाति विद्याय स्वर्गलोके महीयते॥ तथा॥ यावन्तिरो माणि ह्ये

रामः

॥६६॥

नवंति हि नरेभ्यः॥ तावतो वाजिदालो कान् प्राप्नुवंती ह पुष्कला न॥ कालिका पुराणे॥ यश्चा वायुर्वायुमंशो न
 जे वायपादुके॥ ददाति यः प्रधानं वै ब्रह्मण्यः सुसंतेयः॥ तस्य दिव्यानि याना निरथा ध्वजपताकिना॥ बुष्टयं या
 नचैवेमनविषयिकदाचन॥ अत्र दिव्यमानरथदुष्टपथविरहसंपत्तिर्यथाक्रमं प्रत्येकं फलं ज्ञेयं कौर्म्ये च
 श्वेतं नृत्पमथवा कनीयो मध्यमोत्तमं॥ देयात् वित्तानुसारेण तारागणपरिच्छदं॥ शकैः पंचपलैरौघैः सु
 वर्णलालं छतक्रमात्॥ सलक्षणं सवत्संभवा स्तण्णाया निहोत्रो॥ तारागणास्तावानुकार्यलंकाराः दानमं
 त्र॥ उच्चैः श्रवास्त्वमश्वा नाराज्ञां विजयकारकं॥ सूर्यवाहनस्तु न्यमतः शान्तिप्रयच्छमे॥ अथ श्वेताश्वदानं॥ गा
 रुडे॥ अथ मेधमखं यस्तु कलौ कर्तुमनाश्वरः॥ अथ दानं तु तेनेह कर्तव्यं विधिपूर्वकं॥ विधितस्य प्रवक्ष्यामि
 ब्रह्मण निर्मितं पुरा॥ श्वेतमश्वं शुभं तात हेमया वर्णं नूषितं॥ रूपैस्तु कटकैः शुद्धैः करिदंतो पशो नितं॥ धा
 न्यरत्नोपरि स्थितु वृक्षकंदं सुदृकं॥ एवं सुतेजसं चाश्वं ब्राह्मणाय निवेदयेत्॥ मन्वादि युगाद्ययनविशुबोपरा
 गादिषु दानं॥ अथ पूजामंत्रं॥ मार्तण्डाय सुवेगाय काशपाय त्रिभूर्जये॥ जगद्विपाय सूर्याय त्रिवेदय नमोस्तुते॥ ए

वंसुसुचरेन्मंत्रं करोति दद्यात्तिलोदकं। दानवाकं। उर्ध्वं दद्यात्पदिन्मुकगोत्रायासुकशर्मणे ब्राह्मणायै मम मधुसुव
 त्तिलकालं कारयुतलज्जाटपै चै यकसुपर्याणत्वित्रौप्यकदारत्नोपशो नितं वज्रनेत्रं ताम्ररुद्रक्षौ मपुछं
 सुवाससं शुभ्रापटकं वृत्तं त्वायुधान्वितं धान्यरत्नोपरिष्ठितं। वधकदं सुपट्टकं गंधपुष्पाद्यर्चितं सकल
 ब्रह्महत्यादिपापनाशनाकामस्तु न्यमहंसं प्रददेन ममेति। स्वावधिकत्रिंशत्सर्वत्रिंशदपरिंशदपरिंशत्
 रावरपितुष्टरणाकाम इति वा। सूर्यलोकव्रजनकामा इति वा। यथाकामं ह्यं महाएविसमुत्पन्न उच्चैः श्रव
 सुपुत्रकं। मया त्वं विप्रमुखाय पदत्रोहयसुखी नव। इमं विप्रनमस्तु मम मधुने प्रतिपादितं। प्रतिगृह्णीष्व वि
 प्रे इमया दत्तं सुशोभनमिति दानमंत्रमुच्चार्य करोति समर्पणं कृत्वा विप्रहस्ते जलं क्षिपेत्। ततः सुवर्णं दद्यात्
 पश्चादश्वपुरोगच्छेपदानिसप्तसप्तति। नास्करं मनसि ध्यात्वा आलोक्य स्वर्गं व्रजेत्। श्वेतमश्वं तु यो दद्यात्कलंद
 शगुणं न वेत्। वडवां च तथा दत्त्वा तुल्यमेव फलं न वेत्। रावं दत्ते न रथा घ्नस्तर्पकला व्रजेन्नर इति। इति श्वेताश्व
 दानं। त्रिवायाश्वमलंकृत्यः पर्वणि निवेदयेत्। साश्वमेधस्य यज्ञस्य फलमष्टगुणं लभेदिति शिवधर्मो शिवाया

रामः

॥६६॥

श्वदानमुक्तं। अथातिलदानं चादित्यपुराणे। वैशारण्या पौर्णमास्यां वा तिलान् दौर्देण संयुतान्। यः प्रायच्छेद्वि
 जाये न्यः सर्वेषां पैः प्रसूच्यते। ज्येष्ठे मासि तिलान् दत्त्वा पौर्णमास्यां विशेषतः। अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नो
 ति मानवाः। माघे मासि तिलान् दत्त्वा ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति। सर्वसत्त्वसमाकीर्णं नरकं न स यत्नयति। वसिष्ठः नित्य
 दाता तिलानां यो नरः स्वर्गं गमहीयते। माहाचारते। दानतो मुक्तं तश्चैव हरतः प्रतिगृह्यते। तिलो तिलेति श्लो
 सौवर्णानां युधिष्ठिरः। तथा। सर्वेषां मेवर्णानां तिलदानं परं स्मृतं। सर्वेषां पदं हरत इत्यवित्रं स्वर्गं मेव च। विलुध
 मेक्षिरे। तिलागावो हिरण्यं च अन्नं कन्यावसुंधरा। दत्तान्ये तानि विधिवत्तारयंति महा नयात्। तथा। तिलस्तापी
 तिलो दत्तः। तिलहोमा तिलोदका तिलदाता च नोक्ता च षट् तिलाः पापनाशनाः। अमरुतं षट् तिला नृत्वा सर्व
 पापविवर्जितः। त्रिंशद्वर्षासहस्राणि स्वर्गलोके गमहीयते। कौर्म्ये कलजिने तिलान् दत्त्वा सुवर्णं मधुसर्पिषा ज्ञे
 र्ण कं वासनाच्छत्रं धातुं दत्त्वा दक्षिणं। अहिताग्नौ द्विजे दत्त्वा सर्वं तरति दुष्कृतं। त्रिधेति हीनमध्यमोत्तमने
 दतः। श्लोकादयं श्लोकानि त्रयं चेति तद्वत्सदक्षिणं क्रमादिकं द्वित्रिसुवर्णसहितं। अत्रैवं दानवाकं। अथेत्यादि

दानम्

॥ १०८ ॥

अमुकस गोत्राय ब्राह्मणाय एवं कृत्वा जिनसं सुवर्णमधुसर्पियुक्तं वस्त्रच्छत्रं तिलद्रोणं सर्वपापक्षयकामस्तु
न्यमहं संप्रददेनममा कृतौ तिलदानप्रतिष्ठासि धर्म्यं इदं सुवर्णं दक्षिणं तु न्यमहं संप्रददेनमम तिलदानं
यम तिलपात्रं च यो दद्यात्प्रत्यहं वायुपर्वणि स दक्षिणं सत्त्वावाधुतिकृत्वा जनार्दनं नाराये त्रिविधं पापं ध
र्मस्य वचनं यथा स्मृते त्वमायां दत्तं तस्मिन् तारकपितृकं ब्राह्मे ताम्रपात्रं तिलैः पूर्णं प्रस्थया वै द्विजाय च
हिरण्यं च यो दद्यात्तद्वाचितानुसारतः सर्वपापविमुक्तात्मा लभते परमो गतिः दानवाकं तु अद्येत्यादि इदं
ताम्रपात्रं तिलपूर्णं सुवर्णमशेषपापक्षयकामस्तु न्यमहं संप्रददेनमम सुवर्णं दद्यात् अथ महं तिलपात्रं
ताम्रपात्रं तिलान् कृत्वा पलषोऽशकल्पिते सहिरण्ये शक्त्वा विविधाय प्रतिपादयेत् नाराये त्रिविधं पापं वा
ज्जनः कायसंभवः कौर्म्यं तिलपूर्णं ताम्रपात्रं सहिरण्यं द्विजातये प्रातर्दत्त्वा तु विधिवहुः स्वप्ने विनिहतितः तिल
पात्रं त्रिधा प्रोक्तं कनिशे तममध्यमे ताम्रपात्रं दद्यात्पलं जघनं परिकीर्तितं द्विगुणं मध्यमे प्रोक्तं त्रिगुणं चोत्तमे
स्मृतं स्वर्णमेकं जघनं तु द्विगुणं मध्यमे द्विपेत् त्रिगुणं चोत्तमे तद्वसुवर्णं परिकीर्तितं सुवर्णं दक्षिणं द

रामः

॥ ६६२ ॥

त्वा सर्वपापक्षयो नवेत् अथ मात्रायां कारणा तिलपूर्णं कांस्पपात्रदानं आदित्यपुराणे वज्रं सौत्रा मणिं
कर्तुं यद्विशक्तिर्न विद्यते महासरस्तथा वा पाकपंकुर्वचदीपिकं रावंरुते माटक्रणान्मुक्तो नवतिमानव
स दक्षिणं कांस्पपात्रं अथ दत्त्वा प्रमुच्यते सुदकांस्पपात्रं स्पप्रमाणं पंचविंशति पलानां मन्त्रनिर्दिष्टं
पलानां प्रस्थसप्तकं सुवर्णमाषांश्चतुरापात्रोपरिविधारयेत् वस्त्रेण वेष्टयेत् पात्रं प्रधानेन सन्नक्तिः त्वानंरु
त्वानि मृगादौ पितृवदेवं श्वतर्पयेत् ततो निपूजयेच्छुभं शुभं करं हरिमेव वा गोमयेनाथ संलिप्य गृहमध्य
च सर्वतः लिखेत् संध्यादशारं कुकुमेनाथ चंदनैः ततो वक्त्रिष्ठापयित्वा होमं कुर्याद्यवैस्तिष्ठे ततो
वक्त्रिष्ठापयित्वा होमं कुर्याद्यवैस्तिष्ठे तत्र पात्रं प्रतिष्ठाप्य पूजयेत् शक्तिं नावत ततो ब्राह्मणमाहूय
बहुभूत्यमुसंयुतं पादौ प्रक्षाल्य विधिवन्मातृश्राद्धं समाचरेत् अलं कृत्य यथाशक्ति माध्याह्नं तवा
सरे अहोरेविमोमान्यां संक्रांतिषु युगादिषु तथान्यदपि यदत्तं माध्याह्नि शपमातरं तदक्षयफलं सर्वं
पुरा प्राह महेश्वरं जीवंतीभूषयेद्वस्त्रैर्माल्यैरपि विभूषणैः दत्त्वा विप्रस्य पात्रं तु होमं कुर्यात्स यत्नतः सौप

स्करं सतो बलं दद्यात् विप्रं विसर्जयेत् ॥ अन्येषामपि विप्राणां नौजना निप्रदापयेत् ॥ इत्यादि ॥ अथास्य प्रयोगः ॥
 मातृमृतवासरे माध्याह्ने वा यजमानो नद्यादौ कृतस्नानो गृहमध्ये उपलिप्तदेशे कुंकुमचंदनाभ्यां दशद
 लंपसं विरच्य तत्र पंचविंशति पलमितं कांस्यपात्रं तिलप्रसृतसप्तक पूरितं उपरिष्ठापितस्वर्णमाषच
 तुष्टयंच वस्त्रवेष्टितं स्थापयित्वा तस्य माषे हरिश्चंकरं बाहनाद्युपाचारैरन्यर्च्य पुरतो निष्ठापयित्वा स्व
 सूत्रविधिना हृता कैस्ति लैयवैश्च विष्णुमंत्रेणाशिवमंत्रेण वा अष्टोत्तरशताहुताहुत्वा मातृदयाहं श्रेयसा
 तश्चाहं कृत्वा जीवतां मातरितां वस्त्रादिभिः सत्कृत्य दानपात्रं तथैवाभ्यर्च्येद्दिक्षु खमुपवेश्वा घेत्मादि उ
 त्कामुकसंगोत्राय ब्राह्मणायैदं पलपंचविंशति निमित्तं कांस्यपात्रं प्रसृतसप्तकमितं तिलपूरितं सुवर्ण
 वरवस्त्रवेष्टितं संतात्स्थापितं सप्तधान्यफलादिसहितं मातुरान्न एव कामस्तुभ्यमहं संप्रददामि मेति द
 द्यात् ॥ मंत्रास्तु ॥ कांस्यपात्रं मया दत्तं मातुरान्न एव कामस्तुभ्यमहं संप्रददामि मेति द
 द्यात् ॥ सांश्च उदरे जनन्यासं स्थितस्य मे ॥ कै शिता बालनावेन स्तनपानाद्भिजोत्तम ॥ इत्यमृत्वा हि मध्ये पलिप्ता

रामः

॥ ६६३ ॥

याचमया कृता ॥ नवतो वचनादद्यममुक्तिर्न वै दद्यात् कांस्यपात्रं सुवर्णं च तिलान् वस्त्रादिदक्षिणं
 सप्तधान्यं मया दत्तं मया मुक्तिर्न वै नमः ॥ कांस्यपात्रं प्रदानेन तव ज्ञानं शरीरकं तथा हेमप्रदानेन परमा
 त्मानमव्ययं ॥ आच्छानं देतुं ब्रह्मांडं ह्यहं मेतत्सदक्षिणं ॥ विप्राच्छादनदानेन परमात्मा उपपूजितः ॥ तिलसं
 रव्याहुतं दुर्गं जनन्यासममेवितं ॥ तिलपात्रप्रदानेन कृतमुक्तेः नवाम्यहमिति ॥ ततः शक्त्या हिरण्यपदक्षिणं द
 द्यात् ॥ पात्रदानेन जननासं नवान्दणत्वं मुक्तेः नव इति विप्रो ब्रूयात् ॥ पुनर्वाहति निहंमि कृत्वा विप्रं विस
 र्जयथा शक्तिब्रह्मणान्नौजयेत् ॥ इति कांस्यपात्रप्रयोगः ॥ अथ तिलकुं नदानं ॥ वायवीये तिलकुं नमथो
 वक्ष्ये कुं ने पूर्ववदस्थिते त्वारुणे मंडले देवं वरुणाकारमर्चयेत् ॥ श्वेतैः पुष्पैः ॥ फलैर्गंधैः ॥ कर्पूरेण तु पूजयेत् ॥ व
 रुणलक्षणं ब्रह्मांडदानं ॥ वारुणं मंडलं स्थाप्य तच्चार्धचंद्राकारं कार्यं षड्मान्यारैरेतौ न्यस्य ततो मंत्रमिमं म
 जयेत् ॥ नमो वरुणरूपाय रसां वुपतये नमः ॥ रसवारि निमित्तानि यांतु नाशमघानि मेति तिलकुं न प्रदानेन प्र
 सीद परमेश्वर ॥ इति दत्ते विनश्यति पापानि जन्तु चरिणं हिंसोद्भवाने त्वा ने पुयान के वा वगाहने रसोपदानं

दानम०

॥१११॥

स्वाणामयेयानां च बाह्यं यात्रोपधंवापि देवेश सर्वमेधं न विष्पतिश्चिवलोके वसेत्कल्याणशतपंचदशावरान् ॥
तितिलकुं नदानं ॥ अथ तिलकरदानं ॥ वायुपुराणे करकं तिलसंपूर्णं मंडले वक्त्रिदेवते ॥ शिववक्त्रिदेवावाह्य
पूजयेत्करवारकै ॥ रक्तचंदनगंधेन निर्यासेन च धूपयेत् ॥ वक्त्रिमंडले त्रिकोणमंडलमित्यर्थ ॥ शिववक्त्रिचदिति
वक्त्रिस्वरूपं शिवमित्यर्थ ॥ तद्योक्तं ब्रह्मांडदाने ॥ निर्यासः सर्जरसः ॥ आदर्शचततोदद्यादीपानां च चतुष्टयं ॥
वक्त्रिरूपयति शंभुर्वक्त्रिरूपा तिलाश्रया ॥ तेजो रूपकृतं पापं चाक्षुषं च र्वेपो हतु ॥ इति हतस्य नरं पति पावान् ॥
त्रिहृतानि च ॥ या क हो मे षु का षे षु हिं स्यं ते या नि व क्रि ना ॥ अगारवेन हाहा दिसं न वा नि च या नि वै वि रु द्ध करणे ॥
त्या नि रूप योगे द्रवा नि च ॥ परदार परद्रव्य पुत्र दर्शन जानि च ॥ शिवादि दशतीत्या नि ने व दो ष कृ ता नि च ॥ य एवं कु
रु ते दानं शिव न क्त्वा य त व्रत ॥ शिवलोके वसेद्भूयः कल्पत्रयमशंकितः ॥ इति तिलकरदानं ॥ अथ गजदानं ॥ कौ
र्म्ये दद्याद्गजं पुराणे क्तमूल्यं पंचाशतानि च ॥ वित्तानुसारात्त्रापि कनिष्ठोत्तममध्यमं ॥ स्वरूपतो जगदानमुत्त
मं ॥ पद्मं ॥ तन्मूल्यं हेममाषशतयंचकं मध्यमं ॥ शतद्वयमधम इति केचित् ॥ पंचशतमाषस्तद्वर्तद्वर्तद्वर्तनि

रामः

॥६६॥

मते ॥ तादृशाः सुवर्णा इत्यपरे रूपस्तूलां करणं स्वर्णतारा विनूषणं ॥ सदक्षिणं वित्तशक्तादत्वा शिवपुरं व्रजेत्
स्वर्णरज्जु ॥ तारागणे मौक्तिकज्वालात्मको गजालंकार विशेषः ॥ तथा ॥ यथा ला नोपपत्तं वायः प्रयच्छति दंतितं
ब्राह्मणाय दरी प्रायस्वर्गलोके महीयते कमक्षयादि ह्यगत्पमहाराजो गजाधिपः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो जाय
तेनात्र संशयः ॥ हस्तश्चक्रादिदानफलं नारते ॥ षष्टिवर्षसहस्राव षष्टिवर्षशतानि च ॥ नौगान् शुक्लामर
पुरे राजा कालक्षयादिहेति ॥ अत्र दानवाकां ॥ अद्येत्पादुका षट्षष्टिवर्षसहस्रावधिका मपुरनौ गोत्रमहारा
जत्वकामो ह ममु क शर्म णो मु ग त्रा य ब्राह्मण ये संहस्तिने कक्षारज्जु स्थिरासन सहितं कांचनमालादिकीर्णचो
मरगंधयुष्मालं कृतं प्रजापतिदेवतं तु न्यमहं संप्रददेन ममेति करं धत्वादद्यात् ॥ सुवर्णं दक्षिणां तु न्यमहं स
ंप्रददेन ममेति ॥ इति हस्तिदानं ॥ निवेदयति मातंगं नक्त्वा स्वर्णं धलं कृतं ॥ शिवाय पर्वदिवसं तस्य पुरणफलं श्रु
णिवत्पादिना शिवधर्मादौ शिवाय गजदानमुक्तं ॥ अथ दासीदानं ॥ वक्त्रिपुराणे ॥ स्थिरनक्षत्रसंयुक्ते सौम्ये सौ
म्यग्रहान्विते दानकालं प्रशंसंति संतः पर्वणि वा पुनः ॥ अल्पं कृत्य यत्कृपा वा सो निर्दूषणैस्तथा ॥ ब्राह्मणाय

प्रदातव्यामंत्रेणानेनशक्तिः॥ इयं दासीमयातु न्यंश्चावशप्रतिपादिता॥ सर्वकामकरी जोग्या यथेष्टं नृप
मस्तुते॥ पंचवर्षाधिका सातु चत्वारिंशत्समावधि॥ दासी द्विजा यदातव्या दास दानेययं विधिरित्यादि॥ अत्र दा
नवाक्यं॥ अमुकसगोत्रयेमां दासी सुवर्णलंकारवती पुष्पाद्यर्चिता मक्षय्यसुखप्राप्तिकामस्तु न्यमहं प्र
ददेनममेति शिरसि धत्वादद्यात्॥ सुवर्णलंकारवती पुष्पाद्यर्चिता मक्षय्यसुखप्राप्तिकामस्तु न्यमहं प्र
ददेनममेति शिरसि धत्वादद्यात्॥ सुवर्णदिक्षिणं च दत्वा दमापयेत्पश्चाच्छ्रुतं वस्त्रकांचनैः॥ अतुगत्वा
सीमा यो द्विजं विमर्जयेत्तत इत्यादि॥ अथ मेधफलशतगुणफलकामः शिवाय दासी विनिवेदयेदिति शिवाय दा
सी दानमप्युक्तं॥ इति दासी दानं॥ अथ रथदानं कौर्मैरयं चतुर्वली वेदैर्वरुहंध्यान्पादतं तथा॥ वित्तानुसारात्स
र्वेश्वरयोपकरणैर्युतं॥ सदक्षिणं च विप्राय दत्वा शिवपुरं व्रजेत्॥ धान्या दत्तमष्टादश धान्या दत्तं रथोपकरणा
नियुगयोक्तोत्तरवरादीनि॥ धान्या दत्तं त्रिधेति पाठः॥ त्रिधे कसुवर्णं दक्षिणं च तमष्टादश तउत्तममध्यम
कनिष्ठेन दत्तं त्रैविध्यमिति हेमाद्रिः॥ दानवाक्यं॥ अमुकसगोत्राय ब्राह्मणाय चतुर्वली च दैयुक्तं अष्टाद

रामः

॥६६५॥

श धान्यपरिदत्तं सर्वोपकरण युतमेतं रथं विश्वकर्मदैवतं अक्षय्यस्वर्गादि सुखकामस्तु न्यमहं प्रददेनममेति
मंत्रस्तु॥ रथाय रथनाथाय नमस्ते विश्वकर्मणे॥ विश्वरूपाय नाथाय अरुणाय नमोनम इति सुवर्णदिक्षिणं द
द्यात्॥ गारुडे गंभीरुगसंयुक्ता यो ददाति द्विजातर्द्धये॥ सर्वकामसमृद्धिनामसराजा जायते नृवीति॥ गंभीरयवि
शा॥ सा च चतुर्निर्भेगजे दृषेवेयिता॥ गंभीरमिमं प्रयच्छामि विश्वकर्माधिदैवता॥ दानेनानेन भगवान् प्रायतां
मे परपुमानिति गंभीराने मंत्रः॥ इति रथदानं॥ मार्गशुक्लैकादश्यामाघफालुनयोर्बौ वैशाखे वा हिरण्यं हरि
मन्यर्चजागरं च कृत्वा प्रातः शिविकां विप्राय दत्वा तस्य वर्षाशनं शिविकावाहकानां च वर्षादमंत्रं कल्पयित्वाति
विपुलजोगानं तरं विष्णुसायुज्यं नायेति॥ एतन्मलं हेमाद्रौ वक्रिपुराणे॥ अथ महादानं कौर्मैर्यो चर्ममात्रं
भूखंडं अधिकं वा त्वशक्तिः॥ त्रिधा सदक्षिणं कृत्वा दत्वा शिवपुरं व्रजेत्॥ त्रिधे कसुवर्णरूपा दक्षिणं त्रिधेय
र्यः॥ हृहस्पतिः॥ अपि गोचर्ममात्रेण सम्यक् दत्तेन मानवः॥ धौतपापौ विशुद्धात्मा स्वर्गलोके महीयते॥ दशह
स्तेन दंडेन त्रिंशदंडानि वर्तनं॥ त्रिजागहानं गोचर्ममात्रमाह प्रजापतिः॥ मानेनानेन गोदद्यानि वर्तनं शतं बु

दानम०

॥११३॥

धइति तथा गवांशतं वषंश्चैको यत्र तिष्ठेदयं त्रित ॥ त द्विगोचर्ममात्रं तु प्राकृर्वेदविदो जनाति ॥ तत्र नागोच
र्मप्रकारेषु उन्नममधमाधमनावेन व्यवस्थाज्ञेया ॥ तथा षष्टिवसहस्राणि स्वर्गे विसृतिर्हमिदं ॥ अत्र
छेत्राचानुमंताचतावंति नरके वसेत् ॥ तत्र पुराणनेदानानाफलश्रवणोपि स्वकामितमेव फलमुत्तरेव
मंत्रोपियथा नृमिप्रदानस्य कलानाहंति षोडशं ॥ दानानन्यानि मे शान्तिर्नृमिदानाद्भवति ह ॥ अमुक ब्राह्मण
यासुककामः षट्षष्टिसहस्रवर्षपरिमितस्वर्गवासकामः शिवपुरप्राप्तिकामो वा सर्वपापक्षयकामो वा नृमि
तुभ्यमहं संप्रदेन ममेति कुशतिलोदकं ब्राह्मणहस्ते निक्षिपेत् ॥ ब्राह्मणसमापस्तं नृमिप्रदक्षिणकृत्य
प्रतिगृह्णीयात् ॥ विप्रकृष्टं तु मनसा प्रदक्षिणकृत्या नहि नृमे परं यस्तु गोः सुवर्णं च किंच न अतो नृमौगविप्रा
जैः सुवर्णदक्षिणाममेति मां उच्यते च नादन्नसुवर्णमेव दक्षिणा ॥ विश्वामित्रः ग्रामं वा गरं वापि विप्रेभ्यो यः प्रय
च्छति ॥ क्षेत्रं वा सस्यं संपन्नं सर्वपापैः प्रमुच्यते स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेस्त्वसुंधरां ॥ सदृष्टायां कृमिर्नृत्वापिष्ट
निःसहस्रमज्जति तथा अपि पापकृतां राज्ञां प्रतिगृह्णीत साधवः ॥ एषि वीद्येत दिष्ठं तिनान्यदिच्छंति पावनं

रामः

॥६६६॥